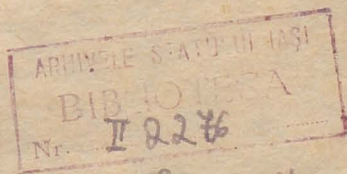


II-2276  
mv-3862  
BAS

4425





Jnnr-3861



125.

FACULTATEA DE DREPT ȘI IAȘI  
INSTITUTUL DE ISTORIA VECHIULUI DREPT ROMÂNESC

---

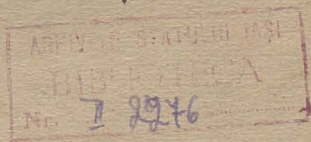
# JUSTIȚIA ÎN MOLDOVA

(1741—1832)

DE

GH. UNGUREANU

Doctorand în Drept



---

IAȘI // TIP. CONCESIONARĂ: ALEXANDRU ȚEREC, MĂRZESCU 9 // 1934





4.125

FACULTATEA DE DREPT & IAȘI  
INSTITUTUL DE ISTORIA VECHIULUI DREPT ROMÂNESC

---



# JUSTIȚIA ÎN MOLDOVA

(1741 — 1832)

DE

GH. UNGUREANU

Doctorand în Drept



---

IAȘI /// TIP. CONCESIONARĂ ALEX. ȚEREK, MĂRZESCU 9 /// 1934





## Pentru cititorii acestei cărți

---

Imprejurările istorice prin cari a trecut Moldova veche au făcut ca despre viața juridică să ne rămână îndeobște mai multe amănunte decât despre Muntenia. Deși aceste țări uneori au stat în lupte atâtea de domni și boeri ambițioși, totuși gândul dreptății românești a fost unul și acelaș pretutindenea. Istoricii noștri, în zadar, caută ideia de unire a sufletului acestui neam numai pe un singur făgaș. Cea dintâi scânteie de unire a celor două țărișoare, care a aprins focul cel mare al adevăratei uniri, a fost ideia de dreptate, care sălășluște în sufletul omului. Să se cerceteze cu mai multă iubire de adevăr, și să se vadă dacă nu este adevărat, că pravilele vechi treceau fără împiedicare hotarul dintr'o provincie în alta, ascunse în traista de călătorie a oricărei fețe bisericești. Acum e bine dovedit, fără nici o îndoială, că înaintea cărței de lege, *oficeiuł țarei* a călătorit în voie, nestânjenit de nimeni, dela un frate la celalt frate. Pentru ele n'au existat hotare politice. Ideile juridice, cari ființează în temelia unei hotărâri judecătorești sunt aceleași, atât în Moldova cât și în Muntenia. De unde-i oare o asemenea potrivire? Care-i unica obârșie a acestei asemănări, dacă nu ideia romană, aruncată de minunea istorică în Bizanț, înfrățită aici cu ideia mai creștină, ca după aceia să apuce calea peste meleagurile slave ale Balcanilor, spre a poposi aici în provinciile cucerite de Traian, săditorul de romanitate?

Greutatea de a se ști cărțile de legi întrebuințate în hotărârile judecătorești ale celor două provincii se desleagă în preajma anului 1730. Această deslegare este înlesnită de cultul și tânărul domn, Constantin Mavrocordat, care înțelesese dela tatăl său, Nicolae Mavrocordat, că rostul lor este de a nu fi sluga Turcului, ci servul lui Crist pentru acești frați de dincoace de Dunăre. Așa vedem noi epoca fanariotă în care mulți din domnitorii greci, cari ne-au oblăduit, și-au pierdut viața pentru politica lor creștină. Epoca fanariotă pentru noi, cei cari căutăm firul dreptății vechi românești prin hrisoavele vremii, ne apare luminoasă. Ea nu-i plină de neguri, cum ni s'a arătat de plămăditorii faptelor istorice goale. Acestei epoci noi îi atribuim unificarea administrativă, desvoltările principiilor juridice și apropierea lor de cele apusene, pentru amândouă Principatele. Deasa lor mutare din provincie în provincie a adus după sine această unificare. Prin aceasta s'a pregătit încetul cu încetul ideia unirei naționale. Actul dela 1859 este rezultatul semințelor aruncate, chiar inconștient, pe pământul cel bun, de acești semănători veniți din Fanar. Această sămânță a încolțit, dând rodul de la 1859 prin grăbirea cultivării acestei idei de către adevărata noastră tinerime studioasă, venită din Paris; căci izbândirea unei idei este totdeauna munca a mai multor generațiuni de oameni însuflețiți de acelaș ideal.

Adevărurile juridice ale lumii vechi românești se ivesc din cronici, amintiri de călătorii, și hrisoave vechi. Actele vechi sunt însă cele mai autentice izvoare. Valachia din felurite împrejurări este mult mai săracă în aceste materiale decât Moldova. Muntenia nu a avut norocul nici până astăzi să aibă colecționate toate aceste materiale cum le are Moldova, ca să fie mai ușor cercetătorului să dibuie urmele acestui adevăr. Dacă pentru întâia suntem mai saraci în veacurile XIV până la prima jumătate a celui al XVIII-lea, de aici înainte avem izvoare destul de bogate din cari putem scoate gândul vechi. Pentru Moldova, dimpotrivă, suntem destul de înbelșugați pentru aceste veacuri, pe când pentru veacul al XVIII-lea până la 1865 el trebuie prins numai din actele vremii așa de răzlețite și necolecționate.

Aici este marele merit al autorului acestor pagini. Pen-

tru justiția Moldovei, în această epocă, nu am avut cercetători pe temelia documentelor, unicul izvor al acestui subiect. Bunele materiale pe cari le găsim pentru veacurile anterioare în relațiunile călătorilor, reprezentanților de state și în descrierile geografice, devin din ce în ce mai sărace pentru spațiul de vreme ales de dl. Gh. Ungureanu. Orânduirea instanțelor de judecată, evoluția lor în curgerea vremei, denumirea și răsplata bănească cu care era retribuit boerul, —magistratul acelor vremuri,—pentru a-i îndepărta mâinile dela mită, sunt scrupulos și fericit prinse. Autorul nu uită să amintească și cărțile de legi aplicate, precum și întrebuintarea deasă a obiceiului pământului. Cercetarea începe de la așezământul lui Constantin Mavrocordat, din 1741 până la Regulamentul Organic, 1832. Autorul arată denumirea fiecărei instanțe de judecată în desfășurarea ei evolutivă. Limpezește rolul judecătoresc al *ispravnicilor* din vremea lui Constantin Mavrocordat. Aceștia, în neputință de a merge până la marginea județelor lor, delegau pe slujbașii subalterni: *căpitani*, *vătafi* și *ocolași*, cari cu toții purtau numele generic slav de *namestnici*. Slujba ispravnicilor o indeplineau: în Putna și Cernăuți un *staroste*, în Botoșani, Câmpulung și Vrancea câte un *vornic*, la Covurlui un *pârcălab*, iar la Orhei un *serdar*. După cum un boer putea să fie și judecător, tot așa și o față bisericească: *protopop*, *episcop* și *mitropolit*. Aceștia toți puteau cerceta pricini ca *arbitrii*, condiționând părțile să încheie o înțelegere, că se vor mulțumi cu hotărârea arbitrilor aleși. Sub Const. Mavrocordat dispărea obiceiul ca toate *jafobele* să se îndrepte către domn. Plângerile al căror obiect nu era de prea mare însemnătate, acum trebuie să se îndrepte și la judecătorii mai sus arătați.

Autorul indică domnitorii și momentele când aceste dispozițiuni ale lui Const. Mavrocordat se schimbă sau când ele revin sub aceiași formă sau sub o alta mai variată. În acest răspas de vreme apar și judecători speciali în această funcție. Se dă și un formular de o asemenea numire. Aici ar fi trebuit să se dea și un formular de hotărâre judecătorească cum este cel din 1749.

În fruntea tuturor instanțelor de judecată sta *divanul*.

## VI

El, ca instanță de judecată, a existat chiar mai înainte de descălecat, când voevodul va fi ascultat jalobele supușilor săi de prin văile conduse de el, stând pe scaunul său de dreptate, umbrit de vreun bătrân stejar. Acum divanul avea un număr mai mare de boeri divaniți.

În dreapta domnitorului sta ierarhul bisericii, care trebuia să citească pravila țării. Boerii aceștia divaniți, numiți cu un nume tot slav *veliti*, avea voie să judece și pe la casele lor. Ușile lor trebuia să fie chiar și noaptea deschise. Câtă schimbare între arhaicul chip de judecată de sub Petru Schiopul, în 1585 până la divanul descris de Dimitrie Cantemir! Veneau zilnic până la 100 de jalobe. De aci nevoia de a se ngădui judecarea și de către alți boeri. Numirea acestei instanțe principale, care judeca apeluri în materie civilă, căci cele penale se cercetau în primă instanță, capătă uneori denumirea de *departament judecătoresc* sau *divan judecătoresc*. Tot aici se vorbește despre chipul cum se facea o *hotărnicie* de boeri mazili, delegați de divan, ca unii cari erau mai la îndemână pentru cercetare la fața locului.

După cum în Țara românească, tot așa și în Moldova, avem un *departament criminalicesc*, care mai purta și denumirea de *departamentul criminal* și chiar *departamentul pricinilor criminalicești*. Aici bucuria autorului este îndoită prin aceea că norocul a făcut să se păstreze câteva condici din 1789 cu hotărâri penale în Arhivele Statului din Iași, unde îndeplinește slujba de subdirector. Pentru Moldova focul din 1827 a fost atât de păgubitor, încât astăzi cu greu se mai pot complecta ideile în materie de procedură judecătorească.

Vinovații prinși în provincie se cercetează de către dregătorii ținuturilor sub grija ispravnicului, care-i ține în *grosul* sau *temnița* lui. Declarațiile vinovaților, sau turcescul *tacrir*, alcătuiesc dosarul, care se mai zicea cu un cuvânt rusesc și *dela*, se trimetea la judecata divanului. Numai divanul avea dreptul să judece vinile grele, care erau fixate în *cărțile gospod*. Acestea infierează abuzurile ce se făceau de dregătorii, cari îndrăzneau să facă nu numai judecata, ci dau și pedepse. Pentru scoaterea adevărului se aduceau mărturii, se cercetau acte, și se întrebuintă și „o oareșcare îngrozire

spre dovedirea urmărilor vinovăției lor și fără a să pedepsi cu bătăi ca să nu se rămâe în urmă vinovaților cuvânt că din pedepse s'au arătat pe sâne sau pe alți vinovați". Pentru ascultarea martorilor se cerea și o cercetare duhovnicească al cărei coprins se arăta de către preot pe dosul adresei ispravnicului. Acolo, unde era și un doctor, se cerea și o cercetare doctoricească. La această delă se alipia și o listă — *izvod*—de toate obiectele găsite la cei invinuiți. Acum se îndrepta vinovatul spre capitala Moldovei la judecata departamentului criminalicesc.

Ajunși aci se băgau la temnița departamentului sub grija vel armașului. Se cercetau de judecători actele. Se confirmau printr'o nouă confruntare cu inculpații. În caz de necompletare sau îndoială se cerea o nouă cercetare la ținutul respectiv. Boerii judecători ai departamentului criminalicesc expuneau în fapt și în drept procesul într'un raport, *anaforă*, amănunțită pe care-l trimiteau prin *marele șogofâr*, domnitorului, căci numai el putea definitiva o sentință. Domnitorul își puna totdeauna rezoluția la începutul anaforei, pentru care se lăsa anume loc liber. În competența domnitorului cădea aplicarea circumstanțelor agravante și atenuate. Executarea pedepselor se făcea prin *spânzurătoare*, de obicei în punctul, unde a avut loc crima pentru a băga spaima în ceilalți locuitori și a sluji de pildă. Cei destinați la *groapa ocnei* de la Slănic erau trimiși cu un act numit *volnicie de armășel* prin care se executa ducerea vinovatului acolo spre pedeapsa muncii silnice. Erau duși legați în *lanțuri* și băgați în *butuci* în carul cu boi din ținut în ținut: Iași, Cârligătura, Romanul și Bacăul. Ispravnicii primiau *cartea gospod* prin care li se poruncea ca îndată ce sosește armășelul cu osânditul în capitala ținutului să-l poarte pe ulițele târgului, bătându-l, iar prin comunele prin care trecea ocolașii să-i facă rost de căruță cu boi odihniți pentru a continua drumul mai departe spre Slănic. Ispravnicul trebuia să dea și câte doi oameni pentru paza vinovatului. Tot armășelului se mai dă și o *carte gospod de volnicie* pentru *cămărașul de ocnă* prin care i se dă poruncă să bage pe vinovatul primit de la armășel în ocnă, dând acestuia din urmă o țidulă de primirea vinovatului. Și în groapa ocnei

fiind, se putea erta vinovatul după cererea rudelor, mitropolitului, boerilor și chiar a satului de unde era condamnatul. Ertarea se cerea printr'o jaloabă către domn. Acesta, când pedeapsa era numai de câteva luni, trimetea la *epistatul armășiei* să facă un referat asupra purtării condamnatului, la cât a fost pedepsit, cât a executat din pedeapsă și pentru ce se cere ertarea lui. Referatul epistatului este cercetat de domn care putea să-l erte, dându-i o *carte de ertare*. Când vina era mai grea și pedeapsa mai mare, cererea de ertare se trimetea din nou departamentului criminalicesc pentru a o judeca iarăși, comunicând acestuia tot printr'o anafora. În cartea de ertare se spunea hotărât: *când vinovatul, să va mai abate la o faptă ră, cât de puțin, ertare nu i să va mai da, și negreșit cu moartea să va osândi într'acelaș ceas*". Pedepsele erau: *bătaia, tăerea mădulărilor trupului, aruncarea în apă după sugrumare și băgare într'un sac, spânzurătoarea și tăerea capului*, pentru clasa boerească. Executarea se făcea de *gâde* sau *calău*. Liberarea se făcea pe garanția *(chezașilor)*, cari răspundea de faptele vinovatului în restul timpului.

Competința departamentului criminalicesc cuprinde și acele procese ivite între păgubași și rudele sau moștenitorii condamnaților. O asemenea hotărâre nu se mai trimetea la întărirea domnitorului. Codul de procedură penală publicat în 1820-1826 cuprinde toate aceste reguli procedurale.

Ocupația rusească dintre 1828—1834 intenționa să desființeze pedeapsa cu moarte, tăerea mădulărilor și tortura, ca nefiind conforme cu pedepsele din țările luminate și nici potrivite pentru o țară creștină. Divanul obștesc răspunde în 31/VII/1829 că pedepsele în Moldova se aplică după *Criminaliceasca condică* în care pedepsele sunt micșorate după împrejurările țarei și nici nu sunt mai mari de cum sunt în țările vecine. În ceia ce privește pedeapsa cu moartea nu se poate ridica din pricină că nu există loc sigur pentru închiderea condamnaților.

Singurul loc este groapa ocnei dela Târgul Ocnei, de unde deținuții au evadat. S'a hotărât de stăpânirea rusească să se facă un *ostrov*—o închisoare boltită cu gratii—și ușă de fier. Stăpânirea rusească nu a ținut socoteală de

raportul boerilor moldoveni. Se dau amănunte privitoare la complexul acestui departament în privința numărului membrilor—clenurilor—asupra lefurilor, sumele ce se percepeau dela deținuții sloboziți din închisoare, precum și care era *plata ciubotefor* armășeilor trimiși în provincie cu cărți domnești. Lefurile acestea se primeau dela *casa răsurilor*. Domnul rar mărea pedepsele indicate de departament, el mai totdeauna le micșora. Autorul după hotărârile citite apreciază că la aproape 100 de cazuri pentru pedeapsa cu moartea, unul singur a fost executat. Sub ocupația rusă nu s'a pedepsit nimeni la moarte, în Moldova. Contele Kiselef nu a îngăduit aceasta. În 1832 acest departament purta denumirea de *tribunalsul criminalicesc*. Sentințele lui se îndreptau la *înaltul divan*, care putea să le întreacă, mărisau micșora. Sentințele se treceau de marele logofăt într'o listă, pe care odată cu părerea sa o înainta lui Mircovici. Acesta din urmă era liber să aleagă una din cele trei păreri. Autorul dă și numele unor membrii din comisia de judecată a Criminalului, dintre cari nu lipsesc cunoscutul Andronachi Donici, și nici Toma Cara. Se stabilește definitiv că Toma Cara se întâlnește până la 1809 în această comisie cu rangul de ban, deci d-l judecător Aurel Sava—care în afară de munca zilnică de împărțitor al dreptății moderne desgroapă și fapta celor din trecut—are dreptate când scrie că traducătorul Exabibului din neogreacă în românește nu a murit la 1806, după cum se știa până acum, ci mai târziu. Autorul îl urmărește, cum arătăm mai sus, până la 1809.

Dacă *Departamentul streinilor pricini* pentru Muntenia se confirmă odată cu suirea lui Ion Gheorghe Caragea pe tron, cel din Moldova după cercetările d-lui Ungureanu își are începuturile sale de pe la anul 1800 durând până la 1832, când atribuțiunile și actele lui trec asupra postelniciei. Actele acestei instanțe s'au mistuit în focul dela 1827, astfel că numai din relațiunile cu alte autorități și instanțe îi poate fixa competența. Aici se judecau streinii—sudiții—din țară cu autohtonii în materie civilă, căci în cele penale această instanță complectă numai actele și le trimetea la departamentul criminalionului. Pe strein il asista de obicei consulul țarei căreia el îi aparținea. Tâlharul cu lucrurile unui su-



pus rus se trimite departamentului streinilor pricini, care semnează de primirea lor. În competența acestei instanțe mai intrau și toate afacerile, afară de cele penale, ale breslelor jidovilor, blănarilor, croitorilor, argintarilor și șlicarilor, cari mai înainte erau judecate de *hătmănie*, *vornicie* și *agie*. Mai târziu executarea hotărârilor privitoare la aceste bresle s'a dat iarăși în seama *camerei aprozilor*. În afară de aceste judecăți mai avea și sarcina cu caracter administrativ de a face statistica tuturor streinilor din țară, care mergea greu din cauza răspândirii lor prin toată țara. Când judecata se lovea de greutăți de aplicare a legii cerea lămuriri dela Flehtenmacher și Andronachi Donici. Se aplicau Canoanele soboarelor, Basilicalele, Novela 125, Armenopol, Așezământul lui Leon și Constantin, împărați bizantini, precum și Parafraza institutelor a lui Teofil Antichinsor, iar nu cum se zice la pag. 58 Efstatie Atinchisor. Se arată și leafa membrilor judecători cași a celorlalți slujbași dela această instanță.

Instanța cea mai înaltă care judeca desăvârșit chiar și pe boerii cei mari, cași pe fețele bisericești, era *divanul domnesc*. Președintele lui era însuși domnitorul, iar în lipsa lui un delegat al său. În 1828 se desființează până la 1830, în care timp a judecat *Adunarea obștească*. După 1830 se reînființează cu aceleași atribuțiuni, cași mai înainte de 1828. Acum devine instanță de apel pentru toate procesele cari vin dela instanțele inferioare. De acum înainte nu se mai judecă din nou un proces definitiv hotărât, de cât numai în cazul când s'a judecat nepăzind formele procedurale. În 9 Iunie 1830 Kiselef stabilește principiul autorității de lucru judecat. După 1832 denumirea de *divan domnesc* se schimbă în aceia de *înalt divan* până în 1833, când iarăși se revine la vechea titulatură.

Biserica din vechi timpuri își avea *dicasteria* sa, numită când *duhovniceasca dicasterie a sfintei Mitropolii a Moldovei*, când mai scurt *Duhovniceasca dicasterie*. Până la 1827 autorul nu poate stabili procedura judecăței faptelor bisericești din pricina știută. În Arhivele Statului din Iași iarăși nu se găsește niciun act, pentru că autoritatea bisericească a refuzat să le trimită spre păstrare la această Arhivă. Cu durere lămurește autorul, cum am constatat și noi, jalnica

stare în care zac aceste acte. După 1827 se pot țese laolaltă firele procedurii bisericești. Autorul expune forma generală externă a actelor de judecată bisericească. Jalobele clericilor și civililor în pricini atingătoare de competența dicasteriilor vin direct la mitropolit sau episcop. Aceștia în pricini privitoare la clerici delegă pe protopopi să cerceteze și să refere dicasteriei. Pe temeiul acestor cercetări, membrii dicasteriei judecă faptele și trimit mitropolitului anafora în care arată în fapt și în drept cum stă chestiunea, la sfârșitul căreia zic : „*însă cea desăvârșită hotărâre rămâne la înțelepciunea înaltă prea sfinției voastre*“. Mitropolitul pune deasupra, cași domnul pe ale sale, rezoluția lui. În materie de divorț dicasteria dispunea și de separația de domiciliu sub denumirea de *răzlețire*. Răzlețirile nu se întindeau mai mult de doi ani. Dacă nici după acest termen, dat de dicasterie, nu mai era cu puțință viața celor doi soți în comun, atunci părțile se înfățișau din nou dicasteriei și printr'o nouă anaforă, căsătoria se declara desfăcută. Socotim că dacă s'ar citi cu deamăruntul toată arhiva, s'ar lărgi cadrul competenței dicasteriei și s'ar limpezi toate pricinile, cari se judecau de această instanță. Astfel ar completa fericit bogatul material dat de V. A. Ureche în cunoscuta sa operă istorică.

Autorul nostru completează lucrarea sa și cu organele de ajutorare ale instanțelor de judecată. Este vorba de *vornicia de aprozi*, adică cum am zice astăzi : portăreii. Această vornicie de aprozi funcționează înainte de 1800 până la 1863. Ea este însărcinată cu executarea hotărârilor instanțelor de judecată, încasarea datoriilor pentru care domnul nu mai găsea necesară o judecată, făcea citarea părților la cercetare, procedura scoaterii în vânzare a obiectelor amănate sau a imobilelor pentru a se achita creanțele. Ea asigura ordinea și liniștea trebuitoare în zilele de judecată.

Creditorul cu o mică sumă împrumutată pe care dărnicul refuza să o plătească se adresa domnului cu o jaloabă. Acesta dacă aprecia că nu mai este nevoie de vreo altă judecată o trimitea vornicului de aprozi cu cuvintele „*dumnealui vornicul de aprozi să facă împlinire*“. Aci se redacta o poruncă de împlinirea banilor. Pentru primirea

banilor datorati se trimetea la domiciliul debitorului un aprod, care după executare lua dela creditor „*obicinuita împlineală a dumnealui vel vornicului de aprozi*”; iar dela debitor „*osteneala aproduului*”, care era de 20 parale de fiecare ceas. Dacă datornicul se opunea, era adus înaintea judecăței, când era nevoie să se achite o creanță prin vânzarea vreunui imobil, vornicia de aprozi primea poruncă să scoată în vânzare acel imobil. Vornicul, la rândul său, trimetea pe *tesal başa* să strige 40 de zile pe ulițe și în divan. Ultimul preț convenit și vânzătorilor, cerea să se facă *hareci* în divan și se scotea întărirea domnească pentru vânzarea efectuată. Dacă datornicul se opunea la vânzare, atunci aprozii erau datori să-l aducă la judecată, luându-și cele 20 de parale pentru osteneala sa. Acești aprozi nu aveau voie să ridice boii și vacile cu lapte dela debitorii țărani, ci numai bani în *naft*. Nici în timpul arătorei nu se făceau executări. Leafa se primea de către personalul vorniciei tot de la *Casa răsurilor*. Peste 400 de aprozi își primeau salariul din împlinirea banilor adunați din cari se lua 10<sup>0</sup>%, fapt care a dat loc la multe abuzuri, Jeltuhin voia să o desființeze, dar ea a existat și mai departe până la data arătată,

Instituția, care se ocupa cu administrarea averilor de moștenire, se numia *vornicia obștei*. Ea se îngrija de copii orfani și de averile rămase de la părinții lor. După răposarea părinților, această instituție inventaria averea rămasă, purta grija părinților, precum și îndeplinirea celor trebuitoare pentru pomenirile creștinești, precum și să cerceteze datoriile rămase în urma morții cuiva. Cererile în speță se adresau tot domnitorului pe care vel logofătul pune rezoluția: „*dumnealui vel vornicul al obștei cercetand arătările jălsuitorului, pune la cale după cuviință*”. Hotărârea acestuia primea o întărire din partea domnului după care se executa. De la ținuturi nu mai veneau după 1828 informațiuni cu privire la averile părinților și epitropi se numiau persoane, cari nu aveau nicio legătură de rudenie cu orfanii, astfel că la sfârșitul minorității lor, copii rămănesu fără nici o avere. Divanul ordonă ca dregătorii ținuturilor să comunice imediat precum și protopopilor ca să dea de știre vor-

niciei obștei despre moartea părinților și despre averile acestora. Personalul vorniciei se plătea tot din Casa răsurilor. În 1832 această instituție dispare, ca să fie înlocuită cu comisia episcopicească, iar judecata o lasă instanțelor judecătorești. Aici autorul trebuia să facă legătura cu instanța episcopială înființată de Scarlat Calimah în 1. VII, 1817 prin hrisovul de la finele părții întâia a ediției grecești a Condicei sale civile din 1817.

Ultima instanță de judecată pe care o mai semnaleză migălosul cercetător este *hătmănia* pe care o poate urmări numai din 1825 cu tot focul prin care a trecut după doi ani arhivele ieșene. Hătmănia avea sarcina să urmărească, să prindă și să facă întâile cercetări ale bănuților pentru faptele rele. Tot ea păstra registrele lucrurilor furate, tacrirurile, actele chezașiilor și mărturiilor locuitorilor în legăturile cu cauzele penale. Având și închisoarea lui, deținea pe aceștia. Făcea și împliniri de bani în materie penală. Hătmănia mai avea în seamă paza orașului Iași, curățirea străzilor, închiderea prăvăliilor, straja de noapte, grija femeilor desfrânate și incendiile cum și paza la barierele târgului. Hătmănia mai elibera și pașapoartele de călătorie. Ea, deasemenea, a judecat unele procese. Percepea și unele taxe în legătură cu judecata și cu executarea unor hotărâri.

Cât de puțin adevăr coprinde articolul din legea Arhivelor, care ca slujbaș dă întâetate licențiatului în pură istorie, deși coprinsul celor mai multe documente-i juridic, iar nu istoric!

Toate paginile acestea sunt clădite numai pe material cu totul necunoscut nouă până astăzi. Valoarea lucrării se ridică în măsura întrebuițării acestor acte așternute în josul paginilor. Facultatea noastră de drept este la a doua lucrare a autorului pe care o încuragiază cu plata unei părți din suma trebuitoare pentru tipar. Institutul nostru de Istoria vechiului drept românesc, care are de scop desgroparea adevărului juridic strămoșesc prin munca ce o depune, prin cei mai buni studenți ai săi, se simte mândru, că aceste modeste lucrări sunt țesute numai din material cu totul neștiut până în prezent. Cel ce semnează aceste șiruri se fericește

## XIV

pentru că a avut marele noroc să găsească elevi împătimiți de acest fel de lucru greu. Toate lucrările d-lui Ungureanu au avut darul să toarne în paharul dreptăței noastre vechi —așa de sărac în băutură răcoritoare—multe picături de vin întăritor pentru pușinii călători, cari purced prin pustia românească a veacurilor trecute.

**Șt. Gr. Berechet**

Iași 14. XII, 1934

---



# JUSTIȚIA ÎN MOLDOVA

(1741-1832)







# Justiția în Moldova

## 1741—1832

Studiul vieții juridice a oricăror vremuri este strâns legat de amănunțita cercetare și înțelegere a tuturor documentelor, care-i aparțin. Numai prin pătrunderea lor se vor ivi temeliile de sprijin a principiilor de dreptate cu cari cei bătrâni și-au pecetluit totdeauna actele lor.

Fixând date și trăgând diverse concluzii, bazate pe documente ulterioare, care să cuprindă povestirea faptelor juridice dintr'o epocă anterioară, însemnează a dibui prin întunerecul acelor timpuri, întru cât singurele lumini; cu ajutorul cărora se poate cerceta trecutul întunecos al vieții noastre juridice, sunt documentele născute din relațiile zilnice ale oamenilor de atunci și cari poartă datele întâmplării faptelor de dreptate, cari le-au dat naștere.

Urmând această metodă de lucru în cercetarea vieții juridice dintre anii 1741—1832, în Moldova, adică dela *Așezământul Moldovei al lui Constantin Mavrocordat* și până la *Regulamentul Organic*, am întâmpinat mai multe neajunsuri, dintre care cel mai de luat în seamă este lipsa unor publicații sistematice, cari să cuprindă toate documentele acestei epoci câte se pot găsi, așa cum avem astăzi publicate documentele epocii dinainte de Ștefan cel Mare <sup>1)</sup> și documentele din timpul lui Ștefan cel Mare <sup>2)</sup>, publicații apărute în urma unui plan de lucru bine stabilit și sistematic și a unei munci de ani de zile al căror rezultat cu drept cuvânt îndreptățește elogiile aduse autorilor lor.

1) *M. Costăchescu*, Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare, vol. I, Iași 1931, vol. II, Iași 1933.

2) *I. Bogdan*, Documentele lui Ștefan cel Mare; *M. Costăchescu*, Documente moldovenești dela Ștefan cel Mare, 1933.

Multe documente din epoca 1741—1832 au fost publicate numai în mici rezumate, cari cuprind numai ceiace putea interesa pe autorul, care le-a tipărit. De cele mai multe ori aceste rezumate nu ne dau posibilitatea de a studia documentele și din punctul nostru de vedere juridic.

Documentele dinainte de anul 1832 se scriiau într'un singur exemplar, rare ori în două, dacă cereau ambele părți implicate. Aceste documente le luau acei interesați, iar dacă era vreo hotărâre domnească, ea se ducea acolo, unde era sortită. Aceste documente se treceau și în niște condici supt denumirea de „*Condicele domnești*”, care parte au fost distruse de timp, parte au ars în 1827<sup>1)</sup>, iar câte s'au putut

---

1) V. A. Ureche, *Istoria Românilor*, VII, 262; vezi și Sever Zotta, *Porjarul din Iași 1827 în Arhiva Genealogică* 1, 196. Ceiace se cunoaște până acum asupra vieții juridice din această epocă (1741—1832) nu ne poate ajuta să ne facem o idee clară despre justiția din Moldova din acest timp și cu atât mai puțin despre justiția la ținuturi departe de capitala Moldovei și unde, cunoscându-se greutățile de transport dela un ținut la altul pe acele vremuri, deci lipsa unui control mai des din partea organelor superioare, cât și obiceiul rău al mitei supt forma onorabilă de atunci a pocloanelor, care se înrădăcinase adânc în toată administrația Moldovei, administratorii ținuturilor, cari de cele mai multe ori confundau ținutul cu o moșie arendată, comiteau cele mai mari abuzuri și nedreptăți; în timpul din urmă Arhivele Statului din Iași s'au îmbogățit cu multe documente din această epocă, documente cari stăteau de multă vreme aruncate și acoperite de uitare și murdării pe la diferite instituții din Moldova și printre care documente am găsit unele de o importanță foarte mare pentru trecutul nostru juridic și cari m'au îndemnat să scriu acest studiu.

În primăvara anului 1932 fiind delegat de către Direcțiunea Arhivelor Statului din Iași să cercetez arhiva Trib. Tutova am găsit într'o șură, care servea de depozit de lemne, câteva lăzi în care se pusese documente și peste care cu timpul s'au aruncat corpuri delictive și gunoiul scos de prin camere. Am ridicat atunci și am adus la Arhivele Statului peste 4000 documente dintre care 292 originale dintre anii 1600—1800 și 78 surete dintre 1587—1800. Deasemenea în alte delegații am găsit și la Trib. Bacău originale din sec. XVII. În ultimul timp, în Ianuarie 1934, la Trib. Roman, supt streășina podului clădirei în care era situat tribunalul, am găsit documente originale slavone dela Vasile Lupu și Gheorghe Ștefan și traduceri (surete) depe doc. dela Petru Rareș. Cu timpul sunt convins că toate documentele, câte nu s'au distrus până astăzi, vor fi găsite și strânse în Arhivele Statului unde catalogate și aranjate pe ani și regiuni vor permite studierea lor cu mai multă ușurință.

salva, mai târziu, la anul 1832, depuse în Arhivele Statului, au fost trimise în Rusia în timpul războiului din 1916 <sup>1)</sup>.

Abia în anul 1832 se hotărăște înființarea dosarelor pentru fiecare pricină în parte și după ce dosarele erau închise urmau să fie păstrate în Arhivele Statului, instituție care s'a înființat în acelaș an. Această organizare dă astăzi posibilitate cercetătorilor să studieze fără multă pierdere de timp și cu bogăție de material epoca dela 1832. Acolo până astăzi. Într'o lucrare anterioară <sup>2)</sup> am schițat organizarea justiției pe la ținuturile din Moldova în anul 1832 și am văzut că la această dată puterea judecătorească se desparte definitiv de puterea administrativă și executivă (implinitoare) și că în capitalele ținuturilor Moldovei se înființează *Tribunale judecătorești*. Atunci s'a luat din mâna ispravnicilor dreptul de a cumula <sup>3)</sup> în mâna lor puterea de a judeca și executa, rămânând de acum înainte numai administratorii ținuturilor și organe de aducere la împlinire prin mijloace executive a sentințelor date de către magistrați sau „dregători judecătorești“.

În Muntenia acest lucru a fost înlăptuit, înainte de anul 1832, de către domnii cari au căutat să reglementeze judecata pe la județe, luând din mâna ispravnicilor dreptul de a judeca și trecându-l în mâna judecătorilor de județe <sup>4)</sup>.

1) *Șt. Gr. Berechet*, prefața la lucrarea : *Pedepsele în Moldova de Ghi Ungureanu*, Iași 1931.

2) *Gh. Ungureanu*, *Înființarea și organizarea judecătoriilor în Moldova anul 1832*, Iași 1932.

3) *Mémoire du prince Nicolas Soutzo*, grand logothète de Moldavie, Vienne 1899 p. 96 ; vezi și *M. Galan*, *Organizarea justiției moldovene în timpul ocupației rusești din anii 1828—1834* publicat în „*Întregiri*“ buletinul seminarului de istoria dreptului vechi românesc de supt conducerea d-lui profesor universitar *Șt. Gr. Berechet*, Iași ; deasemenea *P. Râșcanu*, *Leșile și veniturile boerilor Moldovei în 1776*, Teză de licență, p. LXXXVIII.

4) *Șt. Gr. Berechet*, *Pravilniceasca condică din Muntenia a lui Alex. Ipsilant din 1780* p. 124 : „*Pentru judecătorii de pe la județe*“ „Fiindcă pururea cu neadormiți ochi grijim pentru răpaosul săracilor locuitori și vrând domnia mea să-i ușurăm și să-i odihnim și la aceasta ca să nu pătimească necazuri pentru judecățile lor viind dela locuri depărtate la scaunul domnesc... am orânduit și câte un judecător la fiește care județ ca să judece pricinile locuitorilor“.

*V. A. Ureche*, op. cit., VII. 47--48. Circulară către ispravnici și către

Și în Moldova s'a încercat în mai multe rânduri, după cum se va vedea mai departe, această reformă. Documentele totuși ne dovedesc că nu a fost o continuitate, ci din contra, ea ținea numai cât era la domnie acela care o făcuse, iar la venirea noului domn—și în această epocă domnii se schimbau foarte des—ispravnicii luau din nou în mâinile lor dreptul de a judeca. Pentru ei, întrucât nu urmăreau spiritul dreptății, acest drept putea fi oricând o sursă frumoasă de câștig, mai ales când aveau în mână și puterea de a executa sentința lor bună sau rea <sup>1)</sup>.

### Justiția în ținuturile Moldovei.

Din studiul documentelor acestei epoci (1741 – 1832) rezultă că justiția a fost împărțită în ținuturile din Moldova de către următoarele organe :

I. **Ispravnicii** cari apar prin reforma lui C. Mavrocordat la 1741 ca administratori ai ținuturilor și totodată și reprezentanți ai puterii judecătorești și executive (împlinitorii

toți *judecătorii* din Muntenia din anul 1797 Martie 20, în care se spune: „Ispravnicii să fie în treaba ispravniciei și judecătorul în treaba judecătoriei ; cât și voi *judecătorii* mai vârtos trebuie să știți că judecătoriile prin județe nu le avem orânduie domnia mea pentru milă, ci într'adins pentru treabă ca și locuitorii cei depărtați de pe alară să nu fie siliți pentru fiesce pricină mică de judecată a se trepăda și a veni pe la București” ; *ibid.*, VIII, 43 : „La județe continuă a fi rânduiți judecători speciali deosebiți de ispravnici” ; *ibid.*, VIII, 512 : „La 25 Noembrie 1802 C-tin Ipsilante rânduieste judecători noi la județe. „Care judecători vor fi lângă scaunul ispravnicesc ca să caute pricinile judecăților neconținut cu ispravnicii, sau când ispravnicii vor fi încărcăți cu alte trebi ale județului, să caute judecățile în toată vremea fără de a lipsi iar nu de a să chema numai ca numele judecător”.

1) *Radu Rosetti*, Pământul, sătenii și stăpânii, 395 „Despre viața țărănimii dela 1742--1828” : Niciodată n'a fost starea țărănimii moldovenești mai jalnică decât în această epocă ; birurile sporeau neconținut și greutatea lor silia pe oameni să fugă cu miile peste hotar ; slujbașii ce se înmulțiseră peste măsură se făcuseră mai lacomi ca oricând ; iar în urma pretențiilor nouă ale stăpânilor pe când drepturile lui strămoșești de folosință asupra pământului se mărginau din zi în zi ; îndatoririle lui față de stăpân sporiau într'o măsură și mai mare” ; *ibid.*, p. 370 n. 1. Schingiuirea țaranilor și a țișanilor făcea parte din obiceiurile zilnice și era o prerogativă a proprietarilor atât de absolută încât dacă s'ar trezi din mormânt toate nenorocitele victime cari au perit în schingiuri aplicate lor fâțiș, ne-am înspăimânta de acel nour de umbre sinistre ce au rămas nerăzbunate (V. *Alexandri*, prefață la scrierile lui C. Ne-grutzi, p. 10).

Ei puteau să delege aceste drepturi, în ocoalele și satele mai îndepărtate de capitala ținutului, unor funcționari numiți *căpitani*, *vatavi* și *ocolași*. Aceste drepturi puteau fi cumpărate de către persoane particulare ca să le exercite asupra unui ocol sau sat. Ei se numeau *namesnici*. În cazuri speciale, mai ales la impresurări de hotar, când judecata cerea o constatare la fața locului, ispravnicul delega cu cercetarea pe anumiți boeri mazili din acel ținut.

Ținutul Putnei era condus de *staroști*, cari aveau aceleași atribuțiuni ca și ispravnicii; tot *staroști* găsim și în fruntea ținutului Cernăuți până la 1776 când găsim un ispravnic. Covurluiul era condus de *pârcălabi*, Botoșanii de *vornici* și Orheiul de *serdari*. Vrancea și Câmpulungul moldovenesc, cu toate că nu erau ținuturi, totuși—având organizație proprie—aveau în fruntea lor câte un *vornic* cu aceleași atribuțiuni ca și ale ispravnicilor.

**II. Boeri sau fețe bisericești înalte** cu delegație specială din partea domnitorului ca să judece.

Aceștia puteau fi chiar din ținuturi ori din capitala Moldovei și trimiși special ca să judece vre-o pricină mai mare. Altădată se întâmpla ca vre-un boer să fie în trecere prin vre-un ținut cu treburi personale și domnitorul îi trimitea poruncă să judece.

**III. Judecători** propriu ziși, stabiliți la fie care ținut.

**IV. Arbitrii.** Boeri aleși de către părțile impricinate, nesiliți de nimeni, ca să-i judece. La acest fel de judecată, recurgeau părțile impricinate când vedeau că prin judecăț n'ajung la nici-un rezultat. Înainte de a se judeca în fața arbitrilor, impricinații încheiau un act prin care se obligau unii față de alții ca hotărârea judecătorilor aleși să fie primită de ambele părți și să nu mai meargă la nicio judecată.

**V. Domnitorul.** În cazuri extrem de rare domnitorul țării fiind în trecere prin capitala vre-unui ținut, locuitorii cari aveau procese mari, sau nu erau mulțumiți cu judecata organelor respective, veneau dese jăluiau lui și *domnitorul*, dacă găsea că procesul trebuie judecat de divan, îl făcea chiar în capitala acelui ținut și judeca acele pricini.

**Așezământul lui C. Mavrocordat 1741.** Prima organi-

zare judecătorească în ținuturile din Moldova o întâlnim în timpurile lui C. Mavrocordat.<sup>1)</sup>

Acesta pune în fruntea fiecărui ținut<sup>2)</sup> câte un ispravnic<sup>3)</sup> ales dintre boerii mazili, cari erau obligați să și „*judece pe oameni și ușile lor să fie deschise în toate zilele neconținut să judece*”.

1) I. Minea, Reforma lui C-tin Vodă Mavrocordat, în Cercetări istorice, an II, III, 1926-27; Uricariu IV, 405; T. Balan, Vornicia în Moldova, 120; St. Gr. Berechet, Hrisoave legislative din sec. XVIII, 1933, pp. 16-27; Colecție de așezăminte făcute înaintea Regulamentului organic, Iași 1857, pp. 7-12. I. C. Filitti și I. Suchianu, Contribuții la istoria justiției penale în Principatele române, Buc., 128, p. 39 nota 4; M. Galan, Organizarea justiției moldovene în timpul ocupației rusești din anii 1928-1933, p. 5.

2) Moldova se împărțea în 20 de ținuturi: Iași, Suceava, Neamț, Roman, Bacău, Putna, Tecuci, Covurlui, Tutova, Vaslui, Fălciu, Greceni, Codru, Lăpușna Orhei, Soroca, Cernăuți, Dorohoi, Botoșani, Hârlău, Cârligătura. În anafora boerilor din 1805 apar 21 ținuturi adăugându-se ținutul Hotărnicenii în Basarabia (P. Râșcanu, op. cit., XCV) Colecție de așezăminte făcute înaintea Regulamentului organic, Iași, 8-XII 1855 p. 48.

3) Let. III, 198: „Care ispravnici întâiaș dată acest domn i-au scornit aducând această muștră în țara românească” (vezi P. Râșcanu, op. cit., LXXXVIII). Cât privește numărul ispravnicilor la fiecare ținut, nu putem preciza, întrucât numărul lor nu era stabil. În documente de multe ori găsim doi, alte ori unul. În 1776 ținuturile Suceava, Neamț Roman, Bacău, Tecuci, Tutova, Vaslui, Fălciu, Soroca, Dorohoi, Hârlău și Iași aveau câte 2 ispravnici, iar ținuturile Greceni, Codru, Cernăuți și Cârligătura câte unul. (cf. I. Minea, op. cit., 166; P. Râșcanu, op. cit., 81). În fruntea ținutului Putna găsim în loc de ispravnici, 2 staroști, la Covurlui 2 pârcalabi, la Botoșani 2 vornici și la Orhei un sărdar (P. Râșcanu, op. cit. 81) În timpul lui C. Mavrocordat și ținutul Orheiului era cârmuit tot de un ispravnic (Iorga, Stud. și doc., VI, 243 „hotărârea către ispravnicul Orheiului Lăpușnei să nu se atingă de oamenii bisericești, aceștia se cuvin a judeca cu judecata bisericească”); Vrancea și Câmpulungul moldovenesc având o organizație aparte aveau în fruntea lor un vornic (vezi A. V. Șava, Documente Putnene, II, 20; T. V. Stefanelli, Documente din vechiul ocol al Câmpulungului moldovenesc, 1915). În anul 1747 Oct. 5, la Cernăuți găsim staroste; desigur că, administrator al ținutului Cernăuți continuă a fi un staroste și după această dată întrucât îl găsim și în 1759-60 (T. Balan, Vornicia în Moldova p. 199: „Starostele de Cernăuți judecă o pricină; p. 200. Mai mulți boeri hotărâsc satul Vasileu din porunca starostelui de Cernăuți). Totuși ținutul Codrului prin anii 1742 era administrat de către un căpitan, care avea puterea să judece (Gh. Ghimbănescu, Isp. zapise, V, 2, p. 25). Vezi și lucrarea: Vasile Nicolau, Priviri asupra vechii organizări administrative, Bârlad 1913.

**Competința ispravnicilor în materie judecătorească.**

Prin sus pomenitul așezământ, C. Mavrocordat împuternicește pe ispravnici să judece „pe boeri, pe mazili și pe țărani ce sunt la ținutul său” și „*tot felul de giudecată, având toată puterea divanului*”. La hotărâțul moșiilor, ispravnicii erau obligați să fie asistați de către 2 boeri mazili din acel ținut pe care îi chemau tot ei. Boerii mazili chemați erau obligați să vină. Tot așa se proceda la procesele relative la țigani. Erau opriți ispravnicii să judece și să dea o hotărâre în materie penală mai ales când se întâmpla în ținutul său vreo moarte de om sau furt mai mare. În materie penală, acțiunea ispravnicilor se mărginea la prinderea delicvenților, cercetarea lor și aflarea gazdelor lor, trecându-și constatările făcute într’un înscris. Îi trimitea apoi la divan, care urma să-i judece și să-i pedepsească. Deasemenea erau opriți ispravnicii să judece „*hotărâtele giudecăți a domnilor, ci unele ca acelea, la divan să vie*”. Cine nu vroia să vină la judecată la termenul fixat de către ispravnic, acesta avea puterea „*să trimită să-l aducă cu treapăd fără voia lui ori cineva fi*”. Hotărârile ispravnicilor în materie judecătorească trebuiau scrise, alcătuiind așa numita „carte de judecată” care urma să fie scrisă „în scurt” cuprinzând „jaloa pârâșului și răspunsul celui ce pârăște, isprăvirea pricinii, dovada și hotărârea giudecății”.

Aceste cărți de judecată se treceau într’o condică, care în fiecare lună trebuia trimisă la divanul domnesc; iar ispravnicii erau obligați să oprească câte o copie de pe ea.

Cel care nu era mulțămît cu judecata isprăvniciei putea eși la divan. <sup>1)</sup>

Tot odată C. Mavrocordat văzând aglomerația mare de procese, hotărăște în ceia ce privește judecata pe la ținuturi ca „*toți nobilii cari nu-s ocupați în vre-o slujbă în țară în*

1) Intrucât în Iași toate apelurile făcute de către imprecinații din toată Moldova se judecau de către un singur divan și încredințându-se domnul că divanul nu poate dovedi așa de multe procese — erau câte 100 cereri pe zi — și tot odată văzând C. Mavrocordat, că nu toate pricinile merită să le judece divanul, a hotărât ca boerii judecători să judece și pe la gazdele lor”. În acelaș timp hotărăște și competența de judecată a fiecărui boer. (Vezi Uricariu, IV, 405, 406).



*afară de acest oraș (Iași) și care urmând curtea noastră și-ar da avizul înscris asupra diferitelor procese ale particularilor vor primi leafă" <sup>1)</sup>.*

La 15 Ianuarie 1742, C. Mavrocordat numește la fiecare ținut *boeri judecători* <sup>2)</sup> „pentru tot obrazul, ori boiar, orice briaslă ar fi”. Cărțile lor de judecată trebuiau trecute la protocol. În materie penală acești judecători vedem că aveau aceleași atribuție ca și ispravnicii <sup>3)</sup>. Oprește pe protopopi să se amestice la „giudecățile mirenești. Gloabe nu puteau lua de cât dela tâlhari. Aducerea părților impricinată cari nu voiau să vină la judecată se făcea fără voia lor cu „treapăd ori ce obraz ar fi”

Desigur că noua reformă nu prea era ținută în seamă și nu se aplica de către organele în subordine de pe la ținuturi, întru cât îl vedem pe C. Mavrocordat dând porunci și amenințând pe acei cari nu executau poruncile lui. La 10 Mai 1742 <sup>4)</sup> scrie ispravnicilor de ce nu trimit „hoții și tâlharii la divan” și că trebuie să considere tot tâlhar și pe acela care fură un stup și că „mare furtușag este”. Ori ce hoț trebuia trimis la divan afară de „furtușaguri mici de găină sau altele ca acestea care să numesc potlogării”.

Tot odată C. Mavrocordat face observație ispravnicilor că la divan, deși se hotărâse ca toți locuitorii unui ținut să dea jalbele lor ispravnicului acelui ținut, totuși vin încă la el și „supără divanul și pentru mici pricini” și le poruncește ispravnicilor ca să nu se mai întâmple lucrul acesta, întrucât atuncea se va crede că „*ori ușile d-tale sânt închise ori nu stați la judecată, căci noi pentru asta v'am făcut ispravnici*”

1) I. Minea, op. cit., p. 158.

2) N. Iorga, Studii și documente, VI, p. 226.

3) Documentul nu-l cunoaștem în întregime, ci în rezumat. El e publicat în Studii și doc., VI, pag. 226 de N. Iorga, Întru cât în acest timp nu cunoaștem nici un document dela domn către judecători și nici vre-o carte de judecată emanată dela ei, nu putem preciza dacă la 1742 s'au numit pe la ținuturi boeri, judecători separați de ispravnicii ținuturilor. Pe noi ne interesează mai mult să știm dacă într'adevăr au funcționat acești boeri judecători împărțind dreptatea pe la ținuturi și care fapt nu se poate dovedi decât din documentele eminate de ei care să ne dovedească că într'adevăr au judecat.

4) N. Iorga, op. cit., p. 226.

pe la ținuturi pentru odihna nărodului și un om prost de va ave cu vre-un boiar judecată orice obraz va fi și n'a vre să vie pe sorocul dumitale, să trimiți să-l aducă". C. Mavrocordat scrie și tuturor locuitorilor Moldovei în 15 Mai 1742 că „noi în destul ne silim pentru odihna nărodului și pentru aceasta divanurile noastre pe toate zilele nu lipsăsc dumnelor boerii osăbit de altă parte neconținut judecă". Le hotărăște să nu mai vie la divan, întrucât au pe la ținut ispravnici, cari trebuie să judece în primă instanță și numai acei nemulțămii cu judecata lor să vie la divan. La acesta trebuia să vie amândouă părțile implicate, de oarece „pe un om sângur nu-l putem judeca până ce nu sunt amândoi de față". Înștiințarea aceasta din 15 Mai 1742 urmă să fie citită în fiecare sat și să iscălească preotul și vornicul satului respectiv.<sup>1)</sup>

Din cercetarea documentelor după domnia lui C. Mavrocordat constatăm că această reformă judecătorească nu s'a păstrat în întregime<sup>2)</sup>. Pe la ținuturi ispravnicii acumulează în mâinile lor toate drepturile<sup>3)</sup>.

Ocoalele Vrancea și Câmpulungul moldovenesc continuă să se conducă de vornicii și bătrânii lor<sup>4)</sup>.

1) N. Iorga, op. cit., p. 226.

2) I. Minea, op. cit., p. 247.

3) Arhivele Statului Iași, doc. p. 95-96. 1746 Mai 30. Porunca lui Ioan Neculai vodă către Dumitrașco Palade biv vel paharnic, ispravnicul ținutului Tutovei ca să judece un caz: „Dumneata judecă și de-i socoti că să cade giurământ să giure care să va socoti din răzăși; I. Neculce, fascicola 3, 1923 p. 120. 1749 Iulie 20. Judecata vel logofătului a unui abuz al ispravnicului de Roman „care n'a vrut să judece pe Ifrim aprodul, care se jăluise pentru o casă" ci din contra „l'au ținut 11 zile închis pe strâmbătate". 1754 Octombrie 9. Matei Ghica vodă însărcinează pe Leon Imbu, ispravnicul ținutului Tutovei să meargă ca să astâmpere neînțelegerea dintre mazilul Neculai Opreșan și alți răzăși (Pr. I. Antonovici, Istorie com. Bogdana, 75)

În anul 1749 desființându-se vecinii în Moldova s'a pus sfârșit multor abuzuri și pricini de judecată născute din „părerea oamenilor că acest nume de vecinie n'are osebite de robie" în cât unii stăpâni ai satelor îi vindeau ca pe țigani. Se hotărăște ca acești „vecini" să fie considerați „săteanii megieșii fără moșie" și să nu se mai vândă, să nu se mai dispartă copii de părinți etc. (Colecție de așezmintele făcute înaintea Regul. Org.).

4) Aurel V. Sava, Documente putnene, II, p. 22. 1768 August 8. Mărturia lui Matei Bulucbașa vornic de Vrancea prin care hotărăște o pricină

În anul 1755 August, Matei Ghica vodă poruncește ca toți acei cari contractează vreo obligație să o facă înscris și cu martori, să aibă cu ce dovedi la judecată și de unde și „*iudecătorii să aibă de unde se lumina*“.<sup>1)</sup> Din cuprinsul acestui document nu putem preciza dacă acei judecători sunt separați de ispravnici, reprezentanți numai a justiției, sau sunt acei cari au dreptul să judece, adică ispravnicii și boerii divanului.

pentru groapa Otăvilor prin jurământ cu brazda în cap; 1783 Mai. Se numește vornic de Vrance dela ținutul Putnii pe Ion Avram căruia i s'au dat indetulă poruncă și învățământ în ce chip să urmeze la toate trebile acestei vornicii și să se poarte cu dreptate și cu silință la toate poruncile ce i să vor da atât de către dumnelor staroștii de ținutul Putnii (p. 25); 1815 Sept. 6, Carte de judecată dela Vornicia Vrancei (p. 75). 1824 August 9 idem.

T. V. Stefanelli, Documente din vechiul ocol al Câmpulungului moldovenesc, 1915; 1748 August 16, Carte de judecată și hotarnică făcută de bătrânii Câmpulungului înaintea vornicului de Câmpulung: „deci ni-au rugat pe noi ca să mergem acolo și să luăm seama cu amăruntul și să desbatem. Noi ne-am sculat și am luat și câți-va săteni din vatra satului... deci noi i-am dat această scrisoare de judecată“. 1753. Carte de judecată și hotarnică dela bătrânii din Câmpulung rânduiți de către vornicul de Câmpulung ca să judece o pricină (p. 55) 1755 Noem. 20. Ispravnicul de ținutul Sucevii rânduește în urma unei cărți gospod pe mai mulți bătrâni din Căndreni ca să măsure și să hotărască moșiile fraților Candrea; bătrânii hotărâsc, iar ispravnicul întărește hotărârea. Judecăți ale vornicului de Câmpulung pp. 77, 80, 86, 87; 1767 Dec. 5. Hrisovul lui Grigore Ioan Calimah voevod cu privilegii pentru Câmpulungeni: „și pentru pricini ce vor ave printre dânșii nime dintr'alți ispravnici să nu se amestice fără numai vornicul lor să-i giudece și să le caute pricinile și trebile ce vor ave, iar când vor ave pricină cu vreun om dea ținutului, la ce ținut se va întâmpla va căuta ispravnicul aceluia ținut pricina și va giudeca după dreptate“ (p. 94); 1768 Iunie 16. Vornicul Câmpulungului rânduește pe logofătul Nicolai Stolnic împreună cu fruntașii satului Dornii să judece orice pricină (p. 97). În anii 1777, 1778, 1781-82 găsim tot vornici. La 1783 se numește comisie imperială pentru de limitarea moșiilor. La anul 1784 Iunie 15 judecătoria de Suciava judecă pricinile întâmplăte în Câmpulung (p. 112, 113). Totuși există și vornici la Câmpulung. La anul 1791 găsim judecătoria de Câmpulung (p. 230).

1) Șt. Gr. Berechet, Hrisoave legislative din sec. XVIII. Iași, 1933, pp. 28-30; N. Iorga Anciens documents de droit roumain, 11 Buc. 1932, pp. 352-354.

Uricariu I, 329. „Nefiind nici scrisoare, nici marturi pentru care cele mai multe giudecăți nu se pot îndrepta într'altu chip fără numai cu giurământ ori cu cărți de blăstăm și așa pe toate zilele pier multe suflete după cum să vad că țințirimirile bisericilor se află pline tot de oameni afurisiți, căci unii pentru sărăcie, iar alții neștiindu ce este giurământul, îndrăznesc a giura; cf. Șt. Gr. Berechet, op. cit., pp. 28-30.

În anul 1755 Noem. 31, vedem apărând ca judecător alături de ispravnicul ținutului Roman pe Ioanichie episcop de Roman <sup>1)</sup>.

În anul 1756 <sup>2)</sup> Racoviță voevod dă drept *bejenarilor* să-și aleagă dintre dâșii un om destoinic și să-l pue *judecător*, care să judece toate pricinile mai mici întâmplare între dâșii. Apelurile și procesele mai mari urmau să se judece direct de către divanul Moldovei, oprindu-se amestecul dregătorilor de ținut.

În anul 1759 Iulie 14 vedem judecând o pricină la ținutul Romanului tot pe Ioanichie, episcop de Roman; de astă dată singur, însă fără ispravnic <sup>3)</sup>.

Dintr'un document din anul 1758 Iulie 5, putem ști că la hotărîitul moșiilor, ispravnicul lua câte 2 galbini de piatra de hotar pusă, din care un galben îl lua vtori logofătul „venitul boeriei sale” și un galben de piatră „osteneala dumisale hotarnicilor” <sup>4)</sup>.

În anul 1760 apar în documentele de judecată boeri judecători numai ca reprezentanți ai puterii judecătorești <sup>5)</sup>.

1) *Arhiva Sf. Spiridon Iași* (neinventariate): 7263 (1755) Noem. 31 Carte de giudecată dela Ioanichie episcop de Roman i Tudorachi ispravnic. Facem știre cu această carte de giudecată că din luminata poruncă pre înălțatului domnului nostru măriia sa Matei Ghica voevod, fiind noi orândujiți ca să luăm sama... iar Chiriac Caramanlău să fie lipsit nici să aibă a mai răspunde la o giudecată. Aceasta înștiințăm.

2) *Colecție de așezeminte făcute înaintea Regulamentului organic*, Iași 1857 p. 16; *Uricariu*, I, 193.

3) I. *Neculce*, fascicola II, p. 308. Judecata se termină prin împăcare și se dă părților o carte de judecată, iscălită numai de Ioanichie episcop de Roman.

4) *Gh. Ghibănescu*, *Isp. Zap.*, 2, p. 33.

5) *Arhiva Sf. Spiridon Iași*, (doc. neinventariate). *Condica Spitalului Precista din Roman*. 1760 Martie 15. „La carea pe mărturia acestor de mai sus marturi s'au primit și Radul Boteanu ca să miargă marturii aceștia înaintea boerilor judecători de Roman și ce vor mărturisi cu sufletele lor în frica lui D-zeu"... etc. *Ibidem*, 1761 Ghenarie 9. „ca să meargă acești marturi înaintea boerilor judecători de Roman și să le dea mărturie boerii”. Procesul se termină la 10 Decembrie 1761 când boerul judecător Toader Buhuș cercetează pricina la fața locului și dă și carte de judecată (arhiva s. Spiridon Iași). *Condica spitalului Precista Roman*) Documentul este foarte important din punct de vedere al procedurii. Se vorbește și de o moarte de om făcută pe locul târgului și cum s'au mântuit găsind ucigașul: la arătarea hotarului se aduce un om bătrân cu căruța.

Divanul domnesc, judecând un proces, hotărăște ca depunerea martorilor să se facă în fața *boerilor judecători de Roman*. Această pricină nu se termină în anul 1760 întrucât în anul 1761 Ianuarie 9 domnitorul poruncește ca din nou să meargă martorii în fața boerilor judecători de Roman. Nici din aceste documente n'am putea preciza dacă acel boer judecător de Roman este altul și nu ispravnicul ținutului, care era și el „boer judecător”, dacă nu ne-ar veni în ajutor câteva documente emaneate de la acest judecător care și iscălește „*giudecător de Roman*”. Mergând martorii înaintea acestui judecător, acesta dă o carte de judecată iscălită: *Ioan Buhuș sulger giudecătoriu de Roman*. Este primul document, din câte cunoaștem până acum, care să fie iscălit de un boer judecător și care să ne dovedească că într'adevăr la acel ținut *funcționa* un judecător care să nu aibă decât atribuțiuni judecătorești.

Existența acestor *judecători* pe la ținuturile din Moldova ne este confirmată și de alte documente <sup>1)</sup> așa că nu ne mai putem îndoii că în anii 1760—1761 n'au existat pe la ținuturi asemenea judecători. Cât au funcționat acești judecători nu putem preciza întrucât documentele nu ne spun <sup>2)</sup> Este sigur, că la anul 1768 Grigore Ioan Calimah voevod nu găsește această instituție.

In anul 1768 Aprilie 13 Grigore Ioan Calimah voevod <sup>3)</sup>

1) *Constantin Erbiceanu*, Istoria Mitropoliei Moldovei și Sucevii, Iași, 1888, p. 307 doc. CCCXLV. 1776 Mai 16, Leon episcop Romanschii judecă pricina dintre Iorest nacealnicul de Corni din ținutul Putnei cu preotul Ioan dela Conțești și cu preotul Ilie Cofetarul. În proces Iorest nacealnicul arată o mărturie „*dela dumnealui banul Ștefan Catargiu fiind atuncea vtorăi spătar în care arată că ar fi cercelat dumniului pricina aceasta la velet 1761 fiind dumnealui giudecători de ținut la acea vreme*”

1760 August 3. Mărturia de cercetare a vornicului de Vrancea în pricina dintre răzeșii de Vidra și Caliman cu popa Tudorache. Mărturia este adresată către „*cinstiții dumnevoastră boeri judecători cu plecăciune mă închin dv.*” (*Aurel V. Sava* op. cit., p. 20)

2) Prin anii 1767 și începutul anului 1768 găsim pe ispravnici judecând pe la ținuturi (vezi *N. Iorga*, op. cit., V, 254; *C. Erbiceanu*, op. cit., p. 301)

3) Arhivele Statului Iași, pachet 104 doc. 6. Document găsit de mine în anul 1932 la Trib. Tutova și depus la Arhivele Statului. Întrucât este necunoscut îl voi reda în întregime:

«Noi Grigori Ioan Calimah voevod, bojiu milostiu, gospodar zemli moldavscoi,

socotind că „*ispravnicii ținuturilor fiind învăluiți cu tacsiful banilor și cu alte porunci și trebuințe ale ținutului*” și ne-

Credincioși boerii domniei mele, dumneavoastră Antohi Jora biv vel satrar i Costin Negre biv vel paharnic sănătate.

Vă facem știre, că din agiutorul svântului Dumnezău și prin norocită viața înmulțitului întru ani preputernicului nostru împărat, cu silința și osteneala ce am pus spre alcătuirea bunii orânduiele ce s'au așezat, deobște lăcuiitorii țării au adus spre răpștire pe acei de mai înainte înstrăinați, cum și din cei streini au venit cu lăcuința în pământul acesta (văzând mila și dreptatea ce să urmează de cătră domnia me) mergând din zi în zi spre creștere și adăogire după cum să și vede, și socotindu domnia me că ispravnicii ținuturilor fiind învăluiți cu tacsiful banilor și cu alte porunci și trebuinți ale ținutului n'or li putând să dovedească a căuta îndată toate pricinile de giudecăți ce au lăcuiitorii. Ci din vremi în vremi urmând trec zile la mijloc pără aș arăta jaloba ce au, pricinuindu-li-să din zăbava ce fac scăpăciuni la hrana lor. Dreptu aceia, fiindu cu mare dorire spre a îndreptă și a pune la cale și acest trebuincios lucru ca să aște îndată fieșticare din lăcuiitori ascultare jalobii lui și dreptatea ce să cuvine neprelungindu-se cu lunele. Iată s'au orânduit pre la toate ținuturile *boeri judecători* după cum și la ținutul Putnii. v'am ales și vă rânduiim pe domnia voastră și fiind că cele mai multe pricini de judecăți easte trebuință a să căula dimpreună cu starostele, s'au socotit să vă aflați dumneavoastră, de apurure dimpreună cu starostile. Însă ca să nu vă împedecați și dela trebuințele dumniilor voastre veți și de dimpreună cu starostile câte unul pe săptămână sau pe lună după cum viț pute învoi. Și poate că unii să alunecă cu firea și să lăcomesc la luat și la alte chipuri de interes, întunecând dreptatea, care lucru fiind neprimit și nesuferit de domnia me și pentru ca să vă feriți dumneavoastră de unile ca acelea iată pentru osteneala și cheltuiala dumnelor voastre s'au trimis izvod cu pecete gospod la starostele ca să dè dumnelor voastre din čfert în čfert câte cât să arată în izvod începând a vă da acești bani dela čfertul lui Mai. Deci arătând dumnevoastră că la această treabă ce santeți rânduiți easte cea mai gingașe și mai mare decât altă treabă (de vreme ce judecata a lui D-zeu este) și fiind că din toată inima voim și dorim aș afla lăcuiitorii dreptatea lor la ce mai mică pricină și fără nici un cuvânt de urnială scriem dumnevoastră să nu vă leneviți ce în tot ciasul ușa dumnevoastră să fie deschisă ca în ceasul ce va năzui ori cine și pentru cât de mică pricină, să ascultați pre deplin jaloba fieștecărue, să nu probofiți, să nu urniți pe mâni, sau pe pormăine ce fieștecare îndată să-și isprăviască giudecata ce va ave, după dreptate ce a da cunoștința dumnevoastră având întru inimile dumnevoastră frica lui D-zeu, să vă feriți a nu cugeta spre interes sau la hatâr ca să nu vă aduceți asupra osândă, ce cu dreptate ce viți păzi să câștigați dela domnia me cinste adăogire de milă și pe fiește care pricină de giudecată după hotărâre ce-ți face de ori cât de mică pricină să dați și carte de giudecată la mâna cui să cădè ca de nu să va odihni vre-o parte și vor trage la divan să poată afla adevărul acei pricini.

Aceasta scriem.

1768, Aprilie 13.

putând să se ocupe și de judecățile multe cari erau, numește pe la fiecare ținut *boeri judecători* câte 2 de fiecare ținut. Acestor boeri judecători li se hotărâște să judece cu ispravnicul sau starostele acelui ținut și ca să nu se „lăcomească la luat și la alte feluri de interes întunecând dreptatea“ le fixează și leafă pe lună care trebuia să fie achitată de către administrația ținutului. Li se hotărâște acestor judecători să nu „lenevească“ întrucât ei „sunt însărcinați cu cea mai gîngășă și mai mare de cât altă treabă de vreme ce judecata a lui D-zeu este“

Printre documentele lui Antohi Jora, care fusese judecător de ținut, am găsit și un extras dintr'o pravilă care cuprinde toate capetele de pravilă relative la acei care „sudue pre mai marii lor ce să zice pre boiari“ <sup>1)</sup> Vedem dar că judecătorii aceștia se foloseau în judecățile lor de pravile și dacă nu aveau pravile la îndemână porunceau unor scriitori să facă extrase din ele numai a acelora capete de pravilă care îi interesa mai mult; Sau utilizau extrase făcute de înaintașii lor.

1) *Arhivele Statului Iași*, pachet 104 doc. 3 document găsit în 1932 la Bârlad. Documentul nedatat pe care îl dau mai jos în întregime, nu este scris în anul 1768, ci mult mai înainte, în timpul lui Antohi Jora, hatmanul, dela care a rămas descendentului său Antohi Jora, judecătorul din 1768 (vezi doc. 4 pachet 104 Arhivele Statului Iași).

**Pentru cei cari vor sudui pre mai marii lor, ce să zice pre boiari.**

#### **Cap. 8 zaceala 1 foi 41**

Cela ce va sluji la un boiaru și de-l va vicleni cu ceva sau îl va sudui sau într'alt chip de-l va vătăma acela să să pedepsască ca un sudui-toriu de domnie.

#### **Cap. 107 zaceala 12 foi 85**

Cela ce suduiaște pre boiarinul carele are boerie, acela să socotește în locul giudecătorului, acela atuncea face mare sudalma.

#### **Cap. 109 zaceala 1 foi 88.**

Sudalma ce va sudui niște pre cucon mic, acela să socotește c-au suduit pre tatăl său. Drept aceia poate tatăl său să margă la giudecătoriu să să plângă măcar de nu l-ar mâna fiul său. Ce numai ca pentru să să certe cela ce va fi suduit pre fiul său.

#### **zaceala 2 foi tij (88)**

Aceasta să socotește când cuconul cel suduit încă nu va fi osebit de tatăl său.



Nici această bună organizare nu rămâne temeinică. După această dată, documentele timpului ne dovedesc că iarăși a încăput în mâna ispravnicilor dreptul de a judeca.<sup>1)</sup>

#### **Cap. 244 zaceala 12 foi 230**

Slugile carele vor îmbla în sus și în gios, gătind trebi ca acelea reale ca să facă ucidere, pre aceia să-i pedepsească ca pe ucigătorii de părinți.

#### **Cap. 308 zaceala 87 foi 302**

Cela ce va zidi sau va răsădi pre pământ strein sau va sămăna sau va face fiecare lucru fără știrea stăpânului celuia cu locul. De aceasta, dăm învățătură, aceale bucate să nu aibă treabă cu dânsule cela ce-au muncit acolo, ce să-ș piarză toată ostineala și necum alta ce cheltuiala încă să nu-ș ea.

#### **Cap. 341 zaciala 8 foi 328**

Cela ce va zice slugii : să nu te văzu înaintea ochilor mei până nu voi auzi că ai făcut ceva vreun lucru ca acela pentru să-mi poți răscumpăra răutatea și rușinea ce ni-au făcut cutarele și atuncea de va merge sluga și va ucide, trebuie să cerce giudecătorul să vază, oare ce feliu de răutate i-au făcut și cui au făcut ; slugii, au stăpănu său, pentru să să știe, căruia dintru acei doi, sau de va fi fostu vre o răotătate mare ca aceia să fie lucrul în cumpănă de moarte.

Pentru că de va fi fost într'alt chip lucru de nemica, atuncea cum să va certa sluga ce au ucis, așa se va certa și cela ce l-au trimis. Deci de va fi făcut răotatea stăpânului și va fi lucru puțin și de va fi și omul de gios și... atuncea easti semn cum i-au fost gândul stăpânului să-l ucidă, când ș-au trimis siuga. Drept aceia, într'un chip să va certa sluga, ce au ucis, ca și stăpânul ce l-au trimis. Iar de va fi făcut acea răotăte slugii, atuncea arată sâmnile cum stăpânul când au trimis pre slugă n'au avut gând că-l va ucide ce s'au gândit că numai ce-l va sudui sau ii va face altă nevoie înpotriva, ce le va fi făcut și acela. Drept aceia, nu să va certa stăpânul cu moartea, ca sluga carea va fi făcut uciderea, ce să va certa după socotința giudecătorului.

#### **Cap. tij. (341) zaciala 15 foi 331.**

Cela ce va trimite pre altul să facă vre o greșală și acela va merge și va face, atuncea aceia amândoi să vor certa după certarea acei greșale.

#### **Cap. 342 zaceala 12 foi 334**

Cela ce va trimite pre cineva să ucigă pre altul ; iar el numai ce va bate sau îl va răni, atuncea amândoi se vor certa, după cearta bății sau a rânitului, iar nu mai multă.

1) Gh. Ghibănescu, Isp. Zapise, V, 2, p. 48. Domnul poruncește episcopului de Huși Inochentie și către starostele de Putna și ispravnicului de Fălciu, ca să facă cercetări pentru pricina impresurării unui hotar. Aceștia la rândul lor delegă pe alții inferiori ca să meargă la fața locului și să facă cercetări ; 1774 Aprilie 2 Divanul cnejeiei Moldoviei către vornicii de Botoșani

În anul 1776 Septemvrie 1 <sup>1)</sup> Grigore Alex. Ghica vodă hotărăște cum să se urmeze „rânduiala dregătoriei ținuturilor” între care arată că „*pentru orice pricină vor judeca ispravnicii să fie datori să dea carte de judecată la mâna cui s'a căde, iar când vre-o parte nu să va mulțami după hotărârea ispravnicului, volnic să fie a veni la divanul gospod*”. Ispravnicii erau obligați să ție două condici în care să scrie toate pricinile „*ce vor căuta și vor judeca*”, iar în alta să se treacă „toate rânduelile ce să vor face din poruncă, după starea și puțința fiește căruia sat cu velet și lună.

În ceiace privește citarea părților în proces, ispravnicii erau obligați să trimită carte de soroc [termen] și când

ca să cerceteze o pricină a târgoveților de Botoșani (*N. Iorga*, op. cit., p. 254). 1776 Oct. 15. Grigore Ghica vodă ordonă ispravnicilor de Dorohoi să hotarască o moșie (*N. Iorga*, op. cit., p. 543). 1777 Mai 25. Grigore Ghica vodă poruncește ispravnicilor de Tutova să cerceteze și să judece „după cum va găsi cu dreptate” (*Arhivele Stat. Iași*, 95-96); 1781 Februarie 11. Carte de judecată dela Leon episcop și dela *ispravnicii de Roman* (*Acta Sf. Spiridon Iași*) 1779 Noem. 26. Cartea aceluiaș domn către *starostii de Putna* ca să cerceteze o pricină pentru un loc din Focșani (*Acta Sf. Spiridon Iași*) 1782 Octom. 30. C-tin Domis *serdar de ținutul Orheiului* judecă o pricină. Cartea de judecată începe cu: „S'au judecat înainte-ne”.

1775 Sept. 9. Io Grigorie Alexandru Ghica voevod, bojiu milostiu gospodaru zemli moldavscoi, datam carte domniei mele boiarului nostru Proca Roman pre carele l-am socotit domnie mea și l-am făcut vel căpitan la Dorohoi, drept aceia, să fie volnic cu cartea domniei mele ași purta de grijă căpitania lui și a odihni pre toți locuitorii acei margini despre toată supărarea și strămbătățile ce vor auzi și poruncesc domnia me și voao vornicilor și voao locuitorilor de prin satele de la acea margină viindu-vă numitul căpitan să-l cunoașteți de căpitan și să-i dați ascultare la toate cele ce v'ar da porunci și învățatura din porunca domniei mele, iar carele s'ar arăta împotrivor poruncei i-am dat voie pe unii ca aceia să i certe pe fiește carele după vina sa și înștiințând și pe domnia mea pe unii ca aceia și mai cu grea urgie se vor pedepsi. Iar carele din lăcuitori nu se vor odihni cu judecata eăpitanului să vie aice și să afle dreptatea lor dela divanul domniei meale; așijdererele și pentru venitul căpitanului să aibă ași căuta și a lua după obiceiul vechi. Poroncim domnia me și dumnealor ispravnicilor de Hârlău la cele ce sânt obișnuite vechi ale căpitaniei să nu se amestece și să le deplinească după obiceiul vechi. Aceasta scriem. (vezi Gh. Ghibănescu, Dorohoiul, 66).

1) Acta Roznovanu Stânca Iași, Rânduiala lui Grigore Ghica vodă către dregătorii ținuturilor, în ce chip să urmeze. Vezi și Uricariu XIX, 346-355.

acei citați nu voiau să vie de bună voie se trimitea „om ispravnicesc” să-i aducă cu forța. În acest caz aceștia erau obligați să plătească 10 bani pentru un ceas „treapă”. Ispravnicul lua 15 bani „banii grosului”, când „slobozia” pe vinovat.

Prin această organizare se desființează *namesnicii*, gloabele, clăcile. În materie penală ispravnicul era dator să prindă pe «talhari» și „să ia înscris toate lucrurile mișcătoare și nemiscătoare ce se vor găsi asupra lor precum și pe acelea dela casele și gazdele lor”. Talharii și gazdele lor „cu faptul lor înscris” și cu izvod iscălit de ispravnic, se trimet la divanul domnesc.

În 1. I. 1783, Alexandru Constantin Vodă rânduieste din nou judecători pe la ținuturi. <sup>1)</sup>

1) Arhivele Statului Iași, p. 104, doc. 5, găsit la trib. Bârlad în 1932.

Noi Alexandru Constandin voevod, bojiu milostiu, gospodar zemli Moldavscoi.

Credincios boeriul domniei mele, Antohi Jora biv vel sulger, sănătate. Fiindcă de când sfântul Dumnezeu ni-au învrednicit să ne suim la a nostru strămoșesc și părințesc scaun, tot' cugetul domniei mele au fost și este spre a aduce la bună petrecere și intru toată odihna a tot neamul boeresc cât și pe toți ceilalți; Și precum pentru toate altili sântem domnia me cu deapaurare purtare de grijă de a găsi spre odihnă și folos tuturor, așa și pentru pricinile de giudecăți ce au lăcuiitorii fieștecăruia ținut, am socolit ca să să orânduiască boieri giudecători precum și la ținutul acela a Tutovii încă s'au rânduit pe credincios boeriul domnii mele Costantin Costandachi biv vel stolnic.

Dar pentru ca să să poată căuta toate pricinile de giudecăți ce vor fi la acel ținut mai cu lesnire și fără de prelungire și pentru ca să nu fie depărtați de milile domniei mele, iată am socotit Domnia me și te rânduiim giudecător să fii împreună cu stolnicul Constantin Costandachi ca să căutați toate pricinile de giudecată și jalobi ce vor ave lăcuiitorii ținutului la locul unde să va afla boeriul de mai sus arătat, iar nu sângur, fiind cu toată silința spre aș afla fiește carile dreptatea sa. Și, iată, pentru osteneala ce-ți face fiind rânduit giudecător ți s'au rânduit și liafă pe lună câți patru zăci lei (40) cari bani să-i cei dumneta dela ispravnicul de ținutul Tutovii. Ca dela zi întâi a lunii lui Ghenar să-ți dea pe toată luna câte 40 lei și luând banii să dai răvaș la mâna ispravnicului ca să să scadă la samă.

1783 Ghenar 1.

Notă pe verso: pentru giudecători

Adreșă: Credincios boeriului domniei mele Antohi Jora biv vel sulger datisă zdrăviem Tutova.

În acest an vedem judecând în Moldova judecătorii din Cernăuți pricine de hotar a moșiilor din Moldova cu acele din Bucovina (Arhivele statului Iași pachet 104 doc. 29).

Nici de data aceasta nu s'au pus bazele unei instituții, care să fie mai de lungă durată. Chiar în anul următor 1784, tot acest domn scrie „ispravnicilor ținutului Sucevii ca să judece și să hotărască odihnindu-i pe fieștecăre după dreptate» <sup>1)</sup>

În anul 1794 Decemvrie 29 C-tin Vodă trimite tuturor ispravnicilor reguli după care trebuie să se conducă în administrarea ținuturilor <sup>2)</sup>. La art. 6 domnitorul le hotărăște ca să nu îngăduie, să se facă asupra locuitorilor din partea proprietarilor de moșii la luatul dijmei sau alte venituri ale moșiei „urmându-se după ponturile gospod sau obiceiurile pământului“. Acelaș stăpânitor în 18. III. 1795 trimite deasemenea reguli pe care să le urmeze aceștia la judecăți <sup>3)</sup>.

Dela judecătoria de Cernăuți în Moldova.

Să dă la înștiințare sfinției sale părintelui ce va fi namesnic asupra moșiei Ibăneștii care iaste a sfintei mănăstiri *Suceviții* precum viindu-ne luminată carte gospod prin care ni se poruncește ca să alegem și să stălpim hotarul moșiei Herții care iaste a măriei Sale domniței Rucsandei și fiind că această moșie Herța la capătul din gios să hotărăște cu moșia Ibăneștii drept aceia după cum și altor răzăși de prin pregiur ce să hotărăsc cu moșia Herța li s'au pus zi de soroc la 23 zile a lunii lui Aprilie viitoriu. Âșijdere și pe sfinția voastră vă sorocim ca la numita mai sus zi sorocită cu toate scrisorile și mărturiile ce viți fi având și cu hotarnice ce va fi având sfânta M-re pe moșia Ibăneștii și veți socoti că vă sânt de îndreptare și cuprinzătoare întraceastă pricină zicea la ispravnicie Herții să vă aflați fiind că la această vade și alți răzași cu toții să vor afla, căci de nu veți veni la ziua sorocită precum vi se scrie dela giudecată, bine să știți că după porunca gospod ce miau venit să va hotărâ moșia Herții și lăr de a fi sfinția voastră de față și să va stâlpi cu pietre hotară și pe urmă sfinția voastră orici cerire în potriua hotărârei veți face nu să va asculta. Că pentru acee cu mai dinainte vi să dă înștiințare ; și să avem răspuns că ați luat această carte de soroc.

Îordache Lupu (?) Stolnic

(indescifrabil) stolnic

Lot. 83 Mart 15

1) *Arhiva Statului Iași*, pachet 104, doc. 7.

În anii următori tot ispravnicii judecă : 1787 Iulie 6 Ispravnicul de ținutul Sorociei din porunca lui Alex. Ioan Mavrocordat „am hotărât moșiile Sf. Spiridon ce i s'au dat din pustiu pe apa Răutului dela ținutul Sorociei“ (*Ghibănescu*, *Isp. Zap.*, VI. 2, p. 31) 1787 August 2 Alex. Ioan Ipsilant către Îordache Canano biv vel pah. și Enacachi Calimachi biv vel pah. ispravnic de Hârlău ca să judece o pricină (*Iorga*, op., cit., V, 1, p. 64).

2) *Uricar*, IV, p. 43 „Ponturi în ce chip s'au hotărât să se urmeze și să se păzască la rânduiala dregătoriei ținuturilor“.

3) *Uricar* IV, p. 55; deasemenea vezi în V. A. Ureche, op. cit., VII 276.

Li se atrage atenția ca ușa lor să fie veșnic deschisă locuitorilor, „iar de va fi trebuință să zăbovească dregătoriul atât încât să să lipsască și de vremea obicinuită a mâncării și a somnului ca nici cum să nu stee săracii locuitori, așteptând și pierzind vremea”.

Se stabilește și procedura de citare a părților în proces, trimetându-se *«om isprăvnicesc»*, căruia părțile implicate erau obligate să-i plătească *«ciobote»*, câte 10 bani de ceas.

Prin acest hrisov se poruncește ispravnicilor că să *«lipsască cu totul namesnicii* ce s'au obicinuit dregătorii a-i avé pe la ocoale, cari caută pricini de judecată și împlinirile ce au locuitorii; și nici de cum namesnicii să nu se afle la nici un ocol, nici să poată judeca, nici împlini fără decât însuși dregătorii, fiindcă o samă de ispravnici s'au obicinuit de vând ocoalele ținutului la namesnici i căpitani i ocolași și acei ce le cumpără caută pricinile de judecăți și împlinirile și pripasuri, care urmare fiind cu totul urâtă și impotriva bunii orândue și a voinței domniei mele și că cunoscut lucru este că *acei ce cumpără ocoalele nu pentru alt sfârșit o tac aceasta, ci numai și numai ca să jăcuiască pe locuitori»*. Desigur această hotărâre o ia domnitorul în urma plângerei făcută de către locuitori, cari nu mai găseau nicăiri dreptate și atunci porneau cu *«jalbă»* la divan. Multe de aceste porniri vor fi fost oprite la timp de către dregătorii ținuturilor, ca să n'ajungă la urechile domnului nedreptățile cari se făceau. Unele însă reușeau să ajungă <sup>1)</sup>. Ispravnicii erau obligați să țină 3 condiții în care să se treacă hotărârile și rânduelile ce vor face în ținut.

1) O jalbă a unui oarecare Iorest Dan, duchiul episcopiei de Huși, din 17/XII 1792 făcută către domnitorul țării, ne poate da o icoană a modului cum se împărțea dreptatea. El arată că după mai multe judecăți avute cu visterniciasă Tudosica în timp de 13 ani „fără folos” în sfârșit i s'a hotărât judecata la divan. Visterniciasă Tudosica, însă n'a vrut să se judece la divan, ci a cerut domnitorului ca prin „țidulă gospod” să fie rânduită judecata la patru veliți boeri și nu la divan, ci la „o casă boerească”. Domnul admite aceasta și visterniceasa Tudosica nu vrea să vie la judecată, cu toate că multă dreptate nu-l aștepta pe Iorest Dan la această judecată.

Se roagă deci lui Vodă „să-i tie milă de sărăcia noastră ca să fim scoș la judecată ca să ia sfârșit că de astăvară până acum sunt 6 luni de când ne prelungește visterniciasă Tudosica”.

În ceia ce privește procesele penale urma să se procedeze ca și în reforma lui Mavrocordat.

Acei care vor prinde pe tâlharii „*cari umblă înarmați de omoară oameni*» aveau dreptul să ia tot ce găseau la tâlhari, la gazdele și casele lor, socotindu-se prinderea lor „*cu primejdie de moarte*”.

În anul 1796 mai mulți împricinați neputându-se înțelege dela o clironomie aleg doi boeri ca să-i judece după dreptate și după pravilă. Documentul<sup>1)</sup> reprodus în întregime mai jos, este actul făcut de părți înainte de ai judeca boerii aleși, prin care împricinații își iau obligația unul față de altul ca hotărârărea boerilor să fie primită de toate părțile „*fără a mai cerca cu giudecăți*”.

„Prin această scrisoare de bună voie a noastră încredințăm că pentru toate pricinele ce sunt între noi între frați i surori pentru clironomie am ales cu bună primirea noastră pe dumnelui postelnicul Dumitrașcu Saul, pe Dumnealui Banul Mihalache Luca ca să ne judece după dreptate și după pravilă și după hotărârea dumnelorsale să fim mulțămiiți atât frații cum și cumnații din partea surorilor urmând întocma fără a mai cerca cu giudecăți. atât pentru clironomie, adică pentru două dugheni ot Botoșani și pentru părțile de moșie să fălcim ce sânt de baștină scoasă după moartea părinților cum și pentru zăstrile surorilor ce de bună voe le-au pus la mijloc să să facă senisfora; iar care din noi nu să va mulțămii după hotărâre dumnelorsale boerilor de sus pomeniți și va mai cerca giudecată, nu numai să-i fie răsuflată cerirea, ce și câtă cheltuială s’au făcut pân acum și s’ar mai face, să aibă a tragi acela dela sine și hotărârea dumnelorsale boerilor de sus. să rămâie bună și cu temeiu Drept aceia am iscălit cu toții. 1796 Mai 28.

Căpitan vechil din partea soțului meu Catrinii, i din partea cumnatei Nastasiei după cartea de vechilăc”.

În 25/XI 1806 Alex. C-tin Moruz Vodă fiind în trecere prin Focșani i-au eșit înaintelocuiitorii din 14 sate ale Vrancei cerând să le facă dreptate. Domnul se oprește și ține divan chiar în Focșani judecând pricina acelor oameni<sup>2)</sup>

1) *Arhiva Statului Iași*. p. 104, No. 2.

2) A. V. Sava, op. cit., II. 53.

În anii următori situația rămâne neschimbată <sup>1)</sup> până la 21/VI, 1808, când divanul Moldovei *rânduiește pe la ținuturi*

1) 1797 Mart 10. Carte gospod către isprăvnicia de Tutova să miargă să cerceteze o pricină (Acta Sf. Spiridon Iași); 1797 Mart 23. Cartea lui Alex. Ioan Calimachi către ispravnicii ținutului Tutovei ca să facă publicațiile necesare de 9 luni la răscumpărarea unei moșii „cu protimisire de rudenie după soția sa” (Acta Sf. Spiridon Iași); 1799 Iunie. Ponturi după care să îndatoresc pe dumnealor ispravnicii ținuturilor ca să urmeze întocmai (Uric. IV, 73) 1801 Aprilie 6. Ispravnicii de Tutova rânduiesc pe 2 boeri să cerceteze și să hotărască o pricină (*Pr. Ioan Antonovici, Documente Bârlădene*, 21; *Ibid.* p. 27 p. 73) 1801 Decembrie 4. Cercetarea sârdarilor de Orhei în pricina dintre răzășii de Înțâni și Ion Vârgolici; această cercetare la fața locului este rânduită de către divanul domnesc, întrucât a fost „giudecata la indolia”, În document se pomenește de un om care a fost spânzurat numai pentru că a fost prins cu „lapte de furtușag”. Deasemenea se arată și mărturia unui bătrân de 80 de ani, care a sărutat cartea de blăstăm înainte de a face mărturisirea. Sârdarii de Orhei fac această cercetare la fața locului și s’a încheiat și o „mărturie de curgerea pricinei”, care s’a dat la mâna răzeșilor și li s’a fixat și „ză de soroc ca să se ducă la divan, unde li să va da cea desăvârșită hotărâre” (*Ghibănescu, Isp. Zap.*, VI, 2. pp. 89—89) 1802 Februarie 5. Carte către ispravnicii ținutului *Hotărnicenii* ca să oprească vinderea vinului de către săteni, acesta fiind un drept numai al stăpânului moșiei (*Ibid.* p. 218),

1803 Mart 10. Un rând de cărți ce s’au scris pe la toate ținuturile pentru că ori cine va ave giudecăți la divan și-și vor rândui vechil fără scrisoare de vechilăc să nu vie că nu vor fi primiți (Uricar IV, 155) 1803 Dec. 8. Un rând de cărți ce s’au scris pe la ținuturi pentru ca d-lor ispravnicii să nu fie volnici a face mezaturi fără de poruncă, oprește pe ispravnici să întărească acte de vindere-cumpărare de moșii, dughene, case, și toți acei de la ținuturi, cari vor să vândă să vină la divan, întrucât multe pricini se iveau din cauza neatenției la acest fel de acte. În chestiuni mai mici pentru ca locuitorii să nu vie și să cheltuiască pe drum, să facă isprăvnicia arătare în scris și ce porunci vor primi așa să urmeze (Uricar IV, 214) 1804 Aprilie 15. Cartea domnitorului Alex. C-tin Moruz prin care scrie lui Gheorghe Talpiș vornic de poartă, ispravnic de ținutul Tutova să judece și să dea carte de judecată la partea cui să va cuveni (Acta Sf. Spiridon Iași) 1804 Sept. 23. Cartea aceluiaș domnitor către ispravnicii de Tutova ca să judece o pricină (Acta Sf. Spiridon Iași),

### De la isprăvnicie

Cătră dumnealui Comisul Costandin Iancul i dumnealui Sămion Burchi.

Fiindcă acești răzăși au făcut cerire ca să li să deosăbiască părțile de moșie ce au în Sălișteni dispre parte dumnealui sardarul Iordachi, iată vă orânduim ca să mergiți la fața locului unde adunându-să toți răzășii după scrisori ce vor ave, măsurând părțile lor în stânjini, să le deosebiți, puindu-le și sămne ca să lipsască pricinile și să să știe drepte părțile lor pe unde săș

*turi boeri judecători, „după cum și mai înainte s'au urmat de să orânduie unii dintracel cu nume de giudecători pe la ținuturi cu puțină leafă”.*

Din acest document<sup>1)</sup> vedem că numai la ținuturile Putna, Covurlui, Tutova, Botoșani, Hârlău, Tecuci și Bacău se numesc judecători<sup>2)</sup>.

stăpâniască. Iar când vre o parte nu să va mulțămi cu măsura ce viți face, atunce veți da mărturie în scris de cercetare ce ve-ți face. Și dând mărturie iscălită de dumnevoastră la partea ce să va căde să-i trmiteți aice ca să li să hotărască (Arhivele Statului Iași, 104, 15).

1803 Februarie 6

### Caimacamii

Cătră mazili ruțași și toți lăcuiitorii dela ținutul Covurluiului li să dă în știre că de la 15 zile a lunii aceștie Ghenar s'au rânduit la ținutul acela *părcălab* pe dumnealui căminarul Gheorghe Șarban în locul dumnealui banului Gavril lamandi ca să fie dinpreună cu dumnealui spatarul Mihalachi Cerchez. Deci cunoscând voi pe dregătorii voștri să li dați cuviincioasa supunire și ascultare la toate trebuințele și slujbile ce din poruucă vor ave a săvârși în ținut. Căci pe acei nesupuși au voie dumnelor de vor fi *din rânduiala mazililor să-i trimită aice ca să-și afle înfrânarea lor; iar de vor fi din ruțași sau birnici să-i certe acolo negreșit spre pilda și altora.*

Și pentru ori ce pricini veți ave să mergeți îndată să arătați domnelorsale, și dumnelor, după datorie, vă vor pune la cale ca să aflați dreptățile voastre. Fiindcă datori sânt dumnelor a da răspuns pentru cea mai mică asuprire și nadreptate ce veți suferi, ori dispre dumnelor, sau dispre oamenii dumnilorsale. Și pentru aceia, când nu veți pute afla acolo îndestularea dreptăței și viți cunoaște vre o asuprire să veniți aice să arătați și veți afla îndreptare.

1807 Ghenar 15

Constandin vel logofăt, Balș logofăt vel spatar, vel visternic (Arhivele Statului Iași, pachet 104, 21).

1) Academia Română, M-ss 876, fila 73.

1808 Iunie 21. „Pentru judecători”.

Divanul știind starea acelor săraci și lipsiți, ce să află într'această țară,—după cum și mai înainte s'au urmat,—de să orânduie unii dintr'acei cu nume de giudecători pe la ținuturi, cu puțină leafă, spre oare care ajutor lor la lipsa ce o pitrec, am rânduit și acum pe acești și anume: La ținuturile arătate, adică: Iordache Micu la Putna, Ioniță sin Tudure la Covurlui, Parou Cheva(?) la Tutova, Stolnicul Gheorghe Critico la Botoșani, Stolnicul Iordache Murguleț la Hârlău, sulgeriul Iordache Țintilă la Tecuci, Neculai Doni la Bacău. Pentru care nu lipsește divanul a înștiința și pe Excelența ta ca să bine voești a se păzi (?) aceasta socotință ce divanul au găsit de cuviință pentru niște săraci și lipsiți ca aceia. Iordachi Canta logofăt, Grigore Sturza visternic, Iordache Roset visternic.

2) La pagina 11 din această lucrare am arătat că la anul 1760 apar în documente judecători pe la ținuturi ca reprezentanți ai puterei judecătorești



În documentele anilor următori nu vedem că această organizare continuă. Cărțile de judecată emană tot dela ispravnici <sup>1)</sup>,

În 1822-23 justiția Moldovei se organizează pe baze noi. Un proiect din acești ani prevede pentru ținuturi „înființare și statornicire de judecători cu o formalnică rânduială; iar ispravnicii ținuturilor neamestecându-se nici cum în pricini de giudecăți” <sup>2)</sup>.

În urma tipăririi primei coale, cercetând Condica Mitropoliei Iași, (Arhiv. Stat. Iași, p. 98 documente, fila 1046), am găsit două documente din acelaș an care întăresc cele spuse de noi:

„1760 Ghenar 28 Ioan Teodor Vodă către „credincioși boerii noștri d-lor giudecători de ținutul Putnii”.

„1761 Mai 6, Cartea Domnului Ioan Teodor Vodă către Costachi biv vel paharnic staroste de Putna, și la Gheorghită biv vel agă giudecător de ținutul Putnei ca să meargă să judece o pricină”.

1) 1815 April 27. O mărturie de judecată a stărostiei Putnei. (A. V. Sava, op. cit., 11, 74 - .

1817 Martie 14. Scarlat Alex. Calimah hotărăște ispravnicilor de ținutul Tutovei să cerceteze o pricină.

1818 Mai 13. Cartea acelui domn către ispravnicii ținutului Sucevii ca să judece la fața locului o pricină „ca să nu-și mai piardă vremea cheltuind cu umblarea pe la divan” (Arhivele Statului Iași, 104, 19).

În anul 1820 în partea I a „Condicei creminalicești” se hotărăște că în afară de ținutul Iași cercetarea faptelor criminale se va face de către ispravnicia ținuturilor unde se întâmplă fapta. (Partea întâiu praviliceștile o-rândueli întru cercetarea faptelor creminalicești. art. 6 p. 4; exemplarul din biblioteca mea; vezi Șt. Gr. Berechet, Condica Creminalicească cu procedura ei Chișinău 1928.

2) Arhivele Statului Iași, pachet 104, Documentul nu este datat, totuși întrucât în anul 1823 reforma prevăzută în acest proiect este în parte aplicată, când găsim funcționând pe la ținuturile Moldovei 16 judecătorii (Arhivele Statului Iași, Tr. 1352 op. 1535 Visteria. Condica 1269) și întrucât acest proiect este făcut după anul 1821 l-am fixat între anii 1822-23. Am extras din el numai partea ce privește justiția la ținuturi și pe care o redăm mai jos :

„Pentru cu amăruntul lămurire pricinilor la fața locului să se statornicească giudecători pe la ținuturi cu o formalnică rânduială alcătuindu-se fiește care loc de giudecătorie de trei persoane din boeri rânduși de domn pe vadé de un an, de un logofăt care să fie și practicant și condicariu și de 2 scriitori și va căuta toate pricinile de giudecăți ce să vor întâmpla și prin târguri și prin sate între toate stările neamestecându-să nici cum ispravnicii ținuturilor în pricini de giudecăți, urmându-să căutarea pricinilor precum mai gios să arată :

Judecătorii de pe la ținuturi, de acum înainte, nu mai sunt dați ca niște ajutori ai ispravnicilor, cari nu puteau termina nici celelalte treburi administrative, ale ținutului, deci nici vorbă să se mai poată ocupa și cu judecățile. Ei reprezintă, de această dată, o instituție separată numită „*judecătorie*”. Se interzice cu totul amestecul ispravnicilor în judecățile pe la ținuturi.

Fiește care jalobă ce să va înfățoșa domnului să să rânduiască mai întâi în cercetarea la giudecătoria ținutului unde să să poată descurca și descoperi adivărul mai cu înlesnire. Și nemulțămindu-să vre-o parte din cei ce să giudecă să fie îndatorit giudecătorul a da relații de toată curgerea pricinii și sbocotința sa drept la divan a țării de gios sau a țării de sus, unde va atârna ținutul său. Și cu acele relații în vadelic hotărâtă prin formală să vor da cătră obștescul divan. Vor merge amândouă părțile la capitalul țării și cu apelație vor intra în de iznoavă cercetare divanului, având voie părțile ce să giudecă a cere dela domn de a să afla la cercetarea împreună cu divanul și alte fețe din boeri pe care vor voi precum și acum să obișnuiește, fiind un vechi obicei, care era slobod la toți acii ce ave pricina de giudecăți și după cercetare și lămurire pricinii va da divanul hotărârea sa pe glăsuirea pravililor și obiceiul pământului, care primesc loc de pravilă prin cărți de giudecată precum să obișnuiește și astăzi. Iar când și cu a divanului hotărâre vre o parte tot va rămânea întru nemulțămire, atuncea partea nemulțămîtă va fi slobodă a cere obștiască giudecătorească înfățoșare înaintea domnului cu întregimea a tot divanul și cu boeri cerșuți în cercetarea pricinii să să cerceteze de au urmat hotărârea divanului pe glăsuirea pravililor, după dovezile fiește căria părți. Și o pricină cercetată într'acest chip să rămâie de veci hotărâtă cu întăritura și a domnului prin osăbit document domnesc.

Judecătoriile de pe la ținuturi vor ave slobozenie a intra în cercetare de giudecăți la ținutul său și după singurele arătările jăluitoriului, ci să vor înfățoșa drept la dâșii în pricini mai mici păr la 500 lei între, neguțitori târgoveți și săteni a satilor, a soroci pe pârași de a veni întru înfățoșări, ai și aduce când nu vor veni la soroc, având spre slujbă din mazilii nelipsiți de fiește care ținut și cercetându-le ale fârși prin cărți de giudecată, dând lucrare, împlinire și eczeuție după hotărârea giudecății. De a să face de către ispravnicie ținuturilor aceste slobozenii de a fârși pricini mici la fața locului cu împlinirea lor, ci să dă pentru a să opri cheltuelile celor în pricini cu venire pân la capital. Partea nemulțămîtă însă de să va cunoaște asuprită tot va fi slobodă a face apelație la divan. Și găsindu-să în cercetare divanului pricina nu pe dreptate hotărâtă, să va desface împlinirea ce s'au făcut asupritului și persoanele giudecătoriei ținuturilor vor fi supuși a plăti cheltuele ce să va face cu venirea pe la Eș. Și vor lua și înscris dojenire pentru urmare înpotriva pravililor și a dreptății. Iar găsindu-să pricina fărșită după dreptate, cel ce va jălui și va arăta nemulțămire zădarnică va plăti cheltuele părâtului.

Competința acestor judecătorii eră până la 500 lei în pricinile dintre târgoveți, neguțitori și săteni. Apelurile cât și procesele care treceau peste competența acestei judecătorii mergeau la Iași, la *divanul domnesc*, care acum se despărțise în două; „*divanul țării de jos*” și „*divanul țării de sus*”. În *divanul țării de sus* mergeau locuitorii din ținuturile cari cădeau în competența lui și la celui de jos aceia din competența lui.

„Pricinile *creminalicești* se vor lămuri mai întâi tot de judecătorii de ținut și apoi se va trimite cu *tacir* drept la *departamentul creminalului* din capitală”. Dacă cineva se credea pedepsit pe nedrept, avea voie să facă cerere către domn, și atunci avea pricină „*să va înfățișa în de iznoavă cercetarea a domnului împreună cu boerii departamentului; dar la pricini mari de ridicare de viață, de cinstire și avere să va uni la cercetare și întreg divanul giudecătoresc și așa să va pune în lucrare hotărârea de către vel armaș*”.

Pricinile între pământeni și streini se cercetau la fața locului tot de judecătoriile de pe la ținuturi, unde se nășteau pricinile și când vreo parte era nemulțămîtă făcea apel la „*Departamentul pricinilor streine*” la care trebuia să asiste și dragomanul consulatului respectiv.

În anul 1823 găsim Moldova împărțită în 16 ținuturi, și la fiecare funcționând câte un judecător cu leafă, care variă după mulțimea proceselor cari se judecau în acel ținut.

În ținuturile Suceava, Neamț, Roman, Bacău, Tecuci, Vaslui, Fălciu, Hârlău, judecătorii primeau 80 lei pe lună în Putna, Covurlui, Tutova, Dorohoi, Botoșani, Cârlișura și Iași câte 100 lei pe lună, iar în ținutul Herța 60 lei pe lună<sup>1)</sup>.

1) *Arhivele Statului Iași*, Tr. 1352 op. 1535, Visteria condica 1269 fila 12. Leafa instanțelor judecătorești pe Iulie 1823.

I. *Dumnealui vel logofătul și tîlfaia divanului* 2672 lei, 450 lei vel logofătul, 190—2-le logofăt și scriitorii (100 2-le logofăt și 90 scriitorii) 100 - 3-le logofăt 220 bisărica gospod. 60 vornicia de poartă, 1630 diecii divanului, 22 izbașa și fustașii de divan.

II. *Dumnelor boerii judecători a departamentului pricinilor streine*: Lei 600 dumnealui spatarul Alecu Sturza, 500 Aga Alecu Balș, 300 spat. Vasile Beldiman, 300 spat. Costache Vârnav, 300 banu Dumitrache Holban, 300 Banu Grigore Codrianu, 100 scriitorii departamentului.

La 1 Septemvrie 1823 <sup>1)</sup> Ioan Sandu Sturza Vodă numind un nou judecător în persoana lui Fotachi Miclescu în

III. dumnealor boerii giudecători a Cremlinalului: 600 lei Aga Costin Carp, 250 banul Ioan Dărmăni, 250 căminarul C-tin Popez, 250 căminarul Iordache Iamandi, 70 scriitorii.

IV. *Lei 1400 giudecătorii ținuturilor* (repartizați depă cum am văzut mai sus).

Un proiect al lui Conachi probabil prin anul 1830-31 prevedea următoarea organizare: 1) Divanul boerii fără leafă. 2) Divanul judecătorec. 3) Divanul al 2-le. 4) Departamentul Cremlinalicesc. 5) Departamentul pricinilor streine și 16 judecătorii, La divanul judecătorec, divanul al 2-le, Departamentul cremlinalicesc și Departamentul pricinilor streine era prevăzut câte un pravilist; știm însă că Regulamentul hotărăște 2 posturi de pravilist pe lângă Logofeția cea mare a justiției. dintre care unul a fost ocupat de către *Flechtenmacher* în 1832 iar al doilea era sortit lui *Fabian* dar în urmă a fost numit *Damaschin Bojinca*. (Arhiva Roznovanu, Stâncă Iași).

1) 1823 *Săptemvrie 1. Arhivele Statului Iași. Tr. 1765 dos. 25.*

Noi Ioan Sandu Sturza Voevod cu mila lui Dumnezeu domn țării Moldaviei.

Indoită datorie socotind cătră această Țară incredințată nouă di la pro-nia cerească acea adică ce să atinge de dreapta oblăduire și acea a unii a-devarati patrioticești sămțire cu prisosința și mai străbătătoare să alcătuesc in-deletnicirile noastre spre a dovedi cu fapta domnească noastră îngrijire și milostivnica plecare cătră toate stările și părintescu nostru ochiu iaste ne-adormit privighitoriu spre inchipuire tuturor mijloacelor care privăsc spre fe-ricirea tuturor supușilor noștri spre a rădica din mijloc toate acele ce le îngreoează liniștita lor petrecere. Din pildi ni sânt cunoscute neîndămânările cele până acum acelor ce ave pricini de giudecăți care era *datori a alerga la divanurile de aice a pierdi câte odată celi mai gingașă și mai scumpe vremi a anului din pricină că divanurile îmbulzite din nenumăratele pricini nu era în stare a pute cercetă în grabă toate pricinile și după indestulă stăruire urmând la unile din pricini a să face cercetare la fața locului să întorce cu poronci cătră giudecători spre a să da de acolo mai întâi lămurirea acestora; și după a doua sau și a treia năzuire a jăluitorilor la Divan abie pute să să facă curmare după dreplate încât uniori să pricinue dintru aceste zăticniri di la alti interesiuri, iar altora de istov sărăcie. Pentru aceasta de cuvință am găsit a inoi și a îndrepta așzarea acelor de mai înainte obicinuite giudecătorii pi la ținuturi so-cotind că la aceste având a iua incepirea tuturor pricinilor de giudecăți a-cele ce mai mici vor pute aș lua de la acestea curmarea lor fără a mai fi jăluitoriul să alerge pe la divan cu sămțitoare cheltuele; iar acele mai mari cu cari nu să vor pute sfârși acolo vor veni lămuririle întru înfătoșare și cercetarea divanurilor de aice și aceasta va sluji și spre bună dumerirea și ușurința giudecătorilor și spre mai grabnică hotărârea pricinilor prin care să alcătuește cruțare de vreme acelor ce să giudecă; și dar făcând înadins pon-*

locul lui C-tin Neculai la ținutul Sucevii, arată în hrisovul de numire grija pe care o are domnitorul pentru locuitorii de prin ținuturile Moldovei făcându-le judecătorii, ca să nu mai piardă vremea alergând pe la divanuri întrucât spune el „*divanurile îmbulzite de nenumăratele pricini nu era în stare a putea cerceta în grabă toate pricinile*”. În acelaș document domnitorul poruncește ca judecătorii să respecte „ponturile” stabilite de el, care „ponturi” nu pot fi altele decât acele cuprinse în proiectul discutat mai înainte. Hotărăște și dregătorilor ținuturilor, cari nu erau alții decât ispravnicii și subalternii săi] să dea judecătorilor „tot agiutorul cuviincios spre urmare și nestrămutata păzire acelor cuprinsă prin ponturile ce s’au arătat mai sus pe cari sunteți împreună datori a le păzi întru toate cu ce mai întreagă scumpătate”.

Un document din anul 1825 Iulie 15<sup>1)</sup> ne dă posibilitatea să precizăm că și în restul domniei aceluiaș domn aceeaș bună organizare a fost aplicată. La data pomenită mai sus este numit judecător la ținutul Herții sărdarul Ioan Gorovei în locul sărdarului Mihalache Botezat. Cuprinsul documentului este identic—bine înțeles afară de numele judecătorului—cu acel din 1823 prin care este numit Fotachi Miclescu la Suceava, fapt care mă determină să conchid că exista un formular tip de numire a judecătorilor în tot timpul domniei lui Ioan Sandu Sturza Vodă.

În anul 1829 Mai 25<sup>2)</sup> în târgul Romanului „*praviluri lămurită arătare a datoriilor acestor giudecători și a întinderilor în pricinile ce le vor înfășoșa precum și a datoriilor celor ce vor avea pricini de giudecăți, iată dela 1 a lunii lui Octomvrie la ținutul Sucevii rânduim giudecătoriu pe dumnealui Fotachi Miclescu în locul dumisale Constantin Neculai, care va urma întru toate numai datoriilor ce să cuprind prin ponturile domniei mele ce li s’au dat la mână fără a să abate întrucât de puțin din datoriile sale căci vor fi supt învinovățire și gre răspundire. Poroncim asămene și dumneveastră dregători de ținutul acela ca să dați numitului rânduit giudecătoriu tot agiutoriu cuviincios spre urmare și nestrămutata păzire acelor cuprinsă prin ponturile ce s’au arătat mai sus pe care sânteti împreună datori a le păzi întru toate cu ce mai întreagă scumpătate.*

L. P. gospod. 1823 Săptămvrie 1.  
Iscălit vel visternic.

1) *Artur Gorovei*, Monografia orașului Botoșani, Botoșani 1926, pg. 381-2.

2) *Arhiv. Stat. Iași*, pachet 104, doc. 16, 1829 Mai 25—589 let evreesc. În anul 1830 breasla evreilor din Iași aduc pe Iancu Leibadiu Zvo-

*ceasca adunare a evreilor*" din Roman judecă o pricină de moștenire. La judecată membrii adunării se folosesc de „*pravilele noastre și după politicire a țării*". Desigur această instanță de judecată avea competență numai pentru pricinile în care țara nu avea nici un amestec. Pricinile penale ivite între evei, sau acele relative la impozite, erau cercetate și judecate tot de către organele oficiale ale țării.

În ceia ce privește legile scrise de cari s'ar fi folosit organele de judecată pe la ținuturi, documentele emenate de către acestea nu ne dă posibilitatea să constatăm; în judecățile lor desigur se conformau regulilor scrise trimise de către organele superioare din capitala Moldovei; în anul 1828 la cererea isprăvniciei de Neamț ca să i se indice norme după care să se conducă într'o judecată „Logofetia cea mare a justiției" îi răspunde că „*în urmarea obiceiului pământului și legiuirea dreptății*" <sup>1)</sup> vor face cercetările lor.

Nu este exclusă și întrebuintarea pravililor utilizate în țară atunci când organele de judecată de pe la ținuturi văzute până acum, erau reprezentate prin oameni cu oarecare știință a legilor.

**Justiția în Capitala Moldovei. Divanul.** În așezământul lui Mavrocordat găsim ca instanță superioară *divanul*, care avea sediul în orașul de capitală a Moldovei, Iașul. Oricine eră nemulțumit de judecata primelor instanțe „*putea eși la Divan*». Divanul servea ca instanță de apel tuturor pricinelor civile și primă instanță celor penale, întrucât am văzut că orice delicvent prins pe la ținuturi eră numai instruit de către „dregătorii ținuturilor", cari îi trimitea apoi direct divanului, împreună cu actele în care erau trecute constatările făcute de către ei.

Așezământul lui Mavrocordat din 1741, în ceia ce privește organizarea instanței superioare de judecată, numită *divan*, nu cupinde prea multe date <sup>2)</sup>

ravca „*să fie la noi pravilaș a judeca alegând dreptățile după dreapta pravelă și hacul să i se dea din cutia Cahalului de aicea câte 2 galbini fieștecare săptămână*". (Arhivele Statului Iași),

1) Arhiv. Stat. Iași, Tr. 634 op. 696 dos. 10.

2) Șt. Gr. Berechet, Colecție de hrisoave legislative, p. 26.

Cine va cunoaște că i s'au făcut strâmbătate la judecățile mai sus numite cu cela ce a avut pără, cu carte de judecată să iasă la Divan; p. 19, „Tălharii ce se vor prinde numai cât să le ia sama isprăvnicii de faptele lor,

Către acest unic divan se îndreptau toate jalbele nemulțămiiilor în prima instanță, toate procesele mai mari, cari cădeau numai în competența lui și toate procesele penale, așa că la un moment dat ajunsesse câte 100 de jalbe pe zi, încât cu drept cuvânt Mavrocordat observă „*dar văzându că pe zi câte 100 de jalbe viindu și nu-i cu puțință să se isprăvească toate*”.

În consecință Mavrocordat luă hotărârea <sup>1)</sup> ca boerii cari erau judecători—adică acei cari făceau parte din divan—să judece și „*la gazdele dumilorsale*”, iar toți veliții boeri pricinele mai mari; vel logofătul toate pricinele civile mai mici întâmplare pe moșia lui, *vel vornicul de țara de jos* pricinele oamenilor de țara de jos, *vel vornicul de țara de sus* pe oamenii de ținuturile de sus, *vel hatmanul* pricinile ivite între țigani și streini, *vel visternicul* pricinile născute între locuitori și oamenii visteriei, cari strângeau dările, *vel spătariu* pe oamenii străini „ce vor merge la dumnealui”, *vel aga*, pricinele dintre târgoveți. Plecând „boerii cei mari cu datoria cu banii stegului” alege dintre boerii mazili pe *Ioan Neculce* biv vel vornic, pe *Iordache Dulgheriul* biv vel postelnic și pe *Alistariu* biv vel ban, ca să fie „*judecători aice în Iași dimpreună cu boerii cei mari la toate trebile și giudecățile și staturile să fie nelipsiți; și le-au făcut și nafacă leafă câte 50 lei de boeriu pe lună*” <sup>2)</sup>

pe cine, de ce au păgubit și îndată să-i trimită la Divan”; vezi și „Colecție de așezemintele făcute înaintea Regulamentului organic” p. 8 și 11.

1. Ibid., p. 24-25.

2. Let. II, p. 417; *Sever Zotta* în „I. Neculcea” buletinul muzeului municipal Iași, fascicula 3, 1923, p. 135: I. Neculce judecă din porunca lui Vodă pricina între En. Caldariariul și Salta văduva 7250 (1742) Ghenar 8; Idem în „Arhiva Genealogică”, I. 12. p. 195; O altă judecată făcută de către I. Neculce în 10 Februarie 1742 *Iorga*, Studii și doc., VI, 208 doc. 402). În cronică postelnicul A. Hurmuzachi în notă adaogă: „și au fost așa vre o două trei luni până au venit boerii, au lăsat domnul judecățile să fie iarăși în seama boierilor celor mari cu boeria precum fusese și mai înainte vreme”, (Let. II, 417).

Cunoscut fiind ca om drept și bun cunoscător al pravilelor și obiceiul pământului i se trimite lui I. Neculce și după această dată „după ce au venit boerii” diferite pricini să le judece. La 15 Noemvrie 1742 judecă o pricină pentru o casă din Iași. La terminarea judecății dă o carte de judecată care începe cu: *Facim știre cu această mărturie a noastră precum au avut giudecată*.

Toți nemulțumiții, cari își căutau dreptatea la instanțele superioare ale țării, scriau „*ialba*” către domn începând cu „*prea înălțate doamne*”, întrucât toate se făceau în numele și din porunca domnului. Pe această jalbă cancelaria domnească pune rezoluția, care cuprindea drumul pe care trebuia să-l urmeze pricina.

Cea mai mare parte din „jălbi” erau îndreptate de către cancelaria domnească către „*veliții boeri*” cu rezoluția : „*Dumnealui vel logofătul — sau vel vornicul — va pune la cale această pricină*”. Boerul însărcinat cu judecata cerceta după cum credea el pricina și în urmă redacta sentința, care alcătuia așa numita „*carte de judecată*”, în cazul când părțile în proces se declarau mulțumite cu judecata lui. Cartea de judecată a unui singur boer în mod obișnuit începea cu : „*Facem știre cu această carte a mea de judecată că dând jalbă la preînălțat domnul nostru măriia sa* (urmează numele domnului) *măriia Sa i-au rânduit cu giudecata la mine casă i-au seama*”.

*la noi din porunca Măriei Sale lui Vodă*” (Arhivele Sf. Spiridon Iași, documente neinventariate).

Pentru aceleaș calități desigur I. Neculce a fost numit ispravnic al ținutului Cârlișăturii în care calitate judecă pricinile din ținut. *Arhivele Statului Iași*, Condica Mitropoliei Iași, pachet 98 p. 573 : „*Ion Neculce biv vel vornic din mila Măriei Sale lui Vodă ispravnicul ținutului Cârlișăturii*”. Documentul, în copie, este nedatat ; probabil că acel care l’a transcris a uitat să treacă anul. Totuși întrucât judecata la isprăvnicie se face în urma cărții domnești dată în aceiaș pricină cu data de 1742 Iulie 4, putem data documentul în acelaș an câteva zile sau săptămâni după 4 Iulie 1742.

Și înainte de a veni la domnie Mavrocordat, domnitorii îl delegau pe I. Neculce să judece. Așa la anul 1733 Mai 28 I. Neculce biv vel vornic și Mihalachii Luca fiind „*Zlotașii cu banii pecetluiturilor la ținutul Romanului*” domnul îi trimite acolo poruncă ca „*viind cartea domnie mele să căutați să luați seama cu dreptate*” (*Arhiva Sf. Spiridon Iași*, Condica spitalului Precista Roman, fila 74).

O altă judecată făcută de către cronicarul I. Neculce este la 25 Mai 1741, când din porunca lui C-tin Neculai Vodă, I. Neculce împreună cu Mihalachii Clucer, Constantin Pitar și Ilie biv vel pitar judecă o pricină dând și carte de judecată care începe cu : „*din porunca luminatului Măriei-sale domnului nostru Noi C-tin Neculai Vodă venit-au înaintea voastră la judecată*” (*Arhivele Statului Iași*, Condica Mitropoliei, Iași, pachet 98 fila 566).



Cele mai multe cărți de judecată par sentințe definitive, neprevăzându-se în cuprinsul lor vre-o formalitate relativă la continuarea procesului, aceasta fiind explicabil prin faptul că părțile rănâneau mulțumite—cel puțin acolo în fața boerului judecător.

Acelaș judecător desemnat de către cancelaria domnului ca să judece diferite pricini, în cazul când părțile împlicate se arătau nemulțumite de judecata lui și boerul judecând după dreptate și obicei, văzând că nu poate să-și schimbe hotărârea, nu dădea o carte de judecată, ci redacta un raport către domn de constatări făcute de el, lăsând hotărârea definitivă la aprecierea domnului. Acest raport cunoscut supt denumirea de „*anaforă*” începea cu obșnuitul „*prea înălțate doamne*” și termina—după ce arata pe larg pricina și părerea de modul cum ar trebui hotărâtă—cu „*iar cea desăvârșită hotărâre rămâne la înalta înțelepciune a măriei tale*”. Această procedură de judecată pare a fi comună tuturor instanțelor de judecată și pare că se păstrează aproape toată epoca pe care o studiem.

Mai târziu la „*divanul judecătoresc*”, la „*departamentul creminalicesc*” sau a „*pricinelor streine*”, după cum vom vedea mai departe, se dădeau în aceiaș zi în diferite pricini „*cărți de judecată*” și „*anaforale*”, primele fiind sentințe definitive în timp ce anaforalele nu erau decât rapoarte către domn, care urma să le întărească, sau nu, prin înaltul hrisov.

Alteori cancelaria domnească găsește pricinile nemulțumiților în primă instanță și veniți în apel, prea mici pentru a-și pierde timpul atât judecătorii cât și oamenii, care trebuiau să vină de prin ținuturile îndepărtate în capitală, obligat fiind acel ce se judeca „să fie față la divan”.

În asemenea cazuri se redacta în numele domnului o poruncă către ispravnicia ținutului,—de care aparțineau împlicinații—să cerceteze din nou și „să judece dând și mărturie la ce parte s'a cădé”.

Desigur de data aceasta ispravniciei văzând porunca domnească și știind că împlicinatul a ajuns și va mai ajunge până la domn, căutau să judece pricina fără părtinire.

Alte ori pricina venită în apel era destul de mare și de serioasă pentru ca să o trimită din nou spre judecare ispravnicilor, însă judecarea ei cerând o cercetare amănunțită la fața locului, domnul însărcinează pe câțiva boeri din capitală, spunându-le: „*dacă veți videa cartea domniei mele să vă sculați să mergeți la (urmează moșia) ce iaste la ținutul (urmează, ținutul) să luați sama*”. Și acești boeri mergând la fața locului puteau da o carte de judecată „*izbrânind pricina*”, sau se întorceau în capitală unde arătau domnului prin anafora cele constate, cerând totodată ca prin hrisov domnesc să se sfârșească procesul.

Uneori veniau spre judecare procese mai mari, totuși cancelaria domnească nu găsea că ar fi cazul să fie judecate de către divan. Asemenea procese erau trimise să fie judecate de către doi sau trei boeri și de către mitropolit. Aceștia iarăși sfârșeau judecata fie prin „carte de judecată” sau „anaforă”.

Când un proces era mare, sau când împricinații în procese mai mici treceau prin toate formele de judecată văzute până acum, atunci pricina ajungea în fața divanului propriu zis; în ședințele de judecată a divanului—zic ședințe de judecată intrucât divanul se ocupa în alte sedințe și de chestiuni administrative sau politice—luau parte anumiți boeri desemnați cu judecata și nu toți acei cari făceau parte din divan. Vel logofătul nu lipsea niciodată.

Hotărârea lor se termină, fie prin carte de judecată când împricinații plecau acasă împăcați, fie prin anafora. În cazul din urmă, părțile așteptau hrisovul lui vodă. Anafora era citită de către vel logofăt în fața domnului și aceasta întărea sau nu anafora boerilor. Erau foarte rari cazurile când în procese civile domnul nu întărea anafora. Cancelaria domnului redacta hrisovul domnesc, care începea cu formula obișnuită: *Noi (urmează domnul) voevod, bojiu milostiu, gospodar zemli moldavscoi* (cu mila lui Dumnezeu domn țării Moldovii) *cetindu-se anafora aceasta înaintea domniei meli și cercetându și însumi domnia me pricina aceasta, așa am aflat, că dumnealor boerii cu cale și cu dreptate au giudecat,*

*deci hotărâm domnia mea ca așa să se urmeze pe deplin, întărim și cu a noastră pecete".*

Când la o ședință de judecată a divanului asista și Mitropolitul țării, atunci cartea de judecată, spre deosebire de anaforă, care începea cu „prea înalțate doamne”, purta în fruntea ei semnătura mitropolitului.

În ședință dacă boerii judecători observau că mai trebuie încă unele cercetări la fața locului, s’au aduși martori, se amâna judecata pentru a se îndeplini aceste formalități. Dacă erau necesari martori, în numele lui Vodă se alcătuia o „*volnicie*” pentru un mazil sau dregător al ținutului, cu care acel însărcinat era „*volnic a soroci la Divan*”; li se face cunoscut martorilor că în cazul când nu vor veni la „sorocul” fixat „*se va trimite om gospod cu ciubote*”, adică urma să fie trimis un om domnesc cu obligația de a-i aduce cu mijloace executive, iar acei cari nu veniseră la divan la termenul fixat, urmau să plătească o taxă numită „ciubote”, avându-se în vedere timpul pierdut și „ciubotele” rupte de de către omul domnesc trimis după acei citați în proces.

Intr’un document din anul 1763 Ghenar 25 domnul poruncește unui mazil „ca să fie volnic a soroci la divan pe Merende dela Gârlă ot Putna să vie cu *martori jurători*<sup>1)</sup>).

Dacă procesul era relativ la împresurare de hotar și era necesară o cercetare la fața locului, divanul în numele domnului porunea unui vornic de poartă să meargă la fața locului și după o amănunțită cercetare bazată pe documente cât și pe mărturiile vecinilor să redacteze așa numita „*mărturie hotarnică*” iscălită de către vornicul de poartă trimis și de către toți vecinii cari asistaseră la măsurarea hotarelor și pe baza căreia divanul în ședința viitoare hotăra.

Când și după această hotărîre împricinații nu se „*odihneau*”, atuncia pricina se judeca de către întregul divan în compoziția căruia intra și domnul.

Dacă în cursul judecării procedura era completă și nu se găsea necesară o cercetare la fața locului, judecata se termina în aceiaș ședință. Cele hotărâte în ședință erau în-

1. Arhivele Statului Iași, Condica mitropoliei Iași; menționăm acest document pentru studiul jurătorilor, întrucât aici apare „martor jurător”.

semnate de către „*Condicarul*” divanului, pe baza cărora însemnări se redacta hrisovul domnesc. În această judecată procesul nu era hotărât decât prin hrisov domnesc.

Partea câștigătoare plătea scrisul și hârtia, sau pergamentul și celelalte taxe pentru scoaterea hrisovului, care nu interesa decât pe ea. Dacă partea câștigătoare nu vroia să-și scoată un asemenea document, hotărârea rămânea trecută în condicile divanului cunoscute supt denumirea de „*Condicile domnești*”.

Hrisovul în asemenea judecăți se începea cu: *Noi (urmează domnul respectiv) bojiu milostiu gospodar zemli moldavscoi, facem știre că la divan înaintea domniei mele și a tot sfatul nostru s’au pârlat de față*”.

Câte odată divanul astfel constituit încredința toată autoritatea și încrederea unui boer, membru al divanului, ca să meargă la fața locului și să dea hotărâre definitivă acolo, ca să nu mai vie pricina la divan.

Se redacta atunci o poruncă în acest sens: „*ci iată te orânduim domnia me pe D-ta Ștefan Roset vel visternic fiind boer mare ca să mergi acolo la moșiile acele să strângi pe toți răzeșii și megieșii și să le ei sama ca să ia sfârșit triaba aceasta*”.

Un sfârșit al procesului în timpul acesta nu vedem. Chiar însuș domnul prin hrisovul său dat într’un proces, care urmasse toate căile de judecată cunoscute, spune la sfârșit: „*Ușa divanului domniei mele iaste deschisă*”.

Părțile împricinate obișnuiau—pentru a fi siguri de mărtori sau de spusele părții adverse—să scoată dela Mitropolie o „*carte de blăstăm*” iscălită de însuș mitropolitul țării; în această carte de blăstăm după ce mai întâi se arăta în linii generale pricina, se blăstăma: „*cari vor tăgădui ca aceia să fie blestemați de domnul D-zeu și de prea curata a sa maică și svinții 12 apostoli și di 318 sfinți părinți dela săborul Nichei, în viața lor pricopsală să nu vadă, ostenele și sudorile lor să fie spre pierzare, fierul, pietrele să putrezească și să se risipească ear trupurile lor să stea întregi și după moarte nedeslegat și de către smerenia noastră să fie blestemați, ear de vor urma dreptății mărturisind adevărul în frica lui D-zeu să fie ertați și blagosloviți amin*”.

Această procedură și organizare a divanului o găsește și ocupația rusească din 1769-1774 <sup>1)</sup>; generalul conte P. A. Rumeanțev se arată nemulțumit de ceia ce găsi și în critica pe care o face asupra împărțirii justiției în principate arată că „*pricina de căpetenie a răului se găsea în dezordinea în care se afla însuși organul de administrație centrală, adică divanul, unde nu se obsevă nici împărțirea dreaptă a lucrărilor între membrii lui și nici chiar zilele stabilite pentru ședințe*“.

Se creiază din sânul Divanului la anul 1771 un „*departament de justiție*“ în a cărui atribuție intra numai judecata, celelalte chestiuni administrative sau politice rămânând pe seama divanului. Acest departament de justiție urma să judece toate pricinile civile și penale. În ceia ce privește ședințele acestui departament se hotărăște ca ședințele de Luni și Marți din săptămână să fie consacrate afacerilor penale.

Documentele cercetate după această organizare nu ne arată o schimbare de procedură. Dacă n'am cunoaște înființarea acestui departament din raportul lui Rumeanțev cu greu am putea preciza din documentele de judecată date de către acest departament, că din sânul divanului se creiasse o secție care trebuia să se ocupe numai cu justiția. Această parte din divan care judecă, dăinuește mai târziu sub denumirea de „*divan judecătoresc*“ pentru a se face o distincție între el și acel divan care se ocupa și cu chestiuni administrative sau politice.

După data de 1771 procedura de judecată la acest departament de justiție rămâne aceiaș pe care am văzut-o și mai înainte. Un singur lucru bun se înlăptuise prin această separație și anume stabilirea unei instanțe superioare de judecată care se ocupa numai cu justiția, instanță cu zile de judecată bine stabilite și cu boeri judecători aleși din sânul divanului dintr'acei cunoscuți ca buni judecători. Hotărârile acestui departament sunt cunoscute tot sub forma de „carte

1. L. T. Boga, A doua ocupație rusească a țărilor Române, Chișinău, 1030; Vezi și A. V. Sava, Departamentul criminalicesc și norme de procedură penală la începutul sec. al XIX-lea, Extras din Rev. de Dr. Penal și Șt. penitenciară, 7-9, 1933, p. 2.

de judecată" și „anaforă. În hrisoavele domnilor această instanță trece tot supt denumirea de *d i v a n* <sup>1)</sup>).

Un document din 1778 Ghenar 20 ne arată că există un departament <sup>2)</sup>).

Desigur că și acest departament de justiție înființat la 1771, peste câțva timp s'a văzut aglomerat de mulțimea proceselor. Dacă în Muntenia la anul 1775 *Alexandru Ipsilant* împarte divanul în departamente, în Moldova această bună organizare nu o vedem. Totuși se poate ca această împărțire s'o fi făcut acelaș domn în anii 1786—1788 când domnește în Moldova. Fapt cert este că la anul 1789 funcționează în Iași o secție a divanului în a cărei atribuție intra numai judecarea proceselor penale și care peste câțva timp s'a numit „*departamentul criminalicesc*” și un „*departament judecătoresc*” în a căruia atribuție cădea judecarea proceselor civile.

**Departamentul judecătoresc.**

„*Departamentul judecătoresc*” sau „*departamentul judecătoriei Divanului*” cum i se spunea prin anul 1790 <sup>3)</sup> sau „*Divanul judecătoresc*” cum i s'a spus mai târziu, judeca toate pricinelor civile. To-

1. *Arhiva Statului Iași*, pachet 107 doc. 11: 1778 Ghenrar 24; domnul poruncește ispravnicului să judece o pricină care venise la dânsul. Când nu va fi mulțumit cu mărturia dela ispravnic să vie la divan; *ibid.* 1778 dec. 15 doc. 12: vel logofătul și vel vornicul judecă o pricină dând o carte de judecată; *ibid.*, doc. 13, 1781 Februarie 3; divanul compus din 5 boeri judecă, din porunca lui Vodă o pricină; 1786 August 19, pachet 98 fila 235; veț logofătul Gheorghe Sturza judecă o pricină dând carte de judecată; judecata se face după „*a pământului obicei*”: „cel ce face livadă și casă pe moșia altora are putere a o stăpâni în vremea cât să va afla trăitoriu pe ace moșie, iar după ce au lipsit depe acé moșie rămâne livada sau casa a stăpânului, moșiei”; 1787 — Divanul judecă o pricină după obiceiul pământului: „*de vreme ce după obiceiul pământului și după hotărârea domneștilor condici rădiurile și dumbrăvile nu se lăsau să se tae de proprietarii moșiilor*”; 1787 Iunie 29: „*La divan înaintea noastră s'au judecat*”; 1789 Sept. 10, pachet 98 fila 74: „*dela divanul cnejei Moldovei..... iară având cineva a răspunde împotriva acestor părți de moșii să le puneți zi de soroc să vie la Divan cu scrisori și dovezi ce vor avea*”.

2. *Ibid.*, pachet 102 doc. 29: pe un zăpis prin care Vasile Razu, vel logofăt, cumpără 9 stânjini de moșie iscălește: „*Ioan logofăt departament am scris și sânt martur*”.

3. *Ibid.*, Tr. 564 op. 611 Condica 1, p. 38 și 46 verso.

tuși în puține documente din această epocă găsim această titulatură. Rămâne tot denumirea veche de *divan* <sup>1)</sup>).

Acei nemulțumiți cu judecata Departamentului judecătoresc făceau „jaloabă” către domn și acesta împreună cu întreg divanul judeca pricina <sup>2)</sup>. Procedura de judecată a acestei noi organizări, în ceea ce privește judecarea pricinelor civile nu prezintă aproape nici o deosebire de cea din trecut. Instanțele de judecată de pe la ținuturi nu cunosc altă instanță superioară decât divanul <sup>3)</sup>.

Prin anii 1822—23 s'a încercat printr'un proiect despărțirea divanului judecătoresc în două „*Divanul țării de sus*” și „*Divanul țării de jos*”. În acest proiect vedem și organizarea divanului judecătoresc. Aici se spune: „*Divanul giudecătoresc fiind dintru învechime înființat de toate cinurile boerilor dela vel logofăt păr la vel șattrar din vreme în vreme s'au îngustat în numărul persoanelor și au rămas alcătuirea sa numai păr la vel ban scoțându-să din trupul divanului unsprezece cinuri dela vel comis păr la vel șattrar*”. Se cere prin acest proiect despărțirea divanului judecătoresc în două, divanul țării de jos alcătuit din: logofătul de țara de jos, 2 vornici de țara de jos, vornicul de opștie spatarul, comisul, sârdarul, medelnicerul, slugerul și jăcnicerul; divanul țării de sus alcătuit din: Logofătul de țara de sus, 2 vornici de țara de sus, vornicul de poliție, banu, păharnicul, stolnicul, clucerul, pitarul, șattrarul.

În timp ce celelalte propuneri din proiect relative la organizarea judecătorească sunt în parte aplicate, această divizare a divanului nu o vedem. Documentele nu ne spun. Și de data aceasta se pare că aceste două divane treceau în documente cu titulatura tot de divan.

1. Arhivele Statului Iași, pachet 98 p. 77: 1796 August 28, domnul scrie ispravnicului ca să facă o cercetare la fața locului întrucât „căutându-să pricina la *Divan*”

2) Ibid., pachet 107 doc. 16—1804 Aprilie 3 „și arătându-să nemulțumiți răzeșii cu judecata veliților boeri fost-au scoși și la *divan* înaintea noastră și a tot sfatul” când domnul întărește anafora boerilor; ibid., doc. 22; 1811 Februarie 28; Pârcălăbia Galați judecă o pricină. La sfârșitul cărții de judecată este scris „Iar dacă Năstăceștii și niamurile lor nu să vor mulțami ușa cinstului divan esti deschisă”.

3. Ibid. pachet 104 doc. Totuși prin anii 1827 găsim titulatura: „divanul giudecătoresc al țării de sus” și „divanul giudecătoresc al țării de jos”. Ibid., Condica K. 368.

Documentele după acești ani nu pomenesc decât tot de un divan judecătoresc.<sup>1)</sup>

Ocupația rusească din 1828—1834, n'a desființat această instanță de judecată „*ca una ce din vechime urmează potrivită fiind cu vechile așezămături*”<sup>2)</sup>. Această instanță își continuă activitatea sa până către sfârșitul anului 1833 când a fost desființat și înlocuit prin două divane de apel: „divanul apelativ al țării de jos”.<sup>3)</sup>

1. Arhiv. Stat. Iași, Condica litera K, 346 fila 5. 1827 Februarie 8 „din porunca prea înălțat domnului nostru Măria Sa Ioan Sandul Sturza Vodă după jalba ce au dat un Ștefan Petre cu alți frați ai lui din târgul Bârladului, la *divan* înaintea noastră de față s'au giudecat . . . s'au dat dela *divan* în mâinile preotului Simion această *carte de judecată*”; Ibid., 1827 Mart 22, „Nemulțumită arătându-să Sf. M-re Neamțului cu hotărârea giudecării *divanului* din anul 1824 Mart 18 întărită de măria sa Vodă la Mai 28, cât și cu acé din poruncă urmată cercetare la fața locului de dumnealui logofătul *Andronachi Donici* la anul 1826, amândouă fiind îndreptătoare dumisale vornicului Costache Conachi”; ibid., p. 69. Intr'o judecată la *divan* o parte a spus că mai are acte—*Divanul* nu amână judecata ci dă o „*adeverință a giudecării*” urmând ca atunci când vor aduce acte să-și caute dreptatea prin judecată dela început; ibid., 1827 „S'au cercetat și cu domnescul nostru *divan* pricina cuprinsă prin anafora aceasta cu înfățișarea amânduror părților”. În mijlocul judecării se apelează la Flechtenmacher „și dar vornicia spre a ști ce botărăsc pravilili întru aceasta au făcut cerere dumisale *Flehtermah* pravilist cari prin înscris răspuns ce face către această vornicie”. Flechtenmacher citează „sf. pravilă a Basilicalelor”.

2) M. Galan, Organizarea justiției moldovene în timpul ocupației rusești din unii 1828—1834, p. 6.

3) Gh. Ungureanu, Iniințarea și organizarea judecătoriilor în Moldova anul 1832, Iași, 1932, p. 10.

În anul 1827 la *divanul judecătoresc* au funcționat următorii boeri judecători: Teodor Balș vel logofăt, Costachi Conachi vel vornic, Ioan Palade vel vornic, Costin Catargiu vel vornic, Alecu Calimah vel vornic, Vasile Roset vel vornic, Sandul Crupenschi vel vornic, Iordache Catargiu visternic, Dimitrie Beldiman vel vornic, Iordachi Drăghici vel vornic; În 1827 Decembrie 5 cărțile de judecată și anaforele acestei instanțe sunt iscălite de: Grigorie Sturza logofăt, Costachi Catargiu logofăt, Mihail Sturza vornic, Ștefan Catargiu vel vornic, Costachi Canta visternic și Iancu Giurge vel vornic.

În anul 1828 și 1829 luna Ianuarie printre boerii pomeniți mai sus iscălește și logofătul *Andronachi Donici*, Răducanu Roset hatman, Nastasachi Manoil spatar, Vasile Miclescu vornic și alți câțiva a căroră iscălituri cu toată truda depusă mi-a fost imposibil să le descifrez.



## Departamentul Criminalicesc.

Cele mai vechi date despre funcționarea în Moldova a unui „*departament Criminalicesc*”, „*departamentul Creminal*” „*Departamentul principelor criminalicești*” sau simplu „*Creminal*” denumiri care i s’au dat acestei instanțe de judecată—le avem din anul 1789. Și precizăm această dată nu pentru că mai înainte n’a existat ci, pentru că documentele care se cunosc până azi nu ne spun. Nu știm cărui eveniment fericit se găsesc și astăzi în Arhivele Statului din Iași condici <sup>1)</sup> complete încă din anul 1789 a acestui departament.

Toate celelalte condici a divanului judecătoresc sau domnescul divan, după cum am văzut la începutul lucrării, au ars la 1827, iar restul câte au fost salvate duse în Rusia. Dacă pentru reconstituirea organizării și procedurii de judecată a instanțelor judecătorești în materie civilă—cu toate aceste pierderi—ne ajută miile de documente luate de părțile care s’au judecat având interes la o nouă judecată și care documente sunt astăzi găsite, în ceia ce privește justiția penală, dacă aceste documente ar fi fost pierdute, am putea afirma că nimic exact nu s’ar putea scrie, întrucât cărțile de judecată și anaforalile în materie penală interesând părțile numai în foarte rari cazuri—nu rămâneau de cât în condicile departamentului pe care norocul ni le-a păstrat până astăzi.

Dela această dată 1789 până la 1832 această instanță de judecată a faptelor penale o găsim judecând fără întrerupere. Din cercetarea documentelor din acest timp putem preciza următoarele date asupra judecății „faptelor criminalicești” din această epocă :

### Cercetarea făcută de către dregătorii ținuturilor

#### 1) *Prinderea vinovaților, a complicilor și gazdelor lor.*

Odată prinși acei căzuți „*supt vină criminalicească*” erau închiși în „*gros*” sau „*temnița*” isprăvniciei ținutului, de unde erau scoși numai la cercetările lor de către dregătorul ținuturilor.

#### 2) *Stabilirea vinovăției fiecăruia.* În ceia ce privește

1. Arhivele Statului Iași, Tr. 564 op. 611.— Condica No. 1 pe anul 1789 și 1790 a departamentului Creminal din Iași. Condica aceasta și No. 2 pe 1799—1800 sunt citate în I. Tanoviceanu tratat de drept și procedură penală ed. II, vol. I, p. 214 nota 3; nu au fost însă cercetate.

modul cum înțelegeau dregătorii ținuturilor să „cerceteze” un delicvent nu avem date decât odată cu începutul sec. al XIX. Desigur scoaterea adevărului din gura acelor „*prepuși*” a fi vinovați se făcea cu ajutorul torturei.

În 1803 Decembrie 8 se trimite pe la toate ținuturilor o „*carte gospod*” prin care se hotărăște tuturor dregătorilor „*să stați cu toată luare aminte și fără nici o lenevire să cercetați cu deamăruntul adecă pe cine anume au prădat și ce lucruri au luat și pe cine le au gazde s’au tovarăși și din ce loc*”<sup>1)</sup>.

Și se mai hotărăște ca „*îndată să trimită aice la departamentul creminal dinpreună și cu toate lucrurile ci să vor dovedi că au*”.

Cu toate că în competența dregătorilor de ținuturi nu intră decât cercetarea vinovaților, totuși de cele mai multe ori după cercetare treceau și la judecarea lor, unde procedau „*după aprecierea lor bazată sau pe capricii sau pe interese de profit și însușindu-și astfel o autoritate ce nu li aparține pedepsesc nneori pe inculpați siguri după aprecierea lor proprie, fără știrea în această privință a șefilor săi superiori, iar alteori obsolvă nu numai de pedeapsă dar*

---

1) Arhivele Statului Iași, Tr. 564, condica 6 fila 125. 1803 Decem. 8. Carte gospod pe la toate ținuturile.

Domnia me după cum pentru toate alte pricini sântem cu neadormită privighere a le pune în bună stare și rânduială spre odihna tuturor de obștie, asămine voim și pentru făcătorii de răle la acel ținut și să va pune supt închisoarea acei isprăvnicii să stați cu toată luarea aminte și fără de nici o lenevire să-i cercetați cu deamăruntul adecă pe cine anume au prădat și ce lucruri au luat și pe cine le au gazde sau tovarăși și din ce loc și așa luând în scris tacir curat (?) dela fiește carele pentru toate urmările faptilor ci va fi făcut, cu bună pază și fără de ce mai puțină prelungire îndată să să trimită aice la departament creminal din preună și cu toate lucrurile ci să vor găsi la dânșii; așijdere să să trimată și pe gazde i tovarăși ce să vor dovedi că au. Căutați dar și fiți cu luare aminte puind poronca în lucrare precum vi să scrie, căci hotărât să știți că dacă din neputare de griji o are a D-voastră sau a slujbașilor ce-i veți ave—să va întâmplă a scăpa vre-un vinovat de supt închisoarea acelei ispravnicii, atunce nu numai că slujbașii aceea cari vor fi păzitorii lor să vor aduce aice și strașnic să vor pedepsi, dar încă și D-voastră veți fi îndatorii a plăti toată păgubirea păgubașilor ce vor fi lipsiți rămăind și de milele domniei mele ca unii ce obicinuesc a le da drumul și a găsi în urmă capuri de îndreptări că au scăpat dela închisoare.

*chiar și de menținere în stare de arest indivizi, care după cercetatea afacerii pot fi găsiți cei mai importanți vinovați" 1)*

Și se hotărăște „ca ei să nu ia de loc în judecare afacerile criminalicești“.

Trimiterea la departamentul criminalicesc urmă să se facă de către dregătorii ținuturilor cât mai în grabă. Abuzurile ispravnicilor în cercetarea vinovaților au continuat întrucât vedem în 1813<sup>2)</sup> dându-se din nou porunci de modul cum trebuie să se comporte ei în instruirea faptelor penale ; și se hotărăște din nou „*să să povățuiască ca ori și ce vinovați din tâlhari gazde și cu prepus ci să vor prinde de către dâșii neîntinzându-să mai mult cu cercetarea și cu pedepse și cu vre-o împlinire precum s'au obicinuit*“

Deasemenea cercetarea să se facă „*Prin mărturii i alte dovezi și cu oareșcare îngroziri spre dovedirea urmărilor*

1) Aurel V. Sava, Departamentul Criminalicesc și norme de procedură penală la începutul sec. al XIX-lea p. 2. Extras din rev. dc Dr. penal și știință penitenciară, 7-9-933.

2) Arhivele Statului Iași, Tr. 564, condica II fila 54.

Poruncă domnească 1813 Februarie 10. „Că de acum înainte pricinele aceste creminalicești într'acest chip are a să urma : Dumisale vel căpitanul de Dărăbani și la toți ceilalți paznici să se povățuiască ca ori și ce vinovați din tâlhari, gazde și cu prepus ci să vor prinde de către dâșii neîntinzându-să mai mult cu cercetarea și cu pedepse și cu vre o împlinire precum s'au obicinuit, să-i de îndată cu cei ce vor fi supt giudecată la agie și cinstita agie să facă toate cercetările cuviincioasă prin mărturii i alte dovezi și cu oareș care îngroziri spre dovedirea urmărilor vinovăției lor și fără a să pedepsi cu bătai ca să nu le rămâie în urmă vinovaților *cuvânt că din pedepse s'au arătat pe sine* sau pe alții vinovați ce fiește care pricină cercetată cum s'au zis, împreună cu ce-l ce va fi supt giudecată să să trimată la Creminal dinpreună cu dovezi în scris ce să vor afla i *cu lucrirurile* lor supt iscălitură dinpreună cu înștiințarea agiei și de aice să va da și hotărârile la vinovăția sau nevinovăția lor ; al 3-le : tuturora să li să porunciască ca să nu mai îndrăznească a slobozi ori ce vinovați supt ce mai mică vinovăție după cum s'au urmat până acum ; al 4-le : ori ce avere să va găsi la vinovați să să pue supt săcvestru și să să trimeată la creminal catagrafie și cu arătarea păgubașilor anumi și ce sumă de bani sau lucruri pretenderisăsc după care de aice cercetându-să să va da și hotărâre porunci mele în ce chip să se urmeze îndestularea păgubașilor ; și al 5-le : pentru ori și care pricină creminalicescă să va scrie cinstitei agii din partea creminalului fără prelungire să să pue în lucrare cercetarea și cu răspunsu neașteptând ca pentru o pricină să se scrie câte în două și trei rânduri ca și creminalul să poată mai în grabă a da sfârșit cercetării vinovaților fără întâziere.

*vinovăției lor și fără a să pedepsi cu bătai ca să nu le ră-mâie în urmă vinovaților cuvânt că din pedepse s'au arătat pe sâne sau pe alții vinovați".*

3) *Ascultarea marturilor.* Pentru dovedirea vinovăției aceloră bănuți de vinovați se ascultau martori a căroră depoziție eră trecută într'un act scris, care era iscălit de martorul respectiv. Pentru o mai bună încredințare de adevărul celor spuse de către martori, dregătorii ținuturilor îi trime-tea cu o adresă din partea lor la un preot pentru a li se face „*cercetare duhovnicească*” Preotul după ce îi asculta, redacta pe dosul adresei ispravniciei o mărturie în sensul celor constatate, care era înapoiată ispravniciei.

4) *Alcătuirea tacrirurilor vinovaților.* Interogatorul vi-novaților era trecut într'un act numit „*tacrir.*” Tacrir se alcătuia pentru vinovații principali, pentru complici și gazde.

5) *Cercetarea medicală și darea unui certificat medi-cal.* Victimile din ținuturile unde eră și un doctor erau cercetați de către el în urma căreia se alcătuia un certificat medical de constatări făcute.

6) *Alcătuirea „izvodului” de lucrurile găsite la complici și gazdele lor.* Lucrurile găsite la vinovați, complici și gazde erau ridicate și inventariate într'un izvod.

Cu aceste acte vinovații erau trimiși spre judecată la Departamentul Criminalicesc din capitala Moldovei.

#### **Judecata la De-partamentul Cri-minal.**

Vinovații trimiși spre judecare la De-partamentul Criminal erau băgați în tem-niță unde stăteau până ce le venia rândul la judecată. Când erau scoși la judecată de către vel arma-șul, în primul rând judecătorii Criminalului cercetau actele încheiate la ținuturi și ascultau și pe vinovați pentru a pu-tea stabili dacă cele declarate de ei în fața ispravnicilor nu au fost din cauza bătaii. În cazul când cercetarea la ținuturi se dovedea incomplectă se trimitea poruncă ca să se facă o nouă cercetare <sup>1)</sup>.

1) *Arhivele Statului Iași, 1801 Aprilie 9. Carte către ispravniciei de Fălciu.*  
Pentru un Constandin Cogălniceanu ce-au fost trăitor de câțeva vreme în satul Moșna de la acel ținut la casa unui Ștefan Salărin pe care isprav-

Când toate cercetările erau făcute, judecătorii Criminalului treceau la judecarea vinovaților. Nici judecătorii Cri-

nicii de mai înainte dela trecuta lună Ghenar l'au trimis la închisoarea temniței pentru 2 boi ce furase din satul Mirceștii dela ținutul Vasluiului și vrând a-i vinde unui țigan lingurariu și țiganul având prepus după prețul cu cari vinde boii ca să nu fie de furat și răspunzându-să tâlhariul că este de loc din satul Codăeștii ot Vaslui după vorba ce au avut au purces amândoi ca să margă la Codăești să-i de tâlhariul țiganului încredințare că este om bun și boii drepti ai lui și el la drum au omorât pe țigan și fiindcă mortul țigan ar fi dator pe la unii pe la alții cu 200 lei au făcut cerire rudili mortului și țiganka femeia lui ca să-i plătească tâlhariul datoria aceia, carc la înfățișare ce au avut rudili și femeia mortului cu tâlharul la divan înaintea dumnilor sale boerilor giudecători ai Criminalului tâlharul cu totul s'au apărat că n'ari nimică ca să poată plăti ace datorie și măcar că și ispravnicii de mai înainte prin tacirul ce-au trimis atunce arată că după cercetarea ce au făcut tâlhariul de vre-un an de zile ar fi venit acolo la satul Moșna și fără nici un hac ar fi slujit pe la unii și alții, și că di la o vreme s'ar fi lipit și pe lângă acel Ștefan Saferi și că mai mult de 102 lei n'ar fi găsit la tâlhariul la prinderea lui cari s'ar fi dat iar creditorilor mortului; dar fiindcă rudile și femeia mortului împotrivă au răspuns arătând că acel Ștefan Saferi de doi ani și giumătate ar fi ținut pe tâlharul la casa lui și după ce au făcut uciderea aceasta umblând după dânsul un Costandin fratele vornicului dela Holdești ca să-l prindă, după ce l'au urmărit l'au găsit iar la casa numitului Saferi la Moșna, care dând de știre vornicului de Moșna de l'au prinsu acel Ștefan Saferin ar fi dat 60 lei lui Costandin fratele vornicului din Holdești ca să-l lase să nu-l scoată la ivală cum și vornicelul de Moșna încă ar fi dat 30 lei tot acelui Costandin și n'am primit precum știu și alți oameni de acolo ce s'au tământat față și la aceasta fiind deosebit prepus, iată inadinsu s'au trimis acest armășel și poroncim Domnia me Dv. ca aducându-să de față înaintea Dv. atât pe acel Costandin fratele vornicului dela Dolhești cât și pe acel Ștefan Saferi și vornicelul di la Moșna și alți săteni de acolo și față fiind și rudile mortului să faceți cercetare foarte pre cu amăruntul întâi de câți ani l-au avut acel Ștefan Saferi pe tâlharul lângă dânsul și în curgire de acel vreme cu ce să chivernisă tâlharul și ce urmări are; al doilea de au vrut a da, Ștefan Saferi și cu vornicelul de Moșna acei bani de sus arătați lui Costandin fratele vornicului de Dolhești sau de nu și al treilea mai are tâlhariul niscaiva bani sau alte lucruri ceva la Ștefan Saferi și alți săteni de acolo cum și de aiure sau de n'are fiind că rudili mortului arată că deosebit de bani și altile ce ar fi având tâlharul mistuiți acolo în sat la Saferi și alții dar ar fi având și strai și însuș în mâna lui Saferi și așa pentru toate din cercetarea ce viți face Dv. după cum veți adeveri pe largu și întru adivăr să înștiințați pe domnia me dând pe mâna armășelului atât pe Ștefan Saferi i femeia lui și vornicelul de Moșna cât și pe acel Costandin fratele vornicului dela Dolhești ca după deosebită carte domniei meli de volnicie ce are să aducă pe toți la Divan ca să să înfășoșazi și cercetarea aceasta să o faceți pre

minalului nu puteau da o hotărâre definitivă, care era numai în competența domnului, ci ei alcătuiau un raport către domn cunoscut supt denumirea de „anaforă” în care se treceau constatările făcute de către ei, prevederile pravilei, circumstanțele atenuante sau agravante, și și exprimau și părerea lor asupra pedepsei care ar trebui aplicată. Anafora termina totdeauna cu „iar cea desăvârșită hotărâre rămâne la mila Măriei tale.”)

*Sentința Domnului. Inaltul hrisov.* Orice anaforă a departamentului criminal era citită înaintea domnului, care avea latitudinea de a mări s’au micșora pedeapsa cerută de boeri, aplicând dela caz la caz circumstanțe atenuante sau agravante. Înainte ca domnul să se pronunțe puteau interveni în favoarea vinovaților boerii, mitropolitul țării, rudele sau satul, cari pe a lor garanție cereau ertarea vinovatului. Cele hotărâte de către domn alcătuiau așa numitul hrisov domnesc și treceă pentru executare.

*Executarea sentinței.* Sentința domnului cuprinsă în hrisovul domnesc urma să fie îndată executată. Dacă vinovatul era ertat se alcătuiau formalitățile de „slobozire” și eră „slobod”, bineînțeles era luat supt supravegherea „*chi-zeșilor*” cari răspundeau în cazul când el cădea din nou supt „vină”.

Dacă hrisovul cuprindea o pedeapsă aceasta eră executată.

Pedeapsa cu moartea eră executată în capitala Moldovei de către un calău sau gelat.<sup>2)</sup> Execuția se făcea prin spânzurătoare, aruncare în râu, tăerea capului etc. Execuția capitală eră făcută în iarmaroc când se aduna lume multă „ca să vadă să se îngrozească și să nu măi greșească”.<sup>3)</sup>

cu amăruntul și însuș D-voastră și la toți să urmați întocmai și predeplin după cum vi s’a poruncește cum și lucruri s’au bani ce viți dovedi și viți găsi a tâlhariului încă s’a le faceți teslim la mâna armășelului ca să le aducă.

1801 Aprilie 9, Volnicie de armășel să aducă la Divan pe arătații din cartea de sus împreună si cu toate lucrurile tâlhariului ce s’or găsi. Gheorghi Negru armășăl s’au dus.

1) Gh. Ungureanu. Pedepsele în Moldova la sfârșitul secolului al XVIII și începutul secolului al XIX, Iași 1931.

2) Vezi asupra acestuia date amănunțite în lucrarea Pedepsele în Moldova de Gh. Ungureanu.

3) Ibid., pp. 14—20.

Intrucât la acest exemplu nu puteau asista oameni din toate ținuturile, condamnații la moarte erau trimiși și pe la ținuturi să fie executați. Pentru ca să dea un exemplu mai înfricoșător, se strâneau toți acei condamnați la moarte și în aceeași zi erau trimiși în ținuturi diferite ca să fie spânzurați. În ziua de 11 Mai 1801 pornesc din Iași șapte condamnați la moarte: unul trebuia să fie spânzurat „*la Stâncă adică dela poșta Ulmilor dincoace de dea*”, unul „*supt codru Băcului*”, unul „*în movila ce este despre Spătărești*”, unul la ținutul Vaslui la Scânteii, unul la ținutul Tutova, unul la ținutul Cărligăturii „*în movila dela podul Lefoai*” și unul în ținutul Sucevii. Se poruncește dregătorilor de ținut cu după ce vor fi spânzurați să fie lăsați 10 zile acolo; „*să se spânzure la locurile mai sus arătate unde să steie câte 10 zile spânzurați rânduind înadins oameni ca să-i păzască într'acele zile și după împlinirea vadelii să urmeze păzitorii a le face îngropare și cu întoarcerea trimișilor acestora să avem domnia mea răspuns că ați urmat întocmai și pe deplin*”<sup>1)</sup>

*Pedepsele corporale* constând din bătăi cu toiagul, bățul, frânghia, tăerea mâinilor, degetelor, înbourarea etc., erau executate în capitala Moldovii tot de către calău în public, iar la ținuturi de către dregători.

*Munca silnică în groapa ocnii.* Acei condamnați la munca silnică în groapa ocnii erau duși din capitala Moldovii la ocnă, care era în ținutul Bacăului unde este astăzi Tg. Ocna. Transportul condamnaților se făcea cu carul cu boi, întrucât ei erau legați în lanțuri și băgați în butuci. Carul cu boi se schimba din sat în sat. Înainte de a fi expediat se redactau următoarele acte: „*Volnicie de armășel*”<sup>2)</sup> era hârtia care se da în mâna armășelului însărcinat cu transportarea condamnaților și cu care era „volnic” a exe-

1) *Arhivele Statului Iași*, Tr. 564 Condica 3 fila 25.

2) *Ibid.*, Tr. 564 C. 3, f. 10.

*Volnicie de armășel.* Fiindcă pe acești 3 ucigași anumi Iordachi, Alexandru și Gavril, după a lor vinovăție s'au dat pe mâna acestui armășel ca să-i ducă la pedeapsa ocnii, poruncim domnia mea d-voastră ispravnicilor din ținutul Iași, Cărligăturii, i Roman, i Bacău pentru ducirea lor la pedeapsa ocnii cum și câte 2 slujitori spre paza la drum iarăș din ținut în ținut dinpreună cu armășelul ca să nu scape căci apoi dumnevoastră veți fi îndatorați a răspunde - 1803 Mart 29.

cuta anumite însărcinări date lui. Tot în mâna armăşelului se mai dă o poruncă către ispravnicii ținuturilor prin care urmă să treacă: *Iași, Cârlișura, Romanul și Bacăul*. Această poruncă era intitulată „*Carte gospod către ispravnicii ținuturilor*” și cuprindea porunca domnului către ispravnici, ca la ajungerea armăşelului în capitala acelui ținut să-i dea 2 slujitori spre pază, și să poruncească ocolașilor să-i dea câte un car cu boi din sat în sat. De cele mai multe ori domnul porungea ispravnicului ca odată ajuns condamnatul în capitala ținutului „*să-l poarte pe ulițele târgului bătându-l pre obiceiul apoi să-l ducă la ocnă.*”

Tot în mâna armăşelului se mai da și un act intitulat „*carte gospod și volnicie către cămărașul de ocnă*”<sup>1)</sup>, prin care i se poruncește camarașului de ocnă ca să-l bage pe condamnat în ocnă și să răspundă prin scris de primirea lui.

*Ertarea Condamnaților.* Un vinovat condamnat la moarte putea fi ertat o clipă înainte de a-i fi pus în gât frânghia spânzurătorii sau de a cădea securea călăului.

Intervenția mitropolitului țării, a boerilor, a rudelor, a satului, sau lacrimile soției, copiilor sau logodnicei, puteau salva pe condamnat dela moarte. Și nu odată domnul dovedea poporului milostivirea sa. În ceia ce privește condamnării la groapa ocnei ertarea lor se făcea după următoarea procedură: părinții condamnatului, rudele sau chiar satul făceau „jalobă” către domn ca să-l erte. Jalba cu rezoluția domnească era dată—in cazurile când pedeapsa era mică, câteva luni—la armășie unde epistatul armășiei făcea un referat, care cuprindea toate datele referitoare la condamnat: mărimea pedepsei, cât timp a executat din ea, care sunt motivele pentru care se cere ertarea (părinții bolnavi, bătrâni, fără ajutor, nevrâșnic etc.) și pricina pentru care era pedepsit. Acest referat supt forma unei anaforale era înaintat domnului, care prin hrisov domnesc hotăra ertarea sau nu.

1) Arhiv Stat. Iași, Tr. 564 op. 611, cond. 7.

1804 Iulie 14. Carte gospod și volnicie către camarașul de ocnă. „După faptele lor de vinovăția ce au făcut să trimit la dumnevoastră poruncim domnia me ca aducându-i să bage în groapa ocnei unde să stei la pediapsă tăind sare cât va fi porunca domniei meli și cu întoarcerea armășeilor să avem răspuns de primirea lor și urmare poruncii.”



Când cererea de ertare eră relativă la un vinovat care avea de ispășit o pedeapsă mai grea, cererea eră înaintată de către cancelaria domniască departamentului criminalicesc, care într'o ședință ca la ori ce judecată penală cerceta amănunțit cererea și printr'o anafora se făcea cunoscut domnului toate datele asupra vinovatului pentru care se cerea ertare.

Boerii departamentului aproape întotdeauna apelau la mila domnească pentru ertarea vinovaților. Domnul avea latitudinea de a erta sau nu. Din documentele cercetate am constatat că 99<sup>0</sup>/<sub>10</sub> erau ertați.

Hotărârea domnului care cuprindea ertarea unui condamnat la groapa ocnii alcătuia așa numita: „*carte de ertare*“ <sup>1)</sup> Această carte de ertare prevedea că în cazul când „*se va mai abate la o faptă ră cât de puțin ertare nu i să va mai da și negreșit cu moartea să va osândi într'ace-laș ceas*“

După această „carte de ertare“ se trimetea o poruncă către cămărașii de ocnă <sup>2)</sup> ca să-l încredințeze pe acel ertat

1. Arhivele Statului Iași, Tr. 564 Cond. 6 fila 22 verso 1803 Aprilie 19 Carte de ertare lui Dumitru Sârbu dela pediapsa ocnii.

Di vremi ci un Dumitru Sârbul să află la pediapsa ocnii de la let 1800 lulie pentru morți de om ce au făcut la acea vreme la târgul Focșanii cum pre largu să arată urmare rălii sale fapte de ucidere prin anafora ci easti trecută în condica temniței care după vinovăția sa vrednic eră și de osânda morții, dar fiind că acum prin jalobi către domnia me au făcut rugăminte și părinții și rudele morților spre a să erta de către Domnia mea fiind că și ei nu cer di a i să face altă mai multă pediapsă ce-l iartă din toată volnfa cugețului și inimii lor, pentru aceia dar, milostivindu-mă și domnia me asupra lui l'am ertat și înadins s'au trimes acest armășel ca să-l ea dila pediapsa ocnii să-l aducă aice la armășel pentru care poroncim domnia me Dv. Cămărași di ocnă că viind trimesul armășel îndată să-l scoateți pi numitul vinovat din groapa ocnii și să-l faceți teslim la mână ca el să-l aducă și aducându-să aice poroncim domnia me D-voastră epistaților armășiei ca prin vrednică chizășie că altă dată nu să va mai abate nici la o faptă ră cât de puțin ertare nu i să va mai da și negreșit cu moarte să va osândi într'acelaș cias.

2| 1801 Aprilie 10 către cămărașii de ocnă. Pentru Ion Gașpar pe care în anul trecut s'au trimis în groapa ocnii, milostivindu se domnia sa acum il eartă și poruncește ca scoțându-să din groapa ocnii să-l facă teslim la mână armășelului trimes ca să-l aducă aice. Vasile Lungul armășel s'au dus. (Arhiv Stat. Iași, Tr. 564).

armăşelului trimis ca să-l aducă. Adus în capitală, după ce se îndeplineau formalităţile obişnuite, eră eliberat.

Departamentul criminalicesc judeca pe lângă toate procesele penale propriu zise şi alte pricini născute din aceste. De ex., neînţelegerile ivite între păgubaşi şi rudele sau moştenitorii unui tâlhar din a cărui avere urma să fie „îndestulaţi” păgubaşii.

În asemenea cazuri boerii departamentului dădeau o „carte de judecată”<sup>1)</sup>, care nu mai urma să fie întărită de domn.

Această procedură de judecată a departamentului criminalicesc se poate reconstitui după documentele anterioare anului 1820 când s'a alcătuit Condica de procedură penală, aşa că putem conchide—întrucât procedura de judecată în materie penală anterioară anului 1820 se găseşte în condica din 1820—că această legiuire nu este altceva decât tipărirea regulilor de procedură urmate până atunci în materie penală, complectată cu cerinţele noi ale timpului.

1) *Arhivele Statului Iaşi*, Tr. 564 op. 611. p. 36—1790 Avgust 25 Còpie de pe cartea de judecată a boerilor judecători, Înaintea noastră la divan au avut giudecată păgubaşii din satul Gligeni din ținutul Sorociei anume Gheorghită ȋiganul i Iftimie vornic i Gligorie Iftode i Vasile Babi i Manolachi Crăşmariul cu Gavril Rotariul i cu feciorul său Ion pricina lor fiind într'acestas chipu după cum să arată mai gios: acestu Gayril Rotariul în anii trecuţi la vremea când au fugit o samă de sate pentru frica oştilor turceşti ce mersău la Movilău au furat şi elu patru boi de unde au găsit de i-au îngiugat la caru şt au fugit şi el cu bejănia să şi pe urmă dovedindu-să că au fost a cei boi a unor oameni din raeo Hotinului i-au plătit păgi-başilor...

Ibid., Condica 7 1804 Martie 26. Carte de judecată dela departamentul Criminal: „De faţă înaintea noastră au avut giudecată .... şi aşa s'au hotărât de i-au dat opt lei ernatic pentru aceia dar după hotărâre s'au dat şi aciastă carte de giudecată la mână lui Ion Baci ca să rămâie nesuparat mai mult în pricina aciasta.

1804 Iulie 9. „Carte de giudecată dela Creminal. După jaloba ce au dat Măriei Sale lui Vă nişte ȋigani pentru ca să implinească nişte bani dela alȋii plătiţi pentru un furtuşag”.

1804 Oct. 4. Carte de giudecată dela Creminal „dându-să şi de către noi numiţilor ȋigani această Carte de giudecată”.

1806 Iunie 12. „De faţă înaintea noastră s'au giudecat.. s'au dat această carte giudecată la mână lui Ioan Adam ca ori în ce vremi vor pricinui vre unii de a nu urma după această hotărâre a giudecăȋii să-i fie spre indreptare”.

Ocupația rusească din 1828-1834 aduce multe modificări în ceea ce privește procedura de judecată a „departamentului criminalicesc”. Se oprește tortura din timpul cercetărilor *„considerând că obiceiul ce se practică în acest pământ de a întrebuița tortura față de cei arestați, este contrar unei bune organizări sociale și însăși legii de iubire creștină și luând ca bază exemplele care au desființat tortura în toate țările luminate, a găsit necesar ca pe tot timpul cât va dura în aceste pământuri ocârmuirea rusească să nu fie suferită această obișnuință atât de crudă”* <sup>1)</sup>

S'a desființat și bataia la tălpi *„ce este din înpotrivă atât opșteștii bune orândueli precum și însuș dragostei creștinești”* <sup>2)</sup>.

La 31 Iulie 1829 se cere de către ocârmuire desființarea pedepsei cu moartea și a „tăerii mădulărilor”, la care divanul obștesc a adunării răspunde :

*„Departamentul criminalicesc se conduce după condica criminalicească prin care s'au micșorat pedepsele vinovaților pe cât s'au socotit potrivite cu împrejurările țării și după care pedepsele hotărâte nu sânt nici cum mai mari decât acele ce să urmează și în alte megieșite stăpâniri ; iar tăerea mădulărilor și pedepsele cu schingiuire și astăzi mai înainte de dovedirea vinovăției nici să obicinueșc în această provincie astăzi fiind oprite cu totul. Iar pedeapsa morții este cu neputință a să ridica căci acest principat neavând sigure locuri de închidere vinovaților sau alte asemenea închipuiuri unde să se pue și să se întrebuițeze pe vinovați afară de singură groapa ocnii care și aceasta nu este de vre-o temeinică nădejde și lesne să poate sparge și călca spre slobozirea vinovaților precum s'au și întâmplat de multe ori, apoi dacă pe toți vinovații și altor asemenea fapte răle se poate umplea ; pentru aceasta pedeapsa morții în principatul acesta nu poate să lipsască și socoțința divanului este ca să urmeze după condica criminalicească”*.

Prin același raport se cere de către divan înființarea

1) M. Galan, Organizarea justiției moldovene în timpul ocupației rusești din anii 1828-1834.

2) Arhivele Statului Iași, condica K, 343 p. 24 verso.

temnițelor atât în Iași cât și pe lângă fiecare isprăvnicie a ținuturilor. Aceste temnițe urmau să fie complectate cu „*odăi de spital pentru vinovații bolnavi și doftoriile și doftorii trebuincioși, și mâncare pe toată ziua potrivit vinei lor*”<sup>1)</sup>.

Din acest raport a divanului partea întâi relativă la pedepse nu a fost ținută în seamă de către Kisseleff încât în tot timpul ocupației rusești nu a fost confirmată nici o pedeapsă cu moartea sau tăere de ~~mădulări~~; în ce privește organizarea închisorilor, la 28 August 1930 Mircovici, din ordinul lui Kisseleff, numește o comisiune, care să studieze starea „temnițelor”. Comisiunea formată din vel logofătul *Costache Cantacuzino*, „prezidentul departamentului criminalicesc”, aga *Costin Carp*, și *Toma Luca* spatar urma să se întrunească la data de 1 Septemvrie 1930 la orele 10 acasă la Mircovici, unde supt a lui „privighere” să se elaboreze un așezământ.

Pe de altă parte la 6 Ianuarie 1831<sup>2)</sup> „logofeția cea mare a justiției” înaintează lui Mircovici un raport în care se arată pe larg proasta organizare a închisorilor din Moldova arătând tot odată și mijloacele cu care s'ar putea îndrepta; raportul a fost admis și pe baza lui au început construcțiile de temnițe pe lângă fiecare isprăvnicie a ținuturilor și construcția unui „*ostrov*” sau „*închisoare boltită de piatră cu gratie de fier la ferești și ușa de fier*” la Târgul Ocnii unde eră și groapa ocnii.

În acest „ostrov” urma să fie închiși în timpul nopții acei trimiși la ocnă pentru mici vinovații și pe un timp scurt, spre deosebire de acei condamnați pentru vini grele și pe toată viața, cari nu mai vedeau lumina soarelui decât prin mica groapă a ocnii, pe unde intrau vii și nu eșeau decât morți. Noaptea condamnații dormeau în ostrov cu legături de fier, afară de aceia cari „*s'ar dovedi plecați spre pământ pentru faptele lor*”. Prin acelaș raport se arată că acei cu pedepse mai mici, închiși la ocnă, ar putea fi aduși prin târguri la muncă atunci când fiecare târg ar avea „ostrovul” lui. Aplicarea tuturor proiectelor și reformelor pen-

1) Arhivele Statului Iași, condica K, p. 63.

2) Ibid., dosar litera A, 77 fila 37.

tru organizarea închisorilor începe odată cu anul 1832 <sup>1)</sup>.

În anul 1829 <sup>2)</sup> departamentul 'criminalului se alcătuia dintr'un „prezident“, care primea leafă dela casa răsurilor câte 6000 lei pe an, din 3 *členuri* din care unul era armașul cel mare și cari primeau toți 7200 lei pe an. În afară de aceasta armașul cel mare avea dreptul să mai încaseze : „10 procenturi la sută din toate sumele ci să vor împlini dela talhari, prădători și ucigași sau în bani sau în lucruri; mai lua gloabă dela toți acei ce să slobd de supt închisoarea temniței, dela vinovații de starea întâi câte 20 lei de nume, dela vinovații de starea a 2-le câte 12 lei, iar dela vinovații de starea a 3-a câte 10 lei; asemenea primește câte 20 parale de nume de la acei ce să slobod de la închisoarea grosului armășiei; primește și între altele și din ciubotele armășăilor ci să trimit cu volnicii domnești pe afară; mai primește poclon dela starostele de muzicanți țigani din Eș; asemenea și dela starostele meșterilor hierari“.

Un *condicar* al armășiei, care primea leafă dela casa răsurilor, *logofătul* armășiei, care primea 120 lei pe an tot de acolo și un *ispravnic de temniță* care primea 60 lei dela casa răsurilor.

La anul 1830 Noemvrie 14 Mircovici întreabă pe vel logofătul Cantacuzin dacă „în vremea stăpânirii domnilor de au avut domnul dreptate a mări măsura pedepselor în potriua hotărârilor departamentului pricinilor creminaficești și de au putut departamentul aduce hotărârii sale întru împlinire dela sine fără întăritură la vinovații mici“ la care în 18 Noemvrie primește următorul răspuns; „stăpânirea domnilor fiind în pământul acesta mai mult almetralnică îș pozvole, însă rare ori de a hotărâ și pedepsi mai mari piste hotărârea departamentului; iar a micșora din pedepse era în voia sa; iar departamentul creminafului pentru pricini neînsemnătoare sau și mari totdeauna înfătoșa domnului în-sămănare de pricini și la cefe mici lua și slovesnoi (verbal) hotărâri; iar la pricini mai în-sămănătoare făcé departamen-

1) Arhivele Statului Iași, Tr. 1382 op. 1560, dos. 49.

2) Ibid., dosar litera A. 19.

*tul anaforale și să da hotărârea domnului prin întăritură pentru pedeapsă,* 1)

În anul 1832 departamentul criminalicesc îl găsim supt denumirea de „*tribunalul criminalicesc*”. Sentințele acestui tribunal mergeau la Inaltul divan care avea latitudinea de a confirma, micșora sau mări pedeapsa dată de către tribunal.

Hotărârile Inaltului divan în materie penală erau trecute într'un tablou pe care marele logofăt îl înainta—odată cu părerea sa—lui Mircovici.

Acesta avea dreptul de a alege între sentința tribunalului, a Inaltului Divan sau opiniunea marelui logofăt<sup>2)</sup>.

Ca judecători la departamentul criminalicesc găsim în prima jumătate a secolului al XIX următorii boeri, cari desigur făceau parte din acei mai inițiați în cunoașterea prăvilor, mai ales întrucât pedepsirea faptelor penale cerea de multe ori și luarea vieții condamnatului: *Andronachi Donici* <sup>3)</sup>, eruditul purisconsult, care iscălește ca judecător sentințele din anul 1799-1800; în anul 1801 iscălesc ca judecători următorii: *Paladi vel vornic Manolachi Dimachi spătar* și *Mihalachi Luca*; în 1802; *Balș vornic, Dimitrie Sturza postelnic, Gheorghe Sumeris* ban; în 1803: *Scarlat Man* logofăt, *Mihalachi Luca* spatar, *Grigore Bașotă* ban, *Gheorghe Sumeri* ban; în 1893 apare ca judecător pe lângă cei citați și *Alexandru Călfolu* clucer; în 1804; *Manolachi Dimachi* vornic, *Strătuțat* spatar, *Alex. Râșcaru* spatar, *Gh. Sumeri* ban, *C. Costache* postelnic; În 1805 pe lângă aceștia din 1804 apare *Adoni Zifoti* căminar; în 1806 apare *Toma Cara* paharnic iar în 1807 Iunie 3 acelaș, ridicat însă la rangul de ban; în 1808 iscălește ca judecător pe lângă *Manolache Dimachi* vornic, *Gheorghe Sumeri* ban, marele armaș și *Toma Cara* ban, așa că se confirmă definitiv afirmația domnului *A. Sava* că *Toma Cara* n'a murit

1) Arhivele Statului Iași, dosar litera K, 268.

2) Ibid., Tr. 748 op. 840 dos. 49 fila 384-386.

3) Gh. Ungureanu, Pedepsele în Moldova, Iași, 1931; vezi și lucrarea: „Departamentul criminalicesc și norme de procedură penală la începutul secolului al XIX-lea de Aurel V. Sava.

la anul 1806 <sup>1)</sup>: în anul 1809 Iulie 10 iscălesc ca judecători: vornicul *Alecu Ianculeu*, spătarul *Costache Racoviță*, banul *Toma Cura*, banul *Djorjachi* și păharnicul *Grigori Ghiofoglu* <sup>2)</sup>; în 1810 sunt numiți ca judecători „la Crimenalion” următorii: postelnicul *Dumitru Saul Nazâr*, banu *Alecu Beldiman*, banu *Grigoraș Rășcanu*, sărdarul *Ioan Dârmănescu* și banul *Giurgiachi* <sup>3)</sup>.

**Departamentul  
pricinelor streine**

„*Departamentul pricinelor streine*” sau  
„*Departamentul streinilor*” cum i se mai

spune acestei instanțe de judecată, funcționează în Moldova până la anul 1832. Data când a fost înființată această instanță de judecată nu o putem preciza întrucât documentele nu ne spun. În orice caz trebuie înlăturată afirmația că s'ar fi înființat la 1812, întrucât existența acestui departament, ca instanță de judecată bine cunoscută, ni-o semnalează documentele din anii 1801 <sup>4)</sup>. *Dela această dată 1801 și până la 1832 a funcționat neîntrerupt* când prin noua organizare judecătorească se desființează și toate actele și unele din atribuții trec asupra „*postelniciei*”.

1) *Aurel V. Sava*, Departamentul criminalicesc și norme de procedură penală la începutul secolului al XIX-lea. Extras din revista de Drept Penal și știință penitenciară N-o 7-9-1933, p. 5.

2) *Ibid.*, p. 15.

3) „ „ 28.

4) *Arhivele Statului Iași*, Tr. 564, Condica 3, fila 2--1801 Aprilie 2. Cremlinalu către *Departamentul pricinelor streine*. Pe acest Petru găsindu-se om strein și fără de răvaș de drum în târgul Vasluiului, dumnelor ispravnicii de Vaslui după poruncile ci au date pentru făcătorii de rele tâlhari cu prepus că n'ar fi om bun l-au trimis aice la hătmănie; pe care hătmănia trimițându-l la acest departament la cercetarea ce i s'au făcut nici o vinovăție asupra sa nu s'au găsit și nici davagii n'are pe nine răspunzându-să că este dela Banat și au fost și catană Kesarească; iată să trimitte la acel departament ca să se dé la K. K. agenție.

1801 Aprilie 8 - (*Arhivele Statului Iași*, Tr. 564 Condica 3) Cremlinalul Înștiințare către *Departamentul pricinelor streine*.

Pentru 2 ruși anume Alecsa Huțanu, Nechifor Ciuberuh ci să răspund a fi dela Mitoh din partea Bucovinii carile să află la închisoarea temniții pentru 2 vite ce-au furat dela graniță a locuitorilor tot dela Mitoh din partea aceasta și li-au tăet de le-au mâncat pe cari dovidindu-i păgubașii li-au și plătit ei paguba și pe dâșii prinzându-să de către căpitani de Burdujeni și maieșind și alți păgubași cu prepus asupra lor că în curgire de câțiva ani fiind că și.

Arhiva acestui departament a ars în întregime în anul 1827 și numai din corespondența altor instanțe cu acesta se pot scoate date referitoare la existența lui. Cât privește organizarea și procedura de judecată a departamentului pricinelor streine înainte de 1827 aproape că nu o cunoaștem. Câte un document răzleț, care nu ne poate ajuta să precizăm prea multe date, mai apare din când în când. Din această vreme am găsit un document <sup>1)</sup>, care mă determină să conchid că procedura de judecată a fost ca și la divanul judecătoresc, procedură pe care am văzut-o mai înainte.

ei sânt locuitori la graniță în partea Moldovii nu puține vite li s'ar fi furat lor mai întâi celorlalți locuitori din Mitoc 60 vite și lăcuitorilor din Poiana piste 300 vite mai bine pe cari căpitanul de Burdujeni la trecută lună Noemvrie după cerirea arătaților păgubași i-au trimes la Hătmânie s'au la temniță cari la cercetarea ce li s'au făcut de cătră noi în mulți rânduri la divan ; ei de aceste furtușaguri cu totul s'au apărat că n'au mai fost atinși la nimică iar de aceli 2 vite de sus pomeniti au mărturisit însuș adivărul dar însă nu că de sine ar fi făcut și acel furtușag ci prin indemnul unui Ion Popovici i Toma sin Tapalagă și Ivan sin Belciug lăcuitori tot de acolo la Mitoc din Bucovina și încă tot acia i-au mai indemnăt să margă ca să mai furi și alti vite ce eră legate de dânsii într'o păduri și apoi i-au prinsă căpitanul de Burdujeni și la aceasta fiind păgubașii arătați cer dovagelâc ca să iasă pagubele urătate șt să prindă pe acei arătați de acești doi fiind că ei în curgire de atâta vreme de când ei să fură vite de abie numai pe aceștie s'au prinsă și i-au dovedit de tâlhari, pe aceia după datoria *cinstitului departament ca prin notă să facă arătare K. K. agenții de toată curgirea pricinii și Chesaro Crčiasca agenție* încă să trimită înștiințare la locul cuviincios ca să prindă și pe acei 3 tovarăși de sus numiți și punindu-să în cuviincioasa cercetare celi ce vor mărturisi și aceia să trimită înștiințare K. K. agenție și agenția făcând înștiințare cinstitului departament să aibă și Creminatul înștiințare ca să poată pricina în lucrare să dea sfârșit fiindcă arătații păgubași neconținut supără pe Maria sa Vcdă și până nu s'a face această lucrare nu să poate a să face nici un sfârșit.

Manolachi Dimachi spatar – Mihalachi Luca spat. 1803 Iulie 30 Cătră cinstit departamentul pricinelor streine – (Correspondență relativă la un sudit care cerea să i să facă o despăgubire ; (Arhivele Statului Iași, Tr. 564, condica 6 fila 86 verso).

1803 Iulie 20. Departamentul pricineler streine intervine la departamentul criminal ca să facă cercetări relative la despăgubirea unui sudit (Arhiv. Stat. Iași, condica 6, Tr. 564 fila 86 v.)

1804 Fevruarie 3 – Creminatul către Departamentul Streinilor cere punerea la cale a unei pricini cu un sudit (Arhiv. Stat. Iași, Tr. 564 – cond. 6).

1) *Arhivele Statului Iași*, Pachet 101, doc. 1.



În competența acestui departament intrau toate procesele civile în care erau amestecați și supușii străini (sudiți)

La acest departament apelau locuitorii din altă țară cari aveau vre-o pricină civilă cu locuitorii din Moldova.

În ceiace privește pricinile penale născute între străini departamentul se mărginea la cercetarea lor și la complectarea actelor pentru trimiterea în judecată la departamentul criminal.

La judecată asista de obicei și consulul respectiv al țării de care depindea suditul care se judeca.

Un document din anul 1817 ne arată că procedura de citare a părților în proces la acest departament urmă aceleași reguli ca și celelalte instanțe <sup>1)</sup>.

Un document din anul 1818 Iunie 12 <sup>2)</sup> ne arată că după ce departamentul criminalicesc judecă un tâlhar, îl trimite împreună cu lucrurile „cari lucruri sunt a supusului rusăsc Tănasă Kolfe”, departamentului pricinelor streine, care răspunde de primirea tâlharului, a lucrurilor și a anaforalei în această pricină. Adresa departamentului pricinelor streine este iscălită, pe lângă Ioan Leon spătar și de către *Andronachi Donici* vornic. Acelaș iscălește o *adresă din 11 Octomvrie* 1818. <sup>3)</sup>

1806 August 5.—Eșii—Dela Departamentul pricinelor streine—„Carte de judecată”—S’au giudecat de față înaintea noastră la departament Ioniță Țigănaș din Bucovina vechil și deplin răspunzător fiind dumnealui Vasăle Flondor ficiorul lui Ion Flondor, vtori medelnicer, cu Petre Stârce carele au, fost vechil din partea fratelui său Ion Stârce ficiori săvârșitului șatrar Ioan Stârce.

1) *Arhivele Statului Iași*, Tr. 107 op. 124 dos. 9 fila 3.

1817 Ghenarie 13 Departamentul pricinelor streine trimite un aprod cu volnicie (imputernicire) ca să ridice pe niște oameni, cari aveau pricină cu un supus rusăsc și să-i aducă la acest departament la Iași; nevenind vor plăti ciubote 20 parale pe ceas rânduitului zapciu.

2) *Ibid.*, dos. 21, fila 37. 1818 Iunie 12.

Cătră cinstitul departament al criminalului.

Împreună cu înștiințarea cinstitului departament al criminalului din 10 a următoarei luni Iunie s’au primit la acest *Departament al pricinelor streine* și pe tâlhariul Andrei Corne împreună cu lucrurile aceste însă: un cal, o căruță un capot de postav o ghiude de postav și o perechi pistoali, cari lucruri sânt a supusului rusăsc Tănasă Kolfe și s’au primit și copia anaforalei întărită în pricina aceasta. Pentru care se înștiințează.

*Andronachi Donici Vornic*, Ioan Leon spatar.

3) *Ibid.*, dos. 21 fila 58 — Departamentul pricinelor streine intervine

O adresă a aceluiaș departament cu data de 14 Iunie 1820 este iscălită de *Donici vel vornic, Bonache* ban și *Cos-tache* căminar.

După anul 1827 procedura de judecată a acestui departament se poate cerceta cu mai multă ușurință întrucât în Arhivele Statului din Iași se găsesc acte suficiente.

Procedura se aseamănă cu aceia dela divanul judecătoresc. Hotărârea acestui departament se fixa într-o „carte de judecată” <sup>1)</sup> sau „anafora” <sup>3)</sup> Cartea de judecată se da atuncea când părțile au fost „puse la cale”, adică se arătau mulțămite cu hotărârea; în caz contrariu se redacta o anaforă care mergea spre întărire la domnul țării.

pe lângă departamentul criminal ca să cerceteze o pricină cu un supus a „împărăției Rosiei”. Iscălește *Andronachi Donici vel vornic*.

1) *Arhiv, Stat Iași*, condica litera K, 343 fila 1.

### Departamentul pricinelor streine.

#### Carte de Giudecată.

Eaș 28 Iulie 1827.

După jalbile ce au dat cătră Măria sa Vodă dumnealui păharnicul Ion Strat arătându-să vechil și din partea altor rudenii a sali în potrivea dumisale guberschii (?) secretar Mihail Bădărănu (?) carile acum s'au aflat venit vremelnic aice, pentru niște părți din moșia *Zadurenii* ce iaste piste Prut la ținutul Eș pe care în vremea trecutii prodesmii după alcătuirile ce ar fi săvârșit pomenitul Bădărănu dându-i-le în stăpânire n'ar fi urmat aceasta cu cele ci s'ar fi îndatorit de împotrivă nici cu teslimarisire unui han din târgul Hârlăului nici cu plata părților acelor de moșie pentru care pricini la înfășoșare ci au avut mândouă părțile inaintea noastră la departamentul acesta înființa și a dumisale *Tuturachi Crușovanu* orânduie din partea cinstitului consulat al *Împărăției Rosiei* pârătul Bădărănu de împotrivă au înfășoșat spre întâmpinare apriedilenie de hotărâre a giudecătoriei politicești din Basarabia din 2 a lunii lui Aprilie anul 1824 după cercetarea ce s'au urmat acolo iarăși prin înfășoșare amânduror părților (unde pálnitorial păharnicul Strat s'au poreclit Bărlădian) din care apredelenie s'au văzut pricina sfârșită după toate formele păzite și după hotărâre acei giudecății pârătul Bădărănu au pus și în depozit 4410 lei prețul tocmelii pe 222 stânjini din moșie pomenită *Zadurenii* ci s'au aflat drepti a pálnitoriului păharnicului cu ai lui; și după aceeași hotărâre și giudecare noastră au rămas intemeiet a urma întocma fără numai puté rămâne cuvânt nici lui Strat atâta numai după pretenția ce de osăbit au mai adaos dumnealui în ființa giudecății noastre pentru dobânda prețului stânjinilor arătați dila vremea ci au intrat stăpânitor.

Și după cercetarea și punire la cale ce s'au făcut într-aceasta s'au dat la mâna pârătului Bădărănu aciasta adiveritoare carte a departamentului. Cestachi Conachi Vornic.

2) Departamentul pricinelor streine.

Foarte interesante sunt hotărârile ale acestui departament, în care sunt citate diferite legiuri utilizate pe atunci la procese cât și obiceiul pământului; pentru o mai bună aplicare a lor se apelează la erudiții jurisconșulți din acea vreme *Christian Flechtenmacher* și *Andronachi Donici*, cari răscolesc și ei legiurile și dau apoi în scris răspunsul lor.

În una din aceste hotărâri <sup>1)</sup>, boerii departamentului utilizează canoanele stabilite la „*soborul dela Nicheia*”, apoi „*canonul a obștescului sobor ce s'au făcut în palatul Trulei ce să numește și al 6-le și care oprește pe fețele bisericesti a se amesteca în lucruri lumești*”. Utilizează *Basilicalele* și *Armenopol*. „*Apoi Departamentul spre a desfoși adevărul dacă se află niște asemenea capite de pravilă au scris către dumnealui Flehman pravilistul și au primit răspunsu*”.

*Flechtenmacher* în răspunsul său citează Cărțile împărătești, *Armenopol*, „*Canonul 17-le dela Nicheia*”, „*Canonul 10 a obștescului sobor făcut în palatul Trulei ce să numește și al șaselea*” și obiceiul pământului: „*obiceiul urmat în pământul acesta ca acei de tagma călugărească totdeauna și în particularnicile lor împrumutări lua și plăte dobânzi*”.

După ce a primit această lămurire din partea jurisconsultului *Flechtenmacher*, departamentul redactează o anaforă către domn să hotărască, „*în ce chip să urmeze adică după a pravilelor legiure sau după urmarea de până acum obicinuită*”. Nu cunoaștem răspunsul domnului, care ar prezenta deasemenea mult interes întrucât avea de hotărât dacă trebuia aplicat obiceiul pământului sau pravilele citate.

Departamentul apelează destul de des la *Flechtenmacher* <sup>1)</sup> și răspunsurile lui sunt citate în hotărârile departamentului, ceea ce dovedește că observațiile juridice ale acestui mare pravilist nu erau folosite ca o lămurire sau sfat,

*Anaforă pentru Hristodor Petrino.*

„*Dumnealui pomeșnicul și dvorenicul din Basarabia Hristodor Petrino, prin jaloaba ce au dat către cinșitul consulat al împărăției Rusiei*”. Cererea este făcută către consulatul rusesc, care intervine la Departamentul pricinelor streine să se îplinească niște bani. Întrucât pârâtul „a arătat nemulțumire la socotința boerilor departamentului”, aceștia fac anafora către domn „ca să se de ce desăvârșită hotărâre”. 1827 August 3.

1) Arhivele Statului Iași, Condica K, 343 pag. 84. Hotărârea este din anul 1827 Noemvrie 6.

ci ca un articol din pravilă, pe care de multe ori se baza întreaga hotărâre. <sup>1)</sup> Pe aceeași treaptă – dacă nu mai sus – stătea logofătul Andronachi Donici, mult eruditul pravilist, ale cărui observații și deslegări juridice date atât ca jurisconsult cât și ca judecător, îi fixează într'un cadru bine definit activitatea neobosită pe tărâmul atât de spinos al vechiului drept românesc. În 9 August 1828 departamentul pricinelor streine „*spre a pute da hotărâre pricinelor potrivite cu glăsuirea pravilelor după cerirea amânduror părților în pricină au cerut știință dela dumnealui logofătul Andronachi Donici ce hotărâsc pravilele atingătoare de așa fel de pricină; după care s'au primit răspunsu dumisale... Donici*” Răspunsul lui Donici este citat în întregime în anaforă de unde vedem că Donici a utilizat: *Basilicalele, Novela 115, Armenopol, Nomocanonul titlu 12 a așezământurilor împăraților Leon și Constantin, Nomocanonul lui „Efstatie Atinchisor”* relativ la paragrafie (*prescripție*). <sup>2)</sup> În anul 1828 August 28 găsim judecător la acest departament pe aga Gheorghe Asachi.

În anul 1829 acest departament era alcătuit dintr'un președinte care primea leafă 7200 lei pe an dela casa răsurilor, 2 judecători cari primeau câte 3600 lei pe an unul, iar scriitorii și cancelaria primea 12120 lei anual <sup>3)</sup>.

Știm că în competența acestui departament nu intra judecarea „faptelor criminalicești” ivite între sudiți, sau între ei și pământeni, ci competența lui se întindea în această direcție numai la primirea jalbelor, la complectarea actelor și apoi procesul era trimis spre judecare „departamentului pricinelor criminalicești”.

Intrucât s'a observat că „*jafobile celor de streine protecții intră la departamentul pricinelor criminalicești recomănduite prin departamentul pricinelor streine să întâmplă o viderată prelungire de năpăstuire atât jăfuitorilor cât și pârâților*” domnitorul Ioan Sandu Sturza hotărâște la 10

1) Arhivele Statului Iași, condica litera K, 343, p. 236.

1828 „Departamentul cere deslegare și prin dumnealui pravilistul Flechtenmacher căutându-să în pravilele politicești s'au găsit în condica împăratului Justinian...”

2) Ibid., pag. 245.

3) Ibid., dos. litera A, 19.

August 1827, ca departamentul pricinelor streine să nu se mai amestece cătuși de puțin în procesele penale, urmând ca orice proces penal să intre deodată la departamentul criminal numai prin intervenția consulatelor respective.<sup>1)</sup>

În acelaș an, 1827 Septemvrie 21, Ioan Sandu Sturza <sup>2)</sup> hotărăște ca orice pricini — bine înțeles afară de acele penale—a breslei jidovilor, blanarilor, croitorilor, argintarilor și șlicarilor să fie judecate numai în acest departament a pricinelor streine și să nu se mai amestece hătmănia, vornicia de aprozi și agia. Aceste bresle după ce pricinele lor „erau sfârșite“ în departamentul

1) Arhivele Statului Iași, dos. lit. Șt., 15 f. 54.

Noi Ioan Sandu Sturza Voevod cu mila lui D-zeu domn țării Moldovii. 1827 August 10.

Fiindcă din acea să jalobele celor de streine protecsii intră la departamentul pricinelor criminalicești *recomânduite prin departamentul pricinelor streine* să întâmplă o viderată prelungire de năpăstuire atât jăluitorilor cât și pârâșilor. Domnia mea spre curmarea acestui rău hotărând poruncim ca de acum înainte toate jalbile de pricini criminalicești îndată ce să vor vizarisi de protecsie jăluitoriului să intre drept către departamentul pricinelor criminalicești fără a trece prin departamentul pricinelor streine, căci departamentul acesta are numai celelalte pricini a streinilor, iar cele criminalicești pricini sânt ale departamentului acestuia măcar de ori ce altă protecsie vor fi jalbile sau pârâșii. Și dar spre a să urma întocmai poruncim domnia mea departamentului pricinelor streine ca să facă cunoscut tuturor consulatarilor ca ori jăluitoriul ori pârâșul de va fi supt protecție străină, consulaturile să corespondarisască pentru toate pricinele criminalicești cu departamentul acelor pricini, iar departamentul pricinelor criminalicești poruncim ca pentru ori ce pricină să să corespondarisască drept cu consulaturile.

2) Arhivele Statului Iași, dos. lit. Șt., 15 f. 58.

Noi Ioan Sandu Sturza Voevod cu mila lui Dumnezeu domn țării Moldovei—1827 Septemvrie 21.

Cinstiți credinșioși boerii domniei mele dumnevoastră departamentari pricinelor streine

Briasla toată a jidovilor, a blanarilor, a croitorilor, a argintarilor și a șlicarilor fiind supuse cămării cu toate că prin osăbite țidule a domniei mele ce s'au dat la Hătmănie, Vornicia de aprozi și agie s'au făcut indetul cunoscut ca de astăz înainte mai mult să nu se amestece întru căutarea pricinelor lor. Spre știința însă și a Dumnevoastră vi să face cunoscut că ori ce pricini a acestor bresle să vor căuta în departament. După ce li să va da sfârșit cu înștiințarea D-voastră să să adresarisască la cămară întru împlinire după hotărârea ce viți da fiind aceste bresle din învechime supusă cămării, unde prin cămară are a să sfârși acele între dănșii. Aceasta poruncim.

pricinelor streine urmau să se „adresariscă la camară întru împlinire fiind aceste bresle din învechime supusă cămării”.

Judecarea pricinelor din breslele văzute mai sus, a continuat la departamentul pricinelor streine. Dela o vreme însă împlinirea sentințelor date de către acest departament în pricinile breslelor, a fost trecută iarăș la vornicia de aprozi. Acelaș domn la 1828 Martie 3 hotărăște departamentului ca „*ori ce pricini de împlinire să vor săvârși prin dumnevoastră a acestor bresle să le îndreptați după vechiul obicei la domniașca camară unde aveți a vă și corespondarisi pentru isprava lor conținând cu totul a să mai da la vornicia de aprozi căci veți veni în răspundere*”.<sup>1)</sup>

În anul 1830 Mai 18/30 consulatul Franței roagă departamentul ca să fixeze o zi fixă pe săptămână, în care să judece procesele „*des sujets et protégés français*”. Această cerere se face întrucât dragomanul consulatului se dusesse de mai multe ori la departamentul „*des affaires étrangères, sans pouvoir y faire juger les procès*”.<sup>2)</sup>

Acest departament era și o instanță administrativă. De resortul ei depindea statisticile sudiților din Moldova, corespondența relativă la actele cu care ei puteau stă în țară etc.. În anul 1828<sup>3)</sup>, în urma multor jafuri și „criminaliceasca apucătură a oardei unui Frangule din Valahia îngrozind și pentru megieșitul pământ acesta” cât și „*nenorocirile ci au pricinuit pretutindinea în feliuri de vremi trecute neîngrijirea stăpânească*”, domnitorul Ioan Sandu Sturza hotărăște înființarea unui „comitet” care să cerceteze pe toți străinii, cari s'ar afla în țară.

Acest comitet se adresează la 22 Decembrie 1827 departamentului pricinelor streine „*domneasca și patrioțiceasca neadormire a preînaltului stăpânitorului domn spre pașnica stare a pământu'ui acestuia privind că în o oglindă*” și cere ca să i se trimită listă de toți sudiții; cari s'ar afla în Moldova. Totodată roagă departamentul ca să facă cunoscut consulatelor ca să porunciască sudiților „spre a să înfățișa

1) Arhiv. Stat. Iași, dos. lit. Șt, 15 f. 59.

2) Ibid., f. 136.

3) Ibid., f. 69.

la comitet și de a să rândui di la tot consulatul câte un cinovnic care să aibă a duce pe protectuiți la cercetare îndatorindu-să ei de către însuș protectorii lor să dei la comitet chizăș răspunzatoriu di fapte". Toți străini urmau să să fie cercetați „până la cel mai prost raele sau sudiți” și fiecare să dea „inchizășluire”.

Cercetarea aceasta mergea foarte încet întrucât străinii erau împrăștiați prin țară unii având la mână lor documente de liberă petrecere în țară alții nu. Alții perduseră aceste acte a căror originale se afla la consulatele respective și arhivele au ars în 1827. Alții, după cum face cunoscut consulatul Prusiei „*en outre la plus part de sujets par complaisance de la police locale roule aans toutes les villes et villages de cette province sans „carte de drum”; plusieurs même sont depuis des années dans cette même capitale ignorès de la police*”.<sup>1)</sup>

Mai târziu în sarcina acestui departament a căzut și cercetările asupra acelora fugiți din alte țări aicea în Moldova și dacă eră cazul de a fi extrădați sau nu. Obștiasca adunare în ședința sa din 16 Decemvrie 1830 hotărăște că locuitorii din Austria cari vor fugi în Moldova nu vor fi înapoiați decât dacă vor fi dezărtori din armată, țigani robi sau acei cari mai înainte de a trece peste hotar „vor fi săvârșit niscaiva înrăutățite fapte”.<sup>2)</sup>

Acei nemulțumiți cu holărârea căpătată la acest departament se îndreptau către Divanul Domnesc, care eră cea mai înaltă instanță de judecată.

**Divanul Domnesc.** Divanul Domnesc a fost în această epocă cea mai înaltă instanță judecătorească către care se îndreptau toți nemulțumiții cu hotărârile instanțelor văzute până acum. Se numea domnesc pentru că președinția lui eră rezervată domnului țării sau—când acesta nu putea lua parte—unui delegat al său.

Boerii cu influență și fețele bisericesti înalte se judecau de cele mai multe ori în prima instanță la acest divan întrucât nu puteau suferi înjosirea de a fi judecați de către

1) Arhiv. Stat. Iași, dos. lit. Șt. 15 f. 72;

2) Ibid., f. 287.

boeri mai tineri sau mai mici în grad, cari erau judecători la celelalte instanțe.

La 1828 această instanță de judecată a fost desființată și procesele care cădeau în competența ei au fost trecute la Adunarea obștească <sup>1)</sup>, până la 25 Mai 1830 când se înființează din nou Divanul domnesc „provizoriu (vremelnicește) în aceiaș putere precum au fost în zilele domnilor” <sup>2)</sup>.

Pentru o mai bună funcționare a acestui divan cât și a celorlalte, *Divanul împlinitor și Divanul judecătoresc*, s'a alcătuit un „*ășezământ pentru alcătuirea divanului cnejei Moldaviei înalt întărit și pentru oareșcare îndepliniri de opștie atingătoare de organizația divanului*” <sup>3)</sup>

Articolul 19 al acest ășezământ cupiinde organizarea divanului domnesc, din timpul domnilor :

„Pe temeiul orânduelii apelației în acest principat, toate proșesurile de judecată în zilele domnilor își lua săvârșitoare hotărâre de către Divanul Domnesc în carele eră însuș domnul oblăduitor sesiei că un prezident, și unde poștea, afară de mădulările hotărâte ale divanului judecătoresc, pe mitropolitul, pe episcopi și pe alți boeri, după alegirea sa din numărul a celor ce mai înainte cuprindea locurile cele mai întâi”.

Dela data de 25 Mai 1930 Divanul domnesc urma să fie alcătuit din mitropolitul *Veniamin*, președinte, episcopul *Sardeon Varlaam*, mădulările divanului judecătoresc, „prezidentul departamentului pricinelor streine” și alți 13 boeri dintre cei mai cu vază; în total 20 membri.

Acest divan urma să judece și să hotărască numai „proșesuri ce i se vor trimite de către deplin împuternicitul prezident și care vor intră la dânsul dela divanul obșteștei adunări”.

Ședințele urmau să se țină la acest divan de trei ori pe săptămână supt președinția mitropolitului Veniamin care „*cu săvârșire va întări socotințele sau anaforasele celorlalte mădulari*”; întărirea aceasta rămânea definitivă numai atunci

1) *M. Galan*, op. cit., p. 12.

2) *Analele parlamentare*, I, 2, p. 240.

3) *Arhivele Statului Iași*, dosar litera R, 102, p. 15.



când opiniunea prezidentului „se va uni cu obșteasca socotință sau cu mulțimea mădulărilor de față”. În caz contrariu procesul urma să fie sfârșit prin hotărârea „deplin împuternicitului prezident”.

Acest divan domnesc în ședința sa din 2 Iunie 1830 stabilește procedura de apel pe care urma să o îndeplinească părțile nemulțumite cu hotărârile instanțelor inferioare.

Regulile cari trebuiau ținute în seamă când „*părțile nemulțămite vor voi a le ridica la apelație*”, au fost comunicate divanului judecătoresc în ziua de 3 Iunie 1830 cu adresa No. 2<sup>1)</sup> și departamentului pricinilor streine în aceeași zi cu adresa No. 3. <sup>2)</sup>

La 14 Iunie 1830 Mircovici comunică divanului jude-

1) Arhivele Statului Iași, dosar litera R, 102 fila 33.

Divanul domnesc, No. 2 Eșii 1830 Iunie 3.

Către cinstitul Divan giudecătoresc,

Pe temeiul jurnălului incheiet în presudsfia acestui Divan la 2 Iunie curgători inchipuindu-se opștiască socotință ca toate acele pricini de giudecată pe care după hotărârea dată de către acel divan, părțile nemulțămite voi voi a le rădica la apelație să nu poată eși la *cea mai înaltă instanție* decât după formile care s'au găsit de cuviință întru aceasta.

1) Partea nemulțămită să aibă dreptate aș lua copie de pe *anafora* sau *carte de judecată* slobozită dala acel divan pentru inchierea pricinii după care vroind aș rădica pricina sa la apelația domnescului divan să-ș găsească replică adică iutâmpinare asupra ponturilor de nemulțămire.

2) Nemulțămitul după jaloba ce va întinde către înalta ocărmuire *va avé vadé de 21 zile pentru înființarea în scris a întâmpinărilor din partea sa știind cu lămurire că pomenita vadé deși să vede prelungitoare*, însă poate fi priincioase când jăluitorul pentru îndreptarea sa să va îngriji fără zăbavă aș găti întâmpinările căzute. căci în ori care zi înaintea vadelii să va arăta cu jaloba rânduită și cu întâmpinările gata va fi primită pricina în apelație la rândul ei.

3) Dela acel Divan să să pristavlisască la divanul domnesc în cercetare toate acturile pricinilor rădicate în apelație, cu alăturarea științelor ce vor fi asupra ponturilor de nemulțămire, pentru ca ele să slujască de pravăț în lămurirea adevărului cătră o temeinică hotărâre.

Inchierea acestei socotințe puindu-se înaintea acelui divan judecătorescu să face poftitoare cerire ca el să bine voiască a o publicerisi după forme spre știința tuturor acelora ce vor voi a apelarisi pricinele lor la divanul domnesc.

Veniamin Mitropolit Moldoviei

urmează 12 iscăliturile boerilor judecători ai divanului domnesc.

2) Ibid., dos. lit. Șt, 15 f.166.

cătoresc că nici o pricină nu va fi judecată de către divanul domnesc până ce nu va trece mai întâi prin judecata divanului judecătoresc sau a departamentului pricinelor streine și că „*numai după nemulțumirea a uneia din părți împriinării trec cu apelație după rânduială*”. În consecință toate procesele începute în primă instanță la obștiasca adunare sau divanul domnesc urmau să fie repartizate primelor instanțe.

Tot odată Mircovici comunică hotărârea lui Kisseleff „*că toate pricinile hotărâte de domn după forma pravilicească iarăși nu trebuie să fie cercetate la divanul domnesc*“.<sup>1)</sup>

Dealtfel încă din anul 1829 se hotărâse ca să nu se mai judece încă odată un proces definitiv judecat de cât „*pricinile săvârșite fără păzirea formelor cuviincioase*”.

Autoritatea lucrului judecat a fost definitiv hotărâtă de însuș Kisseleff la 9 Iunie 1830 <sup>2)</sup>

Organizarea justiției din anul 1832 schimbă denumirea acestei instanțe în Înaltul divan pentru ca în anul 1833 să revie la vechea numire de divanul domnesc.

### Instanțe de judecată bisericești.

În epoca pe care o studiem, (1741—1832) funcționează pe lângă mitropolia Moldovei o instanță de judecată în com-

1) Arhiv. Stat. Iași, dosar litera R. 102, fila 35.

2) Ibid., fila 39

1) Dacă după închipuirea cu ființa pricinii să va dovedi că jaloile vor cuprinde în sâne nescăiva tânguiri în niște pricini uude au urmat hotărârili domnilor după forma pravilicească, sau dacă jăluitorii au pierdut dreptatea de apelație, apoi la o asemenea întâmplare, eu vă inpuernicesc a face cunoscut acestor oameni că pricinele lor nu să pot supune unei de iznoavă cercetări și spre înștiințare nu e pentru asemenea pricini să să trimală zapiște în canțileria deplin inpuernicitului prezident.

2) Asămenea dacă s'ar întâmpla niscăiva jaloie în pricini care de pildă sânt de mult începute și mai înainte de ocârmuirea domnului Sturza și care atuncea au rămas fără lucrare, sau că cuprinde un lucru intru care de atuncea și până acum jăluitorii nu au început pricinele sale de giudecată, la toate asemenea întâmplări să să facă cunoscut jăluitorilor că ei trebuie să inciapă giudecățile sale la vreme de domn, care până atuncea să să poată săvârși pricinele ce indetul de mult s'au înmulțit și încă urmiază.

**Kisseleff**

petința căreia cădeau „*duhovniceștile pricini*”. Această instanță, potrivit pricinilor pe care le judeca, se numea „*Duhovniceasca decasterie a sfintei mitropolii a Moldovei*” sau mai pe scurt „*Duhovniceasta Decasterie*”.

**Duhovniceasca  
Decasterie**

Duhovniceasca Decasterie funcționează toată epoca pe care o studiem.

Desigur această organizare bisericească în ceia ce privește judecarea faptelor duhovnicești o găsește și Mavrocordat la 1741 și o lasă neștirbită. În ce privește procedura de judecată a acestei instanțe nu se poate preciza înainte de anul 1827 întrucât dosare din care să se vadă aceasta nu avem decât începând cu acest an. În Arhivele Statului Iași nu se găsesc documente întrucât nu s'au depus, motivându-se de către conducătorii mitropoliei că trebuiesc păstrate acolo; astăzi—întrucât în cadrul acestui studiu intră și această importantă instanță de judecată—am fost nevoit să caut arhiva mitropoliei, încredințat că trebuie să găsesc dosare deale decasteriei și cu părere de rău trebuie să mărturisesc că nu m'aș fi așteptat ca această arhivă, așa de importantă, să fie într'o stare din cele mai proaste. Aruncată într'o pivniță, supusă umezelii și prafului, arhiva va fi încurând distrusă. Printre dosare am găsit câteva și de-ale decasteriei primul începând cu anul 1827 <sup>1)</sup>. Cercetând dosarele până la anul 1832, pentru a nu depăși epoca pe care o studiem, am constatat că „*duhovniceștile pricini*” erau: divorșurile, neînțelegerile între soți, pricinile relative la zestre, copii, neînțelegerile între slujitorii bisericești (preoți, călugări, dascali), pricini între mireni și preoți pentru lucruri bisericești etc..

În asemenea pricini „jălbile” erau adresate Mitropolitului și începea cu: „*Înalt preosfințite și mult milostive stăpâne*”. Mitropolitul puneă de obicei rezoluția: „*Duhovniceasca decasterie mai întâi va cerceta*”... Decasteria cercetează pricinile chemând pe împricinați în fața ei. Tot odată pentru a se convinge de realitatea lucrurilor poruncește protopopilor respectivi să facă cercetări amănunțite și să raporteze prin scris.

Asupra purtării soților se iau mărturii scrise, care se

1). Arhiva mitropoliei Iași, dosar No. 1 „Decasteria”.

atașează la dosarul cauzei. Atunci când pricina eră între locuitorii cari locuiau în ținuturi, Decasteria însărcină pe un preot numit „*cercetătoriu al duhovniceștilor pricini*”, care trebuia să meargă la fața locului și după cercetări amănunțite să raporteze prin scris.

După ce toate cercetările erau făcute și când Decasteria credea că este lămurită asupra cazului, atunci se redacta un raport către mitropolit supt denumirea de *anaforă*, care pe lângă însemnarea cercetărilor făcute mai cuprindea și părerea judecătorilor Decasteriei de modul cum ar trebui soluționată pricina. Anafora termina: „*Însă cea desăvârșită hotărîre rămâne la înțelepciunea înalt prea sfinției voastre*”. Anafora se citea înaintea mitropolitului, față fiind și părțile împricinate, se confrunta cele scrise cu răspunsurile celor împricinați, după care mitropolitul pronunța sentința, care eră definitivă. Sentința eră scrisă în fruntea anaforalei unde se lăsa anume loc pentru aceasta.

La judecarea divorțurilor, dela cea dintâi reclamație până la sentința de despărțire „în veci”, se urmărea pe toate căile împăcarea soților. Când această împăcare nu se realiza, mitropolitul—in urma unei anafore a decasteriei—hotărâ 1) ca soții să trăiască „*răzfeșiți*” și „*la cinstite locuri cu neprihănite urmări*” un timp mai lung sau mai scurt.

---

1 Arhiva Mitropoliei Iași, „Decasteria” dos. 7 | 1928 – Veniamin cu mila lui Dumnezeu arhiepiscop și Mitropolitul Sucevii și Moldovii.

Ziditoriul a toată făptura Domnul Dumnezeu nostru acela ci pentru nemărginita îndurare a învrednicit omenirea a o cinsti și a o înpodobi cu aceea duple chipul și asemănarea sa înpărțind-o în parte bărbătească și femeiască spre păzirea neamului omnesc. Acesta blagoslovind însoțirea încă dela ce întâi zidire au zis: „Creștiți și vă înmulțiți și moșteniți pământul încă dintru început intru închipuire lăsând celor următoare pre aceasta taina nunții cea sfântă.

Deci cei prin sfânta taină a nunții înpreunați a să despărți nu iaste slobod duple convântul Domnului că pre care Dumnezeu i-au înpreunat om să nu-i despărță și fivor amândoi un trup că precum nu să poate afla nici vre un om întreg la minte nici un dohtor iscusit a tăea din trup, partea sănătoasă ci numai pre ce atât de vătămateare cât primejdie, stricăciune a îngrozi pierderea a tot trupul. Intru acest fel să să socotească și întru cei însoțiți ca amândoi un trup fiind de ziditoriul înpreunați nu este ertat nici bărbatul pre femeii nici femeia pre bărbat a lepăda mai ales când și fii născuți ar avea a căroră fericire alărnă dela unirea părintească. Dar însă bisă-

La împlinirea acestui termen, sau și mai înainte, dacă soții tot mai stăruiau pentru despărțire, atunci se prezentau din nou Decasteriei, care printr'o nouă anaforă făcea cunoscut mitropolitului, care de data aceasta desfăcea definitiv <sup>1)</sup> „sfânta taină a nunții“, pentru că se constata că „*viața celor uniți s'ar întâmpla viață neviețuită după cuvântul unirei și ar ajunge la atâta ură și răceală a nu se mai îndupleca la datoriile dragostei cei legiuite*“.

rica slăbiciunile firei ominești mai în urmă văzând prin sfintele soboară după rânduitele canoane pre cercetare au slobozit a să face despărțire pentru înnovății pravilnice când viața celor uniți s'ar întâmpla viață neviețuită și neurmată, după cuvântul unirei și ar ajunge la atâta ură și răceală a nu să mai îndupleca la datoriile dragostei cei legiuite. Așa pricină de întâmplare să vede născută și între Paraschiva fiica lui Filip și între Alecul Anastasiadi carei la înfășurarea ce au avut înaintea noastră cu anaforă din partea duhovniceștii noastre decasterii.

(Urmează în rezumat anaforaa decasteriei care cuprinde și desfășurarea priciniei.)

Drept aceia pe temeiul pomenitelor dovezi și a făgăduințelor părâtului dăm la mâna jăluitoarei această carte din partea noastră prin care va fi slobodă numita a petrece în răzlețire nesupărată de părâtul vreme de doi ani de zile a trăi cu copila sa sau la casa sa sau aiure la cinstite locuri cu neprihănite urmări când atunce dacă părâtul își va da vii dovezi de părăsire relexor sale urmări a beției și a hărăgurilor precum și stare aș închipui de a putea ține soția și copila apoi atuncea i se va da pe jăluitoare a trăi iarăș laolaltă cu el. Iar până la arătata vade el nu va avé voe a o cere de soție, nici ai face vre o supărare. Iar dacă pârâșul nu-ș va da dovezi de îndreptare și părăsire urmărilor sale până la arătata vadé atuncea jăluitoarea să va arăta cătră noi cu cartea aceasta și cu înscris mărturii de urmările sale după care îi vom da și slobodă voie a fi despărțită în veci despre părâtul. 1828 Iulie 24 zile,

Veniamin Mitropolit Moldovei

1) Arhiva Mitropoliei Iași, „Decasteria“ dos. 7—1828.

1828 Noemvrie 4 zile. Cetindu-se și înaintea noastră aceasta a doua anaforă a duhovniceștii decasterii din a căreia cuprindere cum și din alăturatele mărturii desăvârșit încredințându-ne pentru părâtul Alecul că nici cum nu urmează făgăduințelor ce în trecuta lună Iulie când cu întâia amândoi ni s'au înfășoșat avându-ș petrecerea numai prin crășme și cafenele cu care au dat indestulă dovadă pentru reoa credință ce au păzit cătră legiuita însoțire și că au vrut cu armă ai primejdui jăluitoarei viața. Drept aceia fiindcă jăluitoarea să află în tânără vrăstă fără nici un agiutoriu de nicăierea pe temeiul pomenitelor dovezi pravilicești dezlegăm legătura cununiei ce au avut Parascheva cu Alecu și prin osăbită a noastră carte îi dăm voe a trece cătră altă însoțire cu bărbatul ce-ș va găsi și să va putea învoi. Iară el părâtul va fi

## Organe ajutătoare instanțelor de judecată

**Vornicia de aprozi.** Acest organ, vornicia de aprozi, pe care îl găsim funcționând în Moldova neîntre-rupț înainte de anul 1800 până la anul 1863, ocupă un loc destul de însemnat printre instituțiile în mână a căroră eră încredințată balanța justiției din această epocă.

În competența acesteia cădea executarea sentințelor date de către instanțele de judecată, încasarea (împlinirea) datoriilor, asupra căroră cancelaria domniască găsea de cu-viință că nu mai este necesară o judecată, îndeplinirea pro-cedurei de citare a părților în procese, îndeplinirea proce-durei de scoatere în vânzare a lucrurilor amanetate, sau scoaterea în vânzare a imobilelor pentru achitarea creanțelor. Pe lângă aceste atribuții aprozii acestei instituții serveau și de păstrători ai liniștei și ordinei în zilele de judecată la instanțele cunoscute.

Pentru oricât de mică datorie, creditorul care vroia să-și încaseze banii, eră obligat—în cazul când debitorul re-fuza achitarea lor—să se adreseze domnului. Jalba începând cu „prea înalțate doamne“ eră îndreptată către cancelaria domnească, unde i se punea următoarea rezoluție, în cazul când creanța eră mică și nu eră nevoie de a fi îndreptată spre instanțele de judecată: „dumnealui vornicul de aprozi să facă împlinire“.

Jalba în original cu rezoluția domnească eră adusă la vornicia de aprozi, unde în conformitate cu rezoluția, în nu-mele domnului, se redacta o poroncă <sup>1)</sup> de împlinire a banilor.

---

pe totdeauna oprit de a trece cătră altă însoțire ca un singur pricinuitoriu de aceasta.

Veniamin mitropolit

1) Arhivele Statului Iași, Vornicia de aprozi—1824.

Noi Ioan Sându Sturza Voevod cu mila lui Dumnezeu domn țării Moldovei,

Prin jaluba ce au dat la domnia me dumnealui spatarul Gheorghe Cos-tache făcând rugătoare cerere ca să i să îplinească 250 lei ci are să-i eie dela dumnealui comisul Iordache Buhuș prin sinet dintru acest curgătoriu an și trecuta lună Fevruarie 24. Volnicim Domnia me pe acest aprod carele mergând la satul Ionășanii ținutul Hârlăului sau ori unde va găsi pe pârătul comis și prin agiutoriu dumneaior dregătorilor apucându-l cu strânsul să îm-

Erà inputernicit un aprod, care urma să plece să încaseze banii. În cazul când banii erau împliniți, creditorul trebuia să plătească „*obicinuita împlineală a dumnealui vel vornicului de aprozi*” iar debitorul „*osteneala aprodului*”, care se socotea a 20 parale de cias sau 2 parale la leu. În cazul când debitorul se opunea împlinirii, trebuia să fie adus înaintea instanțelor de judecată.

Când pentru achitarea unei creianțe trebuia să se vândă un imobil, din poruncă domnească vornicia de aprozi porunca *tesal hașei* „ca să strige la mezat în curgire de 40 zile pe toate ulițele orașului și în divan, și cu prețul ce va eși la strigarea ce de pe urmă fiind și cu mulțumirea vânzătorilor să să facă hareci în divan și se va întări stăpânirea și prin carte gospod.”

Când un imobil erà scos în vânzare fără voința proprietarului și când acesta se opunea, atunci vornicia de aprozi porunca unui aprod ca să meargă să vie cu el la judecată „și fără pârâți aprodul să nu să întoarcă”. Aprodul lua dela pârâți câte 20 parale de ceas „osteneala sa”.

Erà oprit vornicieii să îplinească dela țărani „boi însă trebuincioși pentru lucru și vaci cu viței pentru hrana locuitorilor vornicii nu va împlini ci numai bani în naht și altele”<sup>1)</sup>).

Deasemenea erà oprită orice împlinire în timpul plugului.

Această instituție erà condusă de către un vornic de aprozi, care primea leafă dela casa răsurilor câte 1200 lei pe an, apoi 266 lei „poclon” dela aprozi și 1000 lei „avaet” dela 2 ispravnici de aprozi. Acest vornic de aprozi dispunea de următorii aparat funcționăresc: 2 ispravnici de aprozi dintre care unul erà repartizat la departamentul pri-

---

linească banii de mai sus arătați iar având ceva a răspunde să vie aice spre înfătoșare cu jădovul. Va lua *obicinuita inplineală a dumnealui vel vornicul de aprozi cum și pentru ostineala sa câte 20 parale pe cias*, Poroncim și dumnevoastră dregătorilor ca să dați tot agiutorul și inlesnire zapciului spre săvârșire poroncii întocmai cu neprelungire fără care să nu să întoarcă. Aceasta.

(Locul peceții gospod).

1825 Iulie 30

procit vel vornic

1) Arhivele Statului Iași, Tr. 1792 op. III, 2045, dos. 29 f. 1 verso.

cinelor streine și altul în bugetul casei răsurilor, aproape 400 aprozi, cari primeau leafă din suma adunată prin împlinirea banilor dela datornici din care se oprea 10<sup>0</sup>/<sub>0</sub> pentru ei; leafa putea fi dată în bani sau natură. <sup>1)</sup>

Acest mijloc de a se plăti funcționarii cu o cotă de 10<sup>0</sup>/<sub>0</sub> din sumele împlinite, a dat loc la multe abuzuri, întrubât aprozii aveau tot interesul ca sumele împlinite să fie cât mai multe și mari. Din această cauză în timpul ocupației rusești (1828—1834) au pornit multe reclamațiuni contra acestei instituții pe care Jeltunin o găsește inutilă și împovărătoare pentru înpricinați și în consecință a hotărât să fie desființată. <sup>2)</sup> Totuși a fost menținută și mai departe și chiar reforma judiciară a anului 1832 o menține limitându-i-se câmpul de activitate numai la împlinirea hotărârilor instanțelor de judecată civile și comerciale. <sup>3)</sup>

### **Vornicia obștei.**

Între anii 1800—1832 găsim funcționând în Moldova o instituție în sarcina căreia cădea judecarea pricinelor relative la averile de moștenire (clironomie) cât și administrarea lor<sup>5)</sup>. Această instituție se îngrijea de averile copiilor minori instituindu-le epitropie, de averile rămase fără moștenire, din care averi erau ajutați copii minori orfani rămași fără avere dela părinți. După moartea părinților vornicia obștei era obligată să facă inventare de averea rămasă, să poarte de grijă ca să fie împlinite „cele creștinești rândueale a pomenirilor” și să constate și datoriile rămase pe urma defuncțiilor. Pricinile ivite în acest domeniu erau judecate tot de către această instanță. Cererile erau adresate domnului cu obîșnuitul „prea înălțate doamne” pe care cerere vel logofătul punea rezoluția : „*dumnealui vel vornicul al obștiei cercetând arătările jăluitorului pune la cale după cuviință.*” Vornicia obștei cerceta pricina dând o hotărâre <sup>6)</sup>, care nu era pusă în executare fără o întărire din partea domnului prin hrisov.

1) Arhiv. Stat. Iași, dos. lit. A. 19.

2) M. Galan, op. cit., p. 16.

3) Ibid., p. 26.

5) Vezi anexa I.

6) *Arhiva muzeului municipal Iași*, neinventariate. Vezi anexa II.



În anul 1828 divanul obștesc al Moldovei observă că „rânduiala țării” în ceiace privește administrarea averilor de moștenire nu este păzită. Dregătorii ținuturilor nu mai anunțau divanul de epitropiile necesare în urma morții părinților și că se desemnau epitropi oameni cari n’aveau nici o legătură cu minorii, încât la majoratul lor se găseau fără nici o avere. Deasemenea în cazurile când acei săvârșiți din viață nu lăsau moștenitori se găseau de acei fără nici un grad de rudenie cari luau în stăpânire averile ramase fără stăpân. Divanul ordonă <sup>1)</sup> ca dregătorii ținuturilor să raporteze imediat vorniciei obștiei *„care are această însărcinare”* și ordonă totodată și protopopilor de prin ținuturi ca să raporteze și să aibă grijă de averile minorilor făcându-li-se cunoscut că *„dacă în cuprinsul ținutului aceluia să va afla de pe la alții că s’au urmat unele ca aceste și dela d-voastră nu să va lua nici o înștiințare cu hotărâre să știți că aveți a căde în nevindecată răspundere.”*

Aparatul funcționăresc al vorniciei obștiei eră plătit dela casa răsurilor câte 3600 lei pe an, dela cutia milelor tot 3600 pe an și 93 lei „pocloane” dela „slujitorii aceștii dregătorii”. La leafa slujitorilor se adăuga „10<sup>0</sup>/<sub>0</sub>” *protenturi pe sumile ce va împlini în bani pentru averi de clironomie și pentru averile ci să vor împărți între clironomi ori în bani ori în altfel de avere prețăsuite*. Logofătul vorniciei de obștie primea leafă dela cutia milelor câte 1800 lei pe an și ispravnicul vorniciei de obștie câte 360 pe an. Tot în bugetul vorniciei obștiei era băgat și sameșul cutiei milelor care primea dela cutie 4800 lei pe an. <sup>2)</sup>

Această instituție prin reforma juridică a anului 1832 a fost desființată trecându-se atribuțiile ei, în ceia ce privește administrarea averilor orfanilor, pe seama comisiei epitropicești iar atribuțiile de judecată instanțelor judecătorești.

### Hătmănia.

În Arhivele Statului din Iași se păstrează dosarele acestei instituții încă din anul 1825. <sup>3)</sup> Nu ne putem explica prin ce împrejurare fe-

1) Arhiv. Stat. Iași, dos. lit. E, 29, f. 21. Vezi anexa III.

2) Ibid., dos. lit. A. 19

3) Ibid., dos. lit. N. 51, 1825: „Della lui Necolai Crășmariu Bordeiu ținutul Romanului gazde de talhari”. Tot dosare de ale Hătmăniei sunt și

ricită au scăpat de focul dela 1827. Din aceste dosare am stabilit următoarele atribuții ale Hătmăniei pe lângă instanțele judecătorești și mai ales pe lângă departamentul criminalistic: urmărirea și prinderea făcătorilor de rele, primele cercetări pentru stabilirea vinovațiilor, ținerea registrelor de lucrurile furate, de tacriruri, de chizășii și mărturiile locuitorilor în pricini penale, păzirea vinovaților până la judecata lor la departament—pentru aceasta Hătmănia dispunând de închisoare—transportarea vinovaților sau a prepușilor (bănușilor) dela un ținut la altul, aducerea vinovaților sau prepușilor dela ținuturi la judecată prin zapcii Hătmăniei, împlinirea banilor în pricini penale, îndeplinirea formalităților de „dișterare” (expatriere) a vinovaților pedepsiți de către departament cu această pedeapsă.

Pe lângă aceste Hătmănia mai era însărcinată și cu atribuțiuni polițienești în ceiace privește orașul Iași. Ea avea grijă de păzirea regulilor stabilite pentru curățirea orașului, de închiderea dughenilor și straja de noapte, de femeile desfrânate, măsuri contra incendiilor <sup>1)</sup>, paza la barierile orașului etc., tot Hătmănia elibera răvașele de drum și pașapoartele.

Pe lângă aceste atribuțiuni Hătmănia pare să fi avut și competență de judecată în anumite pricini.

Intr'un dosar <sup>2)</sup> găsesc următoarele relative la veniturile Hătmăniei: „10<sup>0</sup>/<sub>10</sub> din sumele ce împlinește în feliuri de pricini pe carile singură (hătmănia) le judecă și le hotărăște cum și dela prădătorii talhari din lucrurile și sumele ce le împlinește.” Putem trage concluzia că Hătmănia judecă și hotără anumite pricini. Din documentele găsite n'am putut preciza anume care, intrucât n'am găsit nici o hotărâre dată de această instanță.

Pe lângă cele 10 procente văzute mai sus Hătmănia

următoarele: O, 286; F, 154; F, 164; D, 203; S, 316; V, 173; R, 138; T, 95; Ș, 30; toate înainte de anul 1832.

1) După groaznicul foc din 1827 aceste măsuri s'au înmulțit. Printre altele nu era voie să se fumeze pe stradă și să se aducă fân în oraș de către țărani.

2) *Arhivele Statului Iași*, dos. lit. A, 19.

mai primea 3000 lei pe an dela casa răsurilor și 50.000 lei din vânzarea „*căpităniilor de margine*”.

În anul 1832 Hătămănia a fost menținută, însă i s'au lăsat numai atribuțiile polițienești.

\* \* \*

La 31 Decembrie 1831, Costache Conache „*țitiitorul locului de mare logofăt*” printr'o publicație <sup>1)</sup> răspândită în toată Moldova arată reforma juridică, care urma să fie aplicată odată cu începerea anului 1832.

Baza acestei reforme juridice era să fie despărțirea puterilor administrative, executive și judecătorească, întrucât până atunci „*începând dela cele mai înalte trepte și până la ocolăși toți puteau judeca și toți puteau implini sau legiui*”. Această „*întorfocare*” a părții ocârmuitoare și împlinitoare cu partea judecătorească a dat naștere de cele mai multe ori la multe abuzuri, care au încetat odată cu anul 1832.

La ținuturi ispravnicii „*precum și ceilalți sfujbași de acum înainte nu se vor mai putea amesteca nici într'un chip și supt nici un feliu de cuvânt la pricini de judecăți*”, ci toate urmau să fie judecate de către judecătoria de întâia instanță. <sup>2)</sup>

A doua instanță către care se îndreptau apelurile dela aceste tribunale era divanul judecătoresc în orașul Iași de la care apelanții se îndreptau către a treia instanță divanul domnesc „*care cu desăvârșire judecând va curma toate pricinile*”. Pricinele penale din întreaga Moldovă erau judecate de către tribunalul criminalicesc cu sediul în Iași a cărui hotărâri nu puteau fi executate fără o revizuire a divanului domnesc și confirmate de domn.

Procesele comerciale erau judecate de către un tribunal de comerț cu sediul în Iași.

Se stabilește definitiv autoritatea lucrului judecat făcându-se tuturor cunoscut că „*orice pricină hotărâtă de înaltul divan a căruia judecată va fi întărită de domn va fi în veci curmată neputându-se înoui la nici o întâmplare nici în vremea domnului aceluias nici de către urmașii lui*”.

1) Arhivele Statului Iași, lit. E, ds. 46, fila 46-47. Vezi anexa IV.

2) Gh. Ungureanu, Iniințarea și organizarea judecătoriilor în Moldova, anul 1832.

# A N E X E

## I

Noi Scarlat Alexandru Calimah Voevod cu mila lui Dumnezeu domn țării Moldovii.

Fiindcă asupra Vorniciei obștii atârnă toate pricinile de clironomii și epitropii precum încă de când s'au alcătuit această boerie s'au însărcinat ca prin Vornicia obștii să să săvârșească toate pricinile de giudecăți căți atârnă la pricini de clironomie și epitropii. Care fiind cu cuviință și dreptate prin această a noastră țidulă poruncim dumitale vel logofăt de țara de gios și dumnevoastră de pela departamenturi ca ori ce pricină de giudecată ce să atinge de epitropii și clironomii să va da sfârșit în divan și în departamenturi prin dumnealui vel vornicul al obștii să să facă taxil și împlinire.

După care poruncim și dumitale vel logofăt ca ori câte asăminea pricini de giudecăți să vor înfătoșa și înainte domniei mele de unde vor lua ce desăvârșit hotărâre, la întăriturile acelor anaforale ce să va face de cătră dumnealui vel vornicul al obșteii să facă împlinire și taxil; iar toate celelalte giudecăți pentru ori ce alt fel de pricini se vor săvârși și vor lua împlinirea lor prin dumnealui Vel vornicul de aprozi.

(Locul peceții gospod)

1814 Februarie 10

Document găsit în podul palatului de justiție Iași în Octomvrie 1934, împreună cu alte documente și manuscrise aruncate ca „netrebnice”, așteptând vânzarea ca „hârtie maculatură”. Depuse la Arhivele Statului din Iași,

## II

### Dela Vornicia obștei.

S'au înfătoșat la această vornicie pe dumnealui medelniceriasa Elenco Metacsa fiica dumisale agăi Iacovachi cu

dumnilui neguțitoriul din Eși Iani Mărgărint Alexandru, pricina fiind dumnealui Iani Mărgărint în puterea vechilăcului ci i-au venit dela dumnealui aga Iacovache, iscălit de prefericitul Chiril patriarhul Țarigradului și de alți cinci arhierei dintr'acest an 1816 Iulie 12, au cerut să i să dei parte din clironomie dela fratele dumisale răposatul spatar Iordachi. Dumneei medelnicereasa din potrivă au răspuns că toată zăstrea maicii sale ci au fost întâi soție părintelui dumisale agăi Iacovachi au rămas în mâna dumisale agăi și pe dumneei medelnicereasa de mică copilă au dat-o de au venit la Moldova cu domnul Constandin Ipsilant Voevod și din curtea domnească au primit-o unchiul său răposatul spatar Iordachi Luchi și răposatul au și căsătorit-o ; iar dumnealui aga nimică n'au împărțăsit-o din averea sa și nici driaptă zestre maicii sale nu eau dat ; cari zestre cuprinde 9520 lei ; și supt acest cuvânt au cerut dumneei modelnicereasa ca parte din clironomie ci este să tragă dumnealui aga părintele dumisale dela răposatul spatar Iordachi Luchi să o tragă dumneaei în potriva zăstriei maicii sale. Acărie cerire *șidecata după hotărârea pravililor* au găsit cu cuviința și după dreplate aş trage toată zestrea maicii sale.

1816 Sept. 23

### III

Copia cărții obștescului Divan trimasă pe la ținuturi de urmarea ce are să păzască dumnelor dregătorii în pricinile epitropii și a averilor celor cu clironomi sau fără clironomi.

Datoria părintească și patrioticească urmând a avé deapurare îngrijire și privighere pentru averile de clironomie rămasă a nevrăstnicilor și a altor streini ce să săvârșesc din viață fără a le rămâne clironomi asupra căroră s'au obicinuit unii dela sine a să face epitropi și clironomi, fără știrea stăpânirei ; care aceasta fiind cu totul oprită unor osăminea cutezări și după pravilă și după obiceiul pământului până acum dintru învechime pentru aceia ca să lipsască acel catahrisis urmat până acum să scrie și dumnevoastră dregătorilor de ținut și cucernicilor voastre protopopilor de pe la târguri ca întru aciasta având neadormită privighere atât

pentru acei ce să vor săvârși din viață sau de le vor rămâne clironomi sau de nu le vor rămâne să nu îngăduiți pe nimine a să pune de la sine epitropi pe averile rămasă fără știrea divanului ci să înștiințați îndată la *vornicia obștei* ca după rânduială să să facă lămurită catagrafie de toate neamurile lor de unde să se rânduiască și epitropi oameni siguri și de credință până vor fi clironomii în vrâstă să poată cunoaște folos de rămasile părintești; căci cu chipul urmat până acum multe averi s'au împrăștiat de cătră epitropi și după ce au venit clironomii în vrâstă nimică folos nu au cunoscut; cât și pentru acei ce dela sine s'au făcut epitropi fără măcar ori cât de aproape rudenie iarăși să se facă cunoscut vorniciei obștești ca să pue la cale după cuviință. Această îngrijire însă să cere a să păzi de cătră D-voastră ca o pravilă a pământului căci dacă în cuprinsul ținutului aceluia să va afla de pe la alții că s'au urmat unele ca aceste și dela d-voastră nu să va lua nici o înștiințare cu hotărâre să știți că aveți a căde în nevindecată răspundere și de primirea poruncii aceștia și urmare întocmai să trimetiți răspunsu cătră *vornicia obștei* în care răspunsu vor iscăliși și protopopii și vor avè îngrijire cuviincioasă de a urma celor mai sus întocmai după cuviință.

**Veniamin Mitropolit Moldaviei**

1828 Sept. 17

## IV

### P u b l i c a Ț i e

**Logofeția cea mare a Prințipatului Moldaviei.**

În cuprinderea noului așezământ se publică că întorlocarea părței ocârmuitoare și împlinitoare cu partea judecătorească, fiind cu totul de necuviință și pricinuitoare de catahrisuri, pentru că începând dela cele mai înalte trepte și până la ocolași, toți puteau judeca și toți puteau împlini sau legiui. Spre a scuti pe opștie de aceste neincuviințări, a pune în lucrare una din înbunătățitoarele ramuri a noului așezământ, adecă a despărți partea judecătorească de partea cârmuitoare și împlinitoare. Așa dar ispravnicii ținuturilor precum și toți ceialalți slujbași, de acum înainte nu se vor

mai putea amesteca nici într'un chip și supt nici un feliu de cuvânt la pricini de judecăți, căci toate judecățile au a fi căutate și hotărâte în tot cuprinsul Moldovei de următoarele judecătoriai adică:

1) De judecătoria de întâia instanță (treaptă<sup>1</sup>) așezată în orașul isprăvnicesc a fieștecăria ținut.

2) De divanul giudecătoresc în orașul Eșii, a doua instanție în pricini politicești și

3) De înaltul Divan, a 3-a instanție, care cu desăvârșire judecând va curma toate pricinile.

Judecătoria de întâiaș instanție, alcătuindu-se fiește carea de un prezident carile va ave și dritul de a sta spre împăcăluirea împricinaților, și de doi asesori (împreună giudecători) ci se vor îndeletnici numai în pricini de giudecăți care se vor întâmpla în tot cuprinsul ținutului, unde fiește care judecătorie va fi așezată ; și în pricinile, care nu ar trece peste suma sau prețul de 500 lei, au deplină putere a hotărâ și a curma pricinile cu desăvârșire fără apelație, afară numai la întâmplare când partea nemulțămîtă cu hotărârea va da siguranție, pentru toate cheltuelile și pagubile ce s'ar pricinui cielaltei părți din întînderea giudecății prin apelații. În ori ce altă pricină de giudecată ce ar trece peste suma sau prețul de 500 lei precum și în ori ce pricină criminalicească, giudecătoria ținutului se va mărgini numai întru adunare a științelor de mai înainte gătitoare spre lămurirea pricinei precum sânt cercetări la fața locului. Infătoșări de marturi și altele de acest feliu spre alcătuirea cerutelor luminătoare raporturi.

Jalobile cătră această judecătorie să vor adresui în numele giudecătoriei, unde pricina va privi după firea și feliurimea ei.

a) În pricinile curat personalnice și de avere mișcătoare jăluitoriul să va adresui la giudecătoria locuinței pârâtului.

b) Pentru daunile întâmplare la țarini, roduri și la productile adunate, pentru strămutarea semnelor de hotărâ, pentru împresurările de locuri, făcute în anul acela, pentru garduri, șanțuri, și alte îngrădituri precum și pentru ori ce altă

prigonire de luare a rodurilor cerirea se va adresui la giudecătorie, unde se află lucrul de pricină.

c) Iar pentru averea nemîșcătoare, de clironomie sau pentru alte pricini cuprinzătoare și atingătoare de deosebite lucruri ce s'ar afla într-un alt ținut sau la mai multe cererile se vor îndrepta către divanul giudecătoresc din Eși.

d) Toată jaloba cuprinsătoare la un loc de averi nemîșcătoare, ce s'ar afla în mai multe locuri, în țara Românească, Bucovina, Basarabia, și în Moldova, precum de clironomii, zestruri și celelalte nu va avea lucrare de cât numai când jăluitorul se va adresui către giudecătoria unde se află pârâtul.

Din începutul unei porniri de judecată jăluitorul este dator a avea gata toate dovezile atingătoare de pricină și numai la cea întâi și a doua instanție va fi ertat pentru înfătoșarea vre unui document a cere o vade, pe care instanția, întâi sau a doua îi va da oupă firea și împrejurările pricinei. Însă îndată ce pricina ar fi trecut la a treia instanție a înaltului divan nici o punire înainte de vade pentru de iznoavă înfătoșări de hârtii nu va fi primită ca una ce este împotriva formelor. Dacă partea chieată spre înfătoșări la giudecata giudecătoriei ținutului după două chemări și în curgerea vadelilor orânduie nu s'ar înfătoșa nici însuș nici prin vechilul său și nici ar face înscris arătare de împregiurările ce o opresc a veni, ca să se cunoască buna lor îndreptare, atuncea pricina se va judeca în neființa părții cheimate, cercetând numai dovezile părții înfătoșate, după care cercetări, giudecătoria ținutului va încheia hotărârea sa ce va aduce și într-un împlinire, dacă acea pricină nu va trece peste soma sau prețul de 500 lei, afară numai de întâmplarea, când partea ce a lipsit s'ar putea desvinovăți pentru trecirea vadelii și atuncea va fi primită, a da dovezi împotriva în vadea de 25 zile, socotite din ziua ce s'au început lucrarea împlinirii îndreptându-se aceia parte că din pricina ne-ființei sau a boalei n'au putut avea știință de urmarea giudecății.

Toți acei ce vor intra în cercetarea giudecății vor sta cu toată cucernicia și cele poroncite de către prezidentul



giudecătoriei pentru ținerea bunei orânduele îndată și întocmai se vor pune în lucrare.

Judecătoria de a doua instanție supt numirea de Divan judecătoresc alcătuindu-se de un prezident și de alți șese boeri va judeca toate apelațiile asupra hotărârilor instanțelor întâi, ce vor trece peste soma sau prețul de cinci sute lei, și întru care părțile implicate nu ar fi putut a se învoi înaintea giudecătoriei ținutului.

Asemenea vor judeca acele pricini spre a căroră lămurire s'au cerut cercetări și raporturi la giudecătoriile ținuturilor.

Toate hotărârile giudecătorești, închiete de către Divanul giudecătoresc asupra oricăruia somă sau preț, se vor aduce la împlinire dacă nici una din părți nu va fi făcut apelatie în vadea de 3 luni socotită din ziua ce părțile au iscălit în condica divanului giudecătoresc arătând mulțămirea cu hotărârea dată sau niși păstrează (?) dreptatea de apelatie, sau din ziua ce s'au făcut cunoscut de primirea înștiințării la locuința sa, care nu s'ar fi înfătoșat spre a iscăli în arătata condică. Asemenea se vor aduce la împlinire și vor fi fără apelatie toate hotărârile date de către divanul giudecătoresc în pricini ce ar fi de soma sau prețul 5000 lei însă atunci numai când aceste hotărâri s'ar potrivi în toate puncturile cu raportuita socotința a giudecătoriei, ținutului întru aceiaș pricină.

Jalobile de apelații asupra hotărârilor făcute de către divanul giudecătoresc se vor adresui prin marele logofăt către domnul carile li va orândui la înaltul divan spre cea de pe urmă hotărâre a giudecăților despre care se face apelatia.

Înaltul divan va judeca și va curma cu desăvârșire toate pricinile asupra căroră se vor da apelații împotriva hotărârilor divanului giudecătoresc și nu va fi drit de apelatie în aceste două întâmplări :

a) Dacă hotărârea s'ar închie pe temeiul formilor și al pravelilor cu glasurile tuturor și b) Când hotărârea va fi închietă cu cele mai multe glasuri, asemenea pe temeiul formilor și a pravililor, și dacă acea hotărâre va fi potrivită și cu hotărârile vre unei din instanțele de mai jos, unde acea pricină s'ar fi cercetat mai înainte. La întâmplările când hotărâ-

rărea înaltului divan nu va fi unită cu aceia a vreunei din instanțele de mai jos, partea rămasă are drit de apelație cătră domnul, supt acăruia prezidenție, sau a vreunui dregătoriu ci-l va numi în locul seu se va judeca și se va hotărâ pricina după mulțimea glasurilor cu desăvârșire și fără apelație.

Dacă și prin această revizie s'ar dovedi nedreapă jăluirea apelantului atunce el pentru pricini de datorie și de negoț va plăti protivnicei sale-părți o dispăgubire câte trii (3) la sută pe soma, ce se va da rămas ca să plătească.

Iar în pricine de averi nemișcătoare va plăti doi la sută pe temeiul venitului lucrului în pricină socotit pe 10 ani.

Ori ce pricină hotărâtă de înaltul divan acăruia judecată va fi întărită de domn va fi în veci curmată neputându-se înoi la nici o întâmplare nici în vremea domnului aceluiaș nici de cătră urmașii lui. Asupra hotărârei înaltului divan pentru ca să se facă de al doile cercetare înaintea domnului să dă părții rămase o vade de 30 zile spre a face apelație.

Judecățile ce se vor hotărâ și curma cu desăvârșire se vor pune în lucrare : în Iași prin vornicul de aprozi, iar pentru persoanele șezătoare în ținuturi se vor împlini slobozitele formeii sau adresuri prin ispravnicii ținuturilor ce sânt însărcinați cu partea împlinitoare.

Toate mezaturile și instrăinările de veci de averile nemișcătoare să vor face făr de nici o cheltuială sau cerire de plată în divanul giudecătoresc după obicinuitele și de obște cunoscutele formalitale.

Iar încât pentru vânzările de veci de vii, dughene, hanuri, și case rămâne la voința părților alcătuitoare de a se săvârși pe temeiul pravilelor și pe la giudecătoriile ținuturilor, unde se vor afla acele averi, care judecătoriu va înștiința de aceste vânzări pe divan, după care va urma adevेरirea după toate formile pentru punere în stăpânire a cumpărătorului de cătră divan. Venitul boeriilor lucrătoare ce eră până acuma obicinuite după cum și zăciuală ce se va lua supt nume de îplineală dela toate datoriile care se îplinea rămân de acum înainte oborâte și desființate cu desăvârșire. Pentru toate hârtiele sau acturile ce vor intra și vor

eși de pe la toate judecătoriile nu are a se plăti nici un ban nici este volnic nimene a cere plată. Aceste sânt temeîurile pe care se va așeza dela 1 Ghenarie a anului 1832 ocârmuirea dreptăței în pricini politicești, și a se întocmi noile judecătorii la care orândueile vor fi supuși toți lăcuiitorii Moldovei fără osăbire, precum și toți streinii ce se află supt ocrotirea a ori căria puteri în toate pricinile și judecățiile ce vor ave cu pământenii.

1831 Decemvrie 31.

Țiitoriul locului de mare logofăt Costachi Conachi vornic.

---



# E R A T A

---

<u>Pag.</u>	<u>rândul</u>	<u>a se citi</u>	<u>in loc de</u>
3	8	de atunci până astăzi	Acolo până astăzi.
18	2	care să fie	re să fie
19	9	ca să	că să
32	29	acesta înătreă	aceasta întărea.
34	38	să fie blestemați	fie blestemați.
40	5	ținuturile	ținuturilor
47	8	departamentului	departamentui.
48 nota 1 rând. 17		lui Vodă	lui Vă.
50	14	1830	1930.
52	18	jurisconsult	purisconsult.
52	24	1803	1893.
52	26	Rășcanu	Rășcaru.
53 nota 4 rând. 7		nime	nine.
54 în notă „ 12		davagelâc	dovagelâc.
62	13	acestui așezământ cuprinde	acest așezământ cuprinde.
65	24	studiem	sudiem.
66 nota 1 rând. 1		1828	1928.
70	10	Jeltuhin	jeltuîn.
71	6	legătură	legătără.

---





## DE ACELAȘ :

- 1) *Jurisconsultul Damaschin T. Bojinca*, 1802—1869.  
Contribuții la viața și activitatea sa. Lucrare publicată sub auspiciile direcțiunii liceului de băeți „M. Kogălniceanu” Iași, 1930.
- 2) *Jurisconsultul Christian Flechtenmacher*, Iași, 1931.  
Lucrare publicată cu ajutorul Rectoratului și Facultății de Drept Iași.
- 3) *M-rea Hangului sau Buhalnița*, Iași 1931.  
Extras din rev. „Arhiva” vol. XXXVIII—1931
- 4) *Pedepsele în Moldova la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul sec. XIX-lea*.  
Extras din „Intregiri” buletinul seminarului de istoria vechiului drept românesc, Iași 1931.
- 5) *Inițierea și organizarea judecătorilor în Moldova anul 1832*, Iași 1932.  
Extras din „Anuarul liceului și școalei comerciale superioare M. Kogălniceanu” pe anii 1922—32.
- 6) *Incerările lui Alexandru C-tin Moruz Voevod de a da Moldovei o condică de legi*.  
Extras din „Arhiva”, Nr. 3—4 pe 1933.
- 7) *Date noi cu privire la jurisconsultii Christian Flechtenmacher și Damaschin Bojinca*.  
Extras din „Arhiva” pe 1934.
- 8) *Prima fabrică de hârtie din Moldova—a lui Asachi dela Petrodava Neamț*.  
Extras din anuarul liceului „Petru Rareș”, 1934.
- 9) *M-rea Pionului și Castelul cnejilor Cantacuzino*.  
Extras din anuarul liceului „Petru Rareș”, 1934.











